192–193

СОМБОР

Издавање овог двоброја Домета помогли су Град Сомбор,
Министарство културе и информисања Републике
Србије и Покрајински секретаријат за културу, јавно
информисање и односе са верским заједницама

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

008+82(05)

ДОМЕТИ : часопис за културу / главни и одговорни уредник Драган Бабић. – Год. 1, бр. 1 (1974) – . – Сомбор : Градска библиотека "Карло Бијелицки", 1974 – . – 24 cm

Тромесечно.
ISSN 0351– 0425

COBISS.SR–ID 295191

ДОМЕТИ

часопис за културу,
пролеће-лето, 2023,
год. 50, двоброј 192-193

издавач:
градска библиотека
„карло бијелицки” у сомбору

за издавача:
наташа туркић

главни и одговорни уредник:
драган бабић

уредништво:
тамара бабић, бранислав живановић,
саша радојчић

лектор и коректор: горан малбаша

ликовно-графички уредник:
дејан подлипец

оснивач часописа: скупштина града сомбора; главни уредник: casopisdometi@gmail.com; једногодишња претплата 600, за иностранство двоструко, на жиро рачун 840-131668-11; цена овог двоброја 350 динара; штампа „кримел”, будисава; тираж: 300 примерака.

у овом двоброју:

ТЕМАТ
радионице креативног писања
приредио: драган бабић

срђан срдић 7
ана марија грбић 23
огњенка лакићевић 32
бојан кривокапић 42
ђорђе мајсторовић 52
александар танурџић 60

ДАТУМ
сомборски књижевни фестивал 2022.

владимир копицл 73
ноћ код хиперборејаца
радивој шајтинац 81
општи доручак
соња веселиновић 86
para mi, para ti
бранко ћурчић 89
замазано огледало
александар танурџић 94
лакримаријум

РЕЧ

кристиан новак 109
креонт с aliexpressa
анђела милинковић 120
шест песама
марина рабреновић 125
пет песама
стевица михајлов 128
микро-приче
огњен крњаја 132
точкови новог доба
секуле шарић 138
пас, курва, мрак, зима
бошко томашевић 145
четири песме
лазар павловић 149
(роман)
александар артамонов 158
три песме
радован синђелић 161
четири песме
оља пајин 164
кошава

ЕСЕЈ

тихомир петровић 165
вођство и одговорност

ВРЕДНОВАЊА

адриана дондо 169
неминовност тежине
јана алексић 174
над чиме се замислила софија поповић?
невена бојичић 180
све је у линијама: повратак у саговорништво
даница м. савић 184
императив андрогина
емилија вучићевић 189
, роман,

БОЈА И ОБЛИК

татјана смиљанић 195
франкенштајн: жив је, жив!– од модерног прометеја до још модернијег одисеја

srđan srdić

1. Predstavite ukratko svoju radionicu kreativnog pisanja – od kada se održava, gde se održava, koliko polaznika obično imate i kako ste došli na ideju o pokretanju ovakve radionice?

Nije postojala jasna ideja. Tokom leta 2013. ljudi iz Kancelarije za mlade jedne od beogradskih opština obezbedili su budžet za izvođenje jednomesečnog kursa kreativnog pisanja i pozvali Vladimira Arsenića da ovu stvar vodi. Ja sam bio jedan od gostiju, neka vrsta asistenta, a radilo se s desetak polaznika koji kurs nisu plaćali. Nakon okončanja ovog veoma kratkog kursa, Vlada i ja dolazimo na zamisao da možda sami pokrenemo radionicu, u to doba bio je to pionirski poduhvat. Bili su nam potrebni prostor, ljudi, ali prevashodno koncept. Naša karijera predavača kreativnog pisanja otpočela je u prostorijama KC Parobrod, odakle smo se preselili u danas nepostojeće *Čitalište*, te preko danas takođe nepostojeće *Topolske* stižemo na *Sprat* u Cetinjskoj (hvala, Mare). U prvoj sezoni radili smo s desetak polaznika, a za proteklih deset godina kroz radionicu je prošlo između 100 i 150 polaznika.

2. Kakva je uloga čitalačkog procesa na vašim radionicama? Koliko pažnje posvećujete usmeravanju polaznika na iščitavanje određene teorijske i praktične literature pre no što počnete da radite na njihovim tekstovima?

Suštinska. Pisanje je čitanje i ništa drugo, ako neko baš mora mene da pita, a i Vlada je veoma blizak ovakvom stavu. Proces se odvija na dva paralelna koloseka – govorim o svom delu posla – od prvog časa polaznici čitaju i pišu u kontinuitetu. Teorijske tekstove izbegavamo jer bi u suprotnom kurs dobio znatno pretencioznije obrise no što je to danas slučaj. Što ne znači da oni koji su bitno zainteresovani za iste neće biti upućeni na ono što bi im bilo značajno i relevantno.

3. Kako navodite polaznike na istraživanje određenih tema i motiva? Da li im dajete zadatke, pratite okvire koji su u skladu sa njihovim ličnim senzibilitetom, ili ih puštate da sami istražuju granice sopstvenog pisanja?

Reč je o zadacima, kurs traje devet meseci i svaki polaznik dobija jedan zadatak mesečno od Vlade, jedan od mene. Kurs vodimo razdvojeni, Vlada se ne bavi mojim zadacima, ne čita te tekstove, i obrnuto. Ovo se pokazalo kao izrazito plodotvorno jer se polaznicima nude dva različita manira rada, dva različita uvida u književnost, što je prilična blagodet. Zadaci nisu usklađeni sa senzibilitetom polaznika, već za cilj imaju da im pomognu kod artikulacije tog senzibiliteta. Svako bi, posle devet meseci, trebalo da dođe do jasnih zaključaka šta je ono u čemu se snalazi, kao i šta je ono što nikada ne bi trebalo ni da pokušava.

4. Da li je više vaših polaznika zainteresovano za poeziju ili prozu? Da li mislite da je njihov odabir baš vaše radionice motivisan vašim ličnim spisateljsko-kritičarskim tendencijama pisanja i praćenja poezije, odnosno proze?

Nas dvojica se bavimo isključivo prozom. Godinama je to bila isključivo kratka priča, da bismo, u vreme pandemijskog zaključavanja i onlajn rada, pokrenuli radionicu romana, nešto što je krajnje neprisutno čak i u anglosaksonskoj tradiciji koja svima nama prethodi. Taj kurs radimo zajedno, isključivo onlajn, s manje polaznika, i on je nemerljivo zahtevniji, kako za polaznike, tako i za nas. U najvećem broju slučajeva naši polaznici nemaju predstavu ko smo nas dvojica. Od ukupnog broja polaznika tek poneki su moji čitaoci, ljubitelji moje književnosti. I to je odlično, znatno relaksira naš odnos. Na radionicama se nikada ne bavimo mojim tekstovima. To je pravilo.

5. Kako objašnjavate sve češće pojavljivanje bivših ili sadašnjih polaznika različitih radionice kreativnog pisanja kao autora koji pobeđuju na anonimnim konkursima za publikovanje prvenaca?

Bilo je za očekivati, ima tu jednostavne logike. Pošto završe prvu godinu (a ima i onih koji se zadrže između tri i pet godina, pa smo prisiljeni da ih eliminišemo, hahahaha), svi naši polaznici, ovde mislim na one redovne i posvećene, apsolutno su zanatski i tehnički osposobljeni da pišu. Ukoliko u konkurenciji na ovakvim konkursima nema nekakvog zamišljenog Remboa, oni konkurenciju zapravo i nemaju. Provesti devet meseci s nama dvojicom i nije najuzaludniji posao na svetu, ako ćemo se baviti literaturom. Sve ostalo ne preporučujem.

6. Koje promene uviđate u najnovijim generacijama svojih polaznika u odnosu na vaše prve polaznike?

U početku je bilo više ljudi s izraženom književnom ambicijom, voljnih da rade kako bi u perspektivi dočekali objavljivanje knjige. Pandemija je to promenila. Deluje kao da je otad znatno više onih koji jesu ljubitelji književnosti, ali su usamljeni. Gadno usamljeni. Otud, književnost kao posao nije njihov prioritet.

7. Kako se vaše radionice kreativnog pisanja razlikuju od sličnih koji se izvode na nivou fakulteta, u formi izbornih predmeta na određenim katedrama?

Nikada nisam prisustvovao nečem takvom na fakultetu. Ono što smo nas dvojica čuli od polaznika koji su imali prethodnih iskustava tog tipa učinilo je da nas dvojica sebi delujemo neuporedivo lepše i pametnije nego pre toga.

8. Koja je budućnost radionica kreativnog pisanja?

Ne bih se usudio da danas s ozbiljnijim uverenjem govorim o bilo kakvoj budućnosti bilo čega.

tijana milenković

KNJIŽEVNO VEČE MARIJANA DORKIJA

Divim se Marijanu Dorkiju ceo život. Divim se najviše njegovoj sposobnosti da u nastupu obuzdava svoju egomaniju time što je konstantno priznaje. Telesno držanje mu je zgrbljeno čime nam obznanjuje da je teret ega veliki i i te kako ostavlja posledice, ipak nosi i naočare za sunce i šal. Dakle, teret nosi, ali se i ponosi. Žurila sam to veče, hodala sam brzo iako sam krenula na vreme. Sigurna, ali ne i staložena. Obukla sam se kao da ćemo samo nas dvoje biti na tom skupu. Mrak je, grad ima atmosferu, neka dva momka nose balone vode i penju se uz staru ulicu. Kako je banalno vaše veče u odnosu na moje, ali opraštam vam, vi ne znate večeras za bolje, ponosna sam na sebe što ih ne prezirem već delim s njima svoju sreću tako što ih obilazim žurnim korakom koji ne mogu a da ne primete. Dobro je, dobar znak, sve je to dobro, mislim u sebi. Večeras ću se upoznati sa svojim idolom. Biće to jedna fina razmena, intelektualno-spiritualna, elokventna, malo toga ćemo reći a puno podrazumevati, neka idejna eksplozija će se desiti, zasigurno.

Prolazim pored crkve. Eto, i Bog je tu, ne može zvaničnije od toga. Ulazim u veliku zgradu, ustanovu u kojoj se čuva puno važnih knjiga i u koju je uloženo dosta državnog novca. Otvaram vrata, skeniram prostoriju, malo je stolica ali skoro sve su popunjene. Dobra prostorna organizacija, mislim. Svi su mnogo stariji od mene. Baš je lako biti mlad. Sedam pored jednog sredovečnog muškarca. Gledam oko sebe, izložene su fotografije i na stolu su neki promotivni leci koji nemaju veze s Marijanom Dorkijem, u sekundi me hvata panika iz nekog starog života. To je neki davni život od juče u kom se ja ne srećem s intelektualnim veličinama s kojima su moje prošle reinkarnacije bile savremenici, dakle, prost jedan život, neurotičan i skriven od javnosti, zgrčen, obuzet sopstvenim manama. Tu nervozu koja me obuzima prosto jedva prepoznajem u tom trenutku, ali ipak joj dopuštam malo prostora, kao starom poznaniku u autobusu kad je gužva pa, eto, baš i ne možeš da se skloniš od njega iako želiš, te upadate u kratku zajedničku reminiscenciju, doduše kontrolisanu jer, pobogu, valjda će izaći na sledećoj stanici. Uznemirenost je bila te vrste da sam u trenutku posumnjala u tačnost svoje lokacije, te upitah čoveka pored sebe. „Izvinite, je l' će ovde da govori Marijan Dorki?" „Da govori", mislim se u sebi, svideće se to ovom gospodinu, prihvatiće me kao vršnjaka zbog tog izbora reči, sigurno.

„Eno ga tamo, zar ne vidiš?", odgovara mi on. Okrenula sam glavu, ali pogled mi je blokirala glomazna drvena skulptura koja je zauzimala centralnu poziciju u sali. Ne shvatam šta predstavlja jer je apstraktna, to jest, shvatam da predstavlja drvo. Ne vidim Marijana od drveta. To me uznemiruje, ali i umiruje, nisam još spremna da ga vidim, ali tu je, na pravom sam mestu, sve je dobro. Izlazim iz sopstvene glave u kratku digresiju s pojavom do sebe. „Vi znate šta je radio Marijan Dorki?" „Znam." „Mladi ste." „Jesam." Onda on upita nešto što ja protumačim kao „Jeste li čitali Unu?" Ja se iznenadim, ali i nasmejem, jer je sad već insinuacija direktna, pa me malo i zaintirigira hrabrost ovog sredovečnjaka. „Od Mome Kapora?", izgovaram, smejući se, ali malo kao i flertujući. Ujedno zaprepašćujem samu sebe automatizmom kojim ovo drugo isplivava na površinu s obzirom na potpuni manjak objektivne namere s moje strane. Ispostavi se da je rekao nešto skroz drugo te sav teret ove provokacije pade odjednom na mene, u sekundi zbunjujući nas oboje i praveći najjednostavniju neprijatnost. Usledi tišina koja bi zapravo bila večna da se nije u tom trenutku pojavila gvozdena ruka morala u obličju moderatorke obaveštavajući nas da će razgovor s

Marijanom sada početi. Sudbina mene i čoveka do mene osigurane su u tom trenutku da se više nikad ne ukrste, iako bi to bilo sigurno i bez ove pojave, ipak će ona pokupiti svu zaslugu za taj čin. „Neka ti je, možda ti je jedina." Kasnije će se ispostaviti da je njeno prisustvo bilo ključno, čime ću se ja direktno ogrešiti o njenu dušu. Pitala je stvari kojih se ne sećam i nije izgledala kako bih ja volela da je izgledala. Avaj, stvori se tu još neki prostor odnekuda, neko vreme je neko izrezbario za još jedan, ovoga puta zvučni intermeco. Dakle, moja misao ovoga puta beše prekinuta ogromnim skupom kesa koji se dešavao paralelno s ovim našim, u istom prostoru. Okrenuh se zvuku koji se širio prostorom, zvuk trenja kese o kesu o kesu o kesu, milion plastičnih providnih kesa punih kesa punih kesa, a onda u jednoj od njih nekih milion nedefinisanih predmeta. Ne znam koji je to tačno bio, ali izgledalo je kao đubre.

Da, čovek s kesama, njega smo čekali. Ipak se ne počinje bez čoveka s kesama. Nakon što je prepakovao kese u kese, pa zatim neke kese sa sadržajem stavio u jednu praznu zajedno s još kesa, u kojima je već bilo kesa, odšuškao je do zadnjeg reda, zaštićen ogromnom zimskom jaknom i kačketom. Nastavio je da šuška sedeći još neko vreme, uživajući u potpunoj kontroli umova svih prisutnih, jer jedna je misao u prostoriji bila: Hoće li šuškati sve vreme? Zastao je konačno da bi učinio jedan poslednji gest nepoštovanja, koji je za poštovanje. Izvadio je odnekud Marijanovu knjigu koju je zatim čitao tokom cele večeri, uz povremeno mrmljanje. Deo mene bio je spreman da ovde preda poslednji aplauz.

Marijan je konačno seo, tačno preko puta mene, prihvatila sam to sa zadovoljnom ravnodušnošću. Zbog prisustva naočara za sunce na njemu, mogla sam da održavam prividni kontakt očima većinu vremena što me je naročito radovalo. Namestila sam se i slušala, ispričao je svoj život kroz seriju anegdota, svaka je više od prethodne rezonovala sa mnom. Osećala sam prema njemu ne ljubav, već plemenito sapatništvo. Kao da je moje poistovećivanje s njim mene činilo boljom. Delili smo ne samo iskustvo, nego i rad, s tim što nismo delili ni jedno ni drugo. Pitala je ta žena svoja pitanja, a on bi pričao i sa i bez njih. Tek što je započeo priču o svom odnosu prema rečima, a onda se svetlo ugasilo. U potpunom mraku mogla sam na sekund da budem nasamo s upijenim sadržajem, uživala sam u tome. Nestala je struja u zgradi, ali je naša voditeljka odlučila da ne smem previše da se prepuštam te je napravila scensku intervenciju u vidu lampe s mobilnog telefona. Osvetlila je Marijana

i on je na taj scenski znak skinuo naočare. Prvi put sam mu videla pogled, bio je tužan i pomiren, kao da igra ovu predstavu ko zna koji put, ali ipak je bilo nekog sjaja tu u oku, jer možda je poslednje izvođenje. Iz zadnjeg reda začulo se: „Kako ću sad da čitam?" Marijan je nastavio svoju priču, ali nisam mogla više da pratim jer ga je počeo pratiti zvuk zvona iz crkve pored te sam se ja pridružila njima pre nego njegovom izlaganju. Trajala je ta etapa razgovora, ne bih mogla da ponovim šta je rekao, iako me je obrađivana tema verovatno najviše i zanimala, moj doživljaj od tog trenutka bio je čisto vizuelan. Struja je stigla u jednom momentu, ne znam kom, taman da osvetli zahvalnicu domaćice i Marijanovo klimanje glavom. To je to, pomislila sam dok je trajao aplauz, spremi se. „Idem do kupatila da piškim i da se pogledam u ogledalo." Na izlasku sam duboko udahnula i krenula k Marijanu oko koga su se već sjatili ljudi golubovi i razgovarao je s gospodinom koji je sedeo pored mene. Krenula sam k njemu, kako sam se približavala gomili pomislila sam: „A šta da ga pitam, nisam ni završila knjigu do kraja", te sam glatko nastavila pravo i izašla napolje. Bilo je hladno, ali vetar mi je prijao.

danka ivanović

ŽENE

Razlika između mene i poslednje žene rođene u našoj kući je oko devedest osam godina. Doduše, nisam sigurna da je taj broj tačan. Kad sam tražila podatke o djedovima kod matičara, jer u MUP-u nisu htjeli da mi daju nijedan papir dok ne kažem kad im je bio rođendan, kao da je to nešto što se podrazumijeva da znamo, na tu babu-tetku sam i zaboravila. Od muških možeš nešto i da zakučiš, kao na primjer zemlju. Matičarkino sažaljivo kopanje po ćiriličnim rukopisima koji se više nigdje ne mogu naći, tolerisalo je vjerovatno dva imena. Nisam se usudila da tražim podatke i za treću osobu, potpuno svjesna da se nikada više neću vratiti u tu kancelariju. Naravno, kasnije sam u MUP-u dobila sve podatke, bez rođendana, ali s vezom.

Posle te generacije, koja je rukom upisana da se rodila i da je umrla, rađali su se muškarci – tata, striko i njihova braća od stričeva. Baba tetka je imala sinove, a sinovi sinove. Od trenutka kad je tati saopšteno da sam se rodila, a on upitao da li

su sigurni da sam žensko, pretpostavljam da je prošlo nekoliko sekundi. Da li se medicinska sestra nasmijala? Kojim tonom mu je odgovorila? Kako je njemu izgledalo tih nekoliko sekundi mogućnosti: da me ima i da me ima, a da ipak nisam ovo što jesam: žena.

***

Za razliku od tate, ja sam se rodila u kući s toaletom.

TRANSVERZALA

S ove strane Lovćena, prema selu i dubini kamenog mora, nema nijednog jedinog izvora vode. Šta su radile žene kad dobiju menstruaciju? Zimi, snijeg do koljena, poljski ve-cei, bez uložaka, bez *brufena*, bez privatnosti. S kosama do poda, ukroćenih u pletenice. Neki su Amerikanci pitali babu da proda svoju. Vukla joj se po zemlji, ali se ta epizoda prepričavala kao sramota *par excellence*. Zamisli, da proda kosu! Kažu da se kratka kosa nosila kao kazna ili korota. Nisam upoznala babu ni tu prethodno rođenu ženu u kući. Pod kućom se, naravno, podrazumijeva tatina strana porodice.

***

Moja kosa se šiša na mahove. Nekad se od nje oslobađam s prezirom, nekad je čuvam kao najveće blago.

GENEALOGIJA – MUŠKA GRANA POČINJE OD BABE

Ne može se nijedna prije tebe udat, dok se ti ne udaš!

Imam kad.

II
Došli su da te prose!
Neka čekaju.
A ma...
Imam partijski sastanak.

III
Riču ti krave!
Neka riču, da pročitam ovo.

IV

Baba vrišti. Babica steže glavu bebe i nenamjerno popunjava *Izvod iz matične knjige umrlih*. Sin vrišti dok kulja dim s ognjišta. Cik je zime.

V
Sin je tata.
Gospodine, čestitam, dobili ste ćerku!
Jeste sigurni?

V
Tetka, dobio sam drugu ćerku!
Pi.

VI
Tata drži kantu s farbom. Mama farba.

VI
Šta rade moji dečaci? Oćemo u biblioteku?
Oćemo.

VII

Koliko ste to knjiga dovukle iz biblioteke? Možete u petak da čitate, imate domaći.

Evo još pola sata, pliz!

IX
Tata mora za Beograd. Ne mora nazad.

X

Lele mene oooj! Leleee! Što učinje, crni kukavče? Što pasa, a ne ostavi živija potomaka!

Ko je ovo, pitam sestru.

Pojma nemam. Prvi put ga vidim u životu.

Makar znamo da nismo ni žive, ni potomci, nasmijah se, dok osjećam mamin lakat u rebro da se uozbiljimo.

GENEALOGIJA II – ŽENSKA GRANA POČINJE OD PRABABE

I
Ajmo, zajedno.
Đe?
U Lion.
Neću ja mater, ni tvoju ni svoju, da ostavljam.

II
Kako to misliš, šest godina je čekala prađeda?
Lijepo, nije šćela da ide. Ostala je u Grbalj i čekala. I ondake rodila šestoro.
Oćeš da rečeš da bismo sad svi mi živjeli u Lijon?

III

Eee, da za mene nijesi pošla, lako bi se u Crnu Goru udala.

Dobro, đede, nemoj tako, babicka je baš lijepa. A i Grbalj je Crna Gora.

Nije Grbalj nikad bio Crna Gora.

Pušti ga, sad bi imala babu Grbaljku da ga je koja šćela, no nije.

IV

Oooj, ima li ko u kuću?

Dobra ti sreća, evo ne na.

Došo sam ti nešto reć, al' nemo' se ljutit. Dobio si šćer.

Danu zovi narod da pucamo.

Nije se nikad za šćer u Grbalj pucalo!

Eo ja ću prvi.

V

Šćer je mama.

VI

Jedna da opere sudove, druga da usisa kuću.

Ja imam lektiru.

Ja matematiku.

VII

Da mi vas je nekome uvalit! Sve ću nogama u guzicu oko kuće trčat.

Mama, da nisi malo premlada da budeš baba? A i viđi, kako si ti lijepo prošla, usrećila se.

Muči tu. Ne avetaj. I nemoj da je koja našla kakvoga filozofa!

KAKO SE RAĐA SVIJEST

Stepenice su ogromne. Pored njih je trava. Ako podignem nogu, ne mogu ni do pola da dohvatim. Ispred lica je prepreka. Osjećam kako me hvataju i podižu. Kamenje promiče ispod sandala koje se klate. Tata ima velike ruke.

***

Nemoguće da se sjećaš krštenja!

Pa te se jedne slike i sjećam.

Ali imala si dvije godine.

Ne znam. Ta slika. Kako se rukama hvatam za stepenice.

Udarila si popa da ti ne dira sestru.

Molim! Zašto?

Jer je plakala.

Kako misliš, udarila?

KO JE TATA, ZAPRAVO?

Ni za šta na bijeli svijet nije bio!

Znam da mu je jadnome bilo da ništa ne radi nego da čita. I sad se sjećam kako bih se kao dijete naslonila na njegov stomak i korice knjige biše me greble po licu.

Jednom smo pošli da kosimo. On uzeo upaljač, zapalio travu i legao pod jedan orah. Ja ga pitam što učinje to, a on mrtav 'ladan viče, sjedi, što je suvo izgoreće, što ostane pokosiće se. I tako imadosmo piknik umjesto kosidbe.

ZEMLJA

Na zemlji koju sam naslijedila i koza bi ostala gladna. Sudim na osnovu onih dolina koje poznajem. Mnogo veći je onaj dio zemlje koju sam lijena i da tražim na sajtu *Uprave za nekretnine*. Neko je tu istu zemlju platio svojom kičmom, pokvarenim zubima vađenim na živo, moždanim udarima usred bijela dana, hernijama od kojih se umiralo, jer se od stida nije išlo kod doktora. Sad tamo od drača, vukova, lisica, *međeda*, jama i vrtača, ne mogu ni da dođem. Bojim se svoga 'lada. Nemam dovoljno strpljenja da kliknem i ukucam svaku parcelu ponaosob u pretraživač, a kamoli da *uprtim* fizički da ih obiđem. Trapezi, deltoidi, paralelogrami, romboidi na mapi – nekad nečiji vijek u brazdi preorane zemlje. Da li su im ruke bile zdepaste, natečene, mršave, iskrivljene, tanke, prekrivene dlakama, tek malo ili potpuno pocrnjele od sunca? Da li su im noći pored ognjišta, u dimu, bile lake ili teške dok su se prevrtali u nekom krevetu od slame, vune, ili bogzna čega. U kamenu stvarali, u kamenu živjeli. Bez vode. Ni jedne kapi. Osim što im doslovice Bog da. Od tih kuća su ostala kućišta, kako je navedeno u listu nepokretnosti. Ko je taj prvi koji je tu zemlju upisao na svoje ime? Ko je taj koji ju je proširio? Ko mu je pomogao da sagradi kuću? Da li su pjevali, svađali se, dok su nosili, danas prosute, krše? Da li je ijedan od njih mislio o onima koji će doći? Da li je razmišljao kome će pripasti? Da li se plašio ili nije ni mogao da pojmi da će sve to dočekati žene? Na kraju, sa ženama sve prestaje.

***

Nekad mislim da ću živjeti sto godina.

MUP

Dobar dan. Da izvadim smrtovnicu za strica.
Možete kod koleginice, pravo tamo.
Hvala.
Dajte mi dokumenta. Ovo je sve?
Jeste. Hvala.
On nema djece?
Nema.
Imate li brata?

NEPOZNATI STRIC

Evo nas ispred bolnice, prenu me mamin glas. Čekamo da ga obuku i spuste u mrtvačnicu. Bićemo još tu, da potpišemo papire, pa ujutru da ga preuzmemo. Dobro, hoću. Javljamo. Ajde. Nije nas strah. Dobro. Ajde. Zovem te posle. Ajde. Ne brini. Zvaćemo. Ajde. E, ček, sad se sjetih. Spakuj nam jedan bijeli lencun, da oni mogu one kosti pokupit ujutru. Eto. Ne treba ništa drugo. Ajde, ajde. Mama bezuspješno rasteže kragnu crne majice da bi je malo odaljila od grla.

***

Dobro veče, omanji zdepasti čovjek, poput ruske babuške kao da se stvori preda mnom. Ne mogu da se sjetim ko je. Ah, da, čovjek iz pogrebnog.

Dobro veče.

Ko bi rekao da ćemo se vidjet ovako brzo.

Evo, možete slobodno da nam štampate karticu za popust.

Ima li pet, šest dana od kad je đede umro?

Četiri.

Sačekajte ovdje, idem unutra.

***

Jedan medicinski brat stoji u grupi muškaraca i puši, pored roze oleandera. Rekao bi čovjek obična bolnica, obična noć, obični ljudi. Odjednom, iza ćoška zgrade, izbijaju dva lika, vjerovano pacijenta, u starim trenerkama.

Daj mi deset centi. Deset centi. Deset. Centi. Imaš li. Za cigarete. Centi. Deset. Prebira po džepovima i pruža prazne šake. Njegovu rečenicu prekida zvuk koji proizvodi drugi muškarac udarajući se po licu kao da savršeno zna kada će prethodni da

napravi pauzu i uhvati vazduh prije svake naredne riječi. Pljus. Deset. Pljus. Centi. Pljus. Pljus. Pljus.

***

Kako bi ona fotografkinja, američka, sad uslikala ovaj prizor? Bože, kako li se zove? Marija? Elena? Nije ni važno. Važnije je šta bi izabrala da snimi. Ovog koji se šamara? Razjapljena usta drugog što traži pare? Kako bi izgledale te ogromne otrcane trenerke u crno-bijeloj tehnici? Njihova žuta lica, koja liče jedno na drugo? Koščato nepokretna grimasa? Da li bi ih postavila jedno pored drugog, zagrljene, ili bi ih uhvatila ovako, jednog s ispruženim rukama, a drugog s rukama na licu? Kako od ludila u mraku napraviti savršen kadar? Ko bi tu fotografiju gledao? Gdje bi je izložili? Kako...

***

Dođi, ajde, mrdni se, što si se ukočila, mamina ruka me povlači prema autu. Da je ne poznajem, ne bih ni osjetila kako njena kontrola puca u dubini, kao staklo. Vjerujem da su isključivo trenuci u pitanju prije nego što će se srča rasprsnuti na sve strane.

***

Milioni zelenih borovih iglica promiču na kamenoj podlozi. Vozimo se iza pogrebnog auta koje sve više i više izmiče, naviknuto na vožnju po serpentinama. Oči su mi suve. Okrećem se ulijevo, a mamina se crnina sudara s plavim ponorom, kao neka afrička zastava.

Kako mi da znamo da sahranjujemo pravog čovjeka, kad ga nikad vidjele nismo?

Što pričaš ti?

Šalim se, šta da radimo sad, kad nemamo nijednu fotografiju?

Oli prekinut!

Mogli su nam otvarati sanduk po sto puta.

Prestani!

Oću da rečem da bi nam dobro došla neka fotografija... Dajen. Dajen se zvala.

Ko se zvao? Što pričaš? Što je s tobom jutros?

Niko, nije bitno. Lupam. Tu sam.

***

U nedogled prazan asfalt kezio se zlokobno. Bio bi ovo savršeni kadar. Dajen. Ona bi znala šta s ovim svim uraditi.

***

Ja mogu da pobjegnem.

PRIJE I POSLIJE

Kiša samo što nije. U rupama na asfaltu, nepravilnih oblika, leži prljava voda u kojoj se ogleda mrko nebo. Što se više približavam kući, to je put sve raskopaniji. Vučem se iz škole noseći preteški ranac i dosadni kišobran. Moram da čitam *Anu Karenjinu*.

Što će strikov kamion ovdje? Biće nešto zaboravio sto posto.Viđi kako se parkirao jedva se može proć. Okrećem se. Ček, i golf je tu. Što su svi doma na uru popodne?

Ispred kuće sam. Gornji sprat odvojen je odrinom gole loze od donjeg. Kiša još nije počela. Pod nogama škripi pijesak između asfalta i *tarace*. Vrata se otvaraju na spratu. Htjedoh se javiti, ali osjećam kako u korijenu jezika zamire glas. Striko i ujak pridržavaju tatu između sebe i kreću da se spuštaju stepenicama na drugoj strani kuće, kuda nikad ne silazimo. On izgleda kao dugačka pašta tek spuštena u ključalu vodu. Stoji uspravno, ali svakog sekunda iskriviće se i potonuti. Oni se spuštaju, ja se penjem suprotnom stranom. Mama nešto na pragu govori, stavlja mi ključ u ruke i odlazi. Ne okrećem se. Zaključavam vrata, spuštam ranac i kišobran, vadim *Anu Karenjinu*. Idem od jedne do druge sobe, ali ne mogu da nađem sebi mjesto. Pored tatinog uzglavlja stoji *Sidarta*, raspolovljena i raširena.

jasna kinđić

I videće Boga
Predaće zarazu slepim pticama.
Na kamene bradavice curiće zmija od mleka.
Jesam li bolesna, mama?
Žuljalo me je nešto što mi je raslo na srcu.
Gmižu ispod spomenika.
Crveno, plavo, žuto
Oči liče na nebo kad plačeš.
Hoće li i meni izrasti ta lepa šara na licu?

Diši, diši
Tišina je rodila pljesak i uzdah.
Hodam unazad ispred zatvorenih vrata.
Plašim se
U grlu mi stoji ptica od stakla.
Koraci u belom hodniku. Kao bolnica. Ili raj.
Ljut je, ljut
Iz njega izlazi Čuvar, mama.
Škripa lifta steže mi ramena.

BOG JE SILAZIO LIFTOM

ISUS U BOLNICI ZA LUTKE

moja omiljena lutka
kojoj je moj brat
otkinuo glavu

zvala se Ptica

u bolnici smo joj
zalepili glavu
i previjali grudi

mama je rekla
normalno je da boli
nisam bolesna

grudi su joj porasle
morala je da nosi pelene
iste kao mama

glava joj je
neprekidno otpadala
Ptica je stalno umirala

ponovo se rađala
kao neki Isus
u mojoj bolnici za lutke

BOLNICA IMA POGREŠAN ULAZ

Bivši ljudi na točkovima.
Negde će da ih bace.
Mrtvi su teži nego živi.

BOLNICE ŠETAJU

Kad krenem u šetnju
Na glavi nosim bolnicu
Golubovi ne sleću

Kad krenem u prodavnicu
Oko vrata mi se obesi
Još jedna bolnica
Iz nje vire liftovi

Kad krenem na groblje
Treću bolnicu nosim
Kao sat na ruci
Četvrtu kao narukvicu
Jednu treba da zakopam

Ispod krova jednog doma
Guraju se četiri bolnice
Dve su pustile korenje
A dve i dalje šetaju

VOAJERSTVO PALANKE

Početak je u zenici sobe
u kojoj se rađa mala smrt

Reči su se razgolitile
rastrčale kao zečevi na spidu
Nagost je zablistala
na uličnom svetlu kroz prozore

Ispod smokvinog lista
boje se menjaju kao semafori
od želatina i kože
udovi se šire oko tela

videla si kako mašu
iza crvenog vagona

Ispred ogledala napetog Grada
pucanje ploziva i frikativa

ana marija grbić

1. Predstavite ukratko svoju radionicu kreativnog pisanja – od kada se održava, gde se održava, koliko polaznika obično imate i kako ste došli na ideju o pokretanju ovakve radionice?

Radionica kreativnog pisanja O/Slobodi ruku održava se jednom nedeljno u centru Beograda, za ljude koji nisu iz Beograda online. Traje od oktobra do maja. Svake godine na radionici je najmanje osmoro ljudi, dok je desetoro polaznika radionice maksimalan broj ljudi koji mogu da budu na radionici. Ne radim sa većim grupama jer smatram da ne bismo na pravi način mogli da se posvetimo radu. I sama sam u mladosti bila polaznica različitih radionica i mislim da je ova radionica odgovor na ono što mi je tada falilo, a to je radionica koja ima isključivo i samo veze sa književnošću i radu na sopstvenom stvaralačkom razvijanju.

2. Kakva je uloga čitalačkog procesa na vašim radionicama? Koliko pažnje posvećujete usmeravanju polaznika na iščitavanje određene teorijske i praktične literature pre no što počnete da radite na njihovim tekstovima?

Svaki polaznik dobija posebne knjige koje čita i za koje vodi dnevnik čitanja, u zavisnoti od toga koje ga teme interesuju u njegovom/njenom pisanju i u zavinosti od toga na čemu trenutno radi. Trudim se da prema svima imam izražen individualni pristup i nadam se da mi to uspeva. Što se tiče teorije, polaznici je ne čitaju, bar ne po zadatku. Trudimo se da se bavimo praksom i da kroz praksu dolazimo do različitih zaključaka. Ako ništa, onda pokušavamo da se na trenutak rešimo teorije i sprega koje donosi takva vrsta obrazovanja (većina polaznika je u poslednje vreme upravo sa Filološkog fakulteta).

3. Kako navodite polaznike na istraživanje određenih tema i motiva? Da li im dajete zadatke, pratite okvire koji su u skladu sa njihovim ličnim senzibilitetom, ili ih puštate da sami istražuju granice sopstvenog pisanja?

Na radionici uvek postoje zadaci i vežbe. Zapravo se ne piše jednom nedeljno na času ili za čas već se piše svaki dan od oktobra do maja. To je vrlo intenzivan rad i neki polaznici, koji su treću godinu tu, zaista već imaju naviku a i potrebu da stvaraju u određenom kontinuitetu. Neretko su tu zadaci koji ih izazivaju da se oprobaju u žanru koji im je sasvim stran, npr. horor priči. Tako je jedne godine zadatak sa horor pričom bio vrlo nepopularan ali nakon što smo na tome radili nekoliko časova mnogi su, na kraju radionice, izabrali baš tu priču kao delo kojim su najzadovoljniji. To je bila jedna izvrsna stvar koju nikada neću zaboraviti. Vežbe su zaista raznovrsne, od vežbanja bogatstva jezika pa sve do nekih vežbi koje teraju na iznalaženje novih tehnika a i uglova promatranja. Takva je na primer vežba Opis sobe bez opisa u kojoj polaznici moraju da opišu sobu sasvim novim sredstvima: dijalozima, pokretima i slično.

4. Da li je više vaših polaznika zainteresovano za poeziju ili prozu? Da li mislite da je njihov odabir baš vaše radionice motivisan vašim ličnim spisateljsko-kritičarskim tendencijama pisanja i praćenja poezije, odnosno proze?

Na radionici se radi i poezija i proza. Pošto radionica traje dovoljno dugo imamo vremena da se posvetimo na pravi način i jednom i drugom. Ono čime sam najponosnija jeste činjenica da oni istražuju; čak i ukoliko su pisali npr. samo poeziju spremni su da se oprobaju i u prozi, i obratno. Nemaju nikakve zadrške i vrlo su hrabri u tome. Ne čini mi se da su proučavali moje tendencije kada su dolazili na radionice. Ja se pre svega trudim da ne postojim kao autor ili književni kritičar na radionicama. Tamo sam ja u jednoj sasvim drugoj ulozi i moje lične preferencije ne dolaze do izražaja.

5. Kako objašnjavate sve češće pojavljivanje bivših ili sadašnjih polaznika različitih radionica kreativnog pisanja kao autora koji pobeđuju na anonimnim konkursima za publikovanje prvenaca?

To je lep put. Oni na radionicama, između ostalog, postaju svesniji o onome što pišu, nauče da poštuju svoj tekst, da ga oblikuju na pravi način, da ga uobliče u celinu. Sa takvim rukopisima oni se pojavljuju kao razvijeni autori i ne čudi što dominiraju na konkursima.

6. Koje promene uviđate u najnovijim generacijama svojih polaznika u odnosu na vaše prve polaznike?

Novi polaznici imaju, za nijansu, drugačiju poetiku, ili mi se tako čini. Kritički se odnose prema nekim zacrtanim veličinama urbanih, pa čak i andergraund autora. Tako i pišu, sa određenim otklonom i blagim ali ne zlim podsmehom i to je sjajno.

7. Kako se vaše radionice kreativnog pisanja razlikuju od sličnih koji se izvode na nivou fakulteta, u formi izbornih predmeta na određenim katedrama?

Za početak moje radionice traju duže, većina polaznika dolazi i po nekoliko godina dok je na fakultetu to samo izborni predmet koji traje jedan semestar. Zbog toga se određene teme obrađuju mnogo ozbiljnije, prosto imamo za to više prostora. Osim toga, ne postoje neke razlike koje nisu na nivou ličnih preferencija predavača koji će postupati po svojim metodičkim uverenjima.

8. Koja je budućnost radionica kreativnog pisanja?

Nisam sigurna. Nadam se institucijalizaciji u pravom smislu te želje. Dakle, ozbiljni dvosemestralni predmeti koji će se baviti posebno dramom, posebno poezijom, prozom, književnom kritikom. Studenti bi imali mnogo koristi od takve nastave.

antonina poledica

PARK

noću parkom šeta veliko rende
i struže meso sa ljuljaški.

otporna su samo
davno urezana slova
niz reku
plivaju opušci
i mrtve ribe.

dete sa natečenom pelenom
traži mami da ga jače zanjiše.
jasno je

da nikog nije briga
za mrtve ribe
i pokojna slova

plavi rendžer
maskiran u kovrdžavu devojčicu
penje se
na crvljivu trešnju

neću još kući, tata!

(iz ciklusa *Predgrađa*)

tamara stojanović

TAMO NEGDE, GDE NISI

kofer je na podu
rukavi dukseva i haljina
prelivaju se preko ivica
poput krastavih ruku

svetova ima mnogih
strašno je
otkrivanje
onih nepoznatih:

samo tada si živa

zidovi su čistiji
podovi su prostraniji
prozori su dalji

zvukovi zvona su pitomiji
tamo negde
gde nisi
i dok ti u stomaku preskače
kao da u njemu
tonu avioni

kofer te na podu čeka
na njega
moraš sesti

(iz ciklusa *Samo tada si živa*)

anja davidović

SVINJSKA MAST

Pakovali su mi u kantice krema
svoje slatko od tkiva
da me spreme za put

Na internetu sam naučio
da mi je žao svinje

nisam jeo ništa
danima
mi je samo mastila debele kofere

Možda će se pri poletanju
razlepiti po stvarima
i ja ću onda kupiti
humano ulje u
plastičnim flašama

(iz ciklusa *Sanjarica*)

milica dobrojević

I

Pegava ruka viri
iz pohabanog rukava
odlučnim drhtajem spušta drvenog konja
u levi ćošak table kom fali parče.

Prošlo je pedeset četiri godine
od kad me više nije pitao
da protiv njega igram.

Kroz umoljčen cvetni abažur
svetlo curi i pada nam po krilima
kao prah šećer

čujem mu prekide u disanju,
udišemo mlaku vlažnost što izbija iz zidova
miriše na čaj od peršuna
i unutrašnjost džepa.

Zažmurim

pa pod kapcima kolutam očima
čujem ga kako se ponovo zaljuljao u naslonjači
škripi, rije po tepihu i mrsi mu rese
radosno mu klepeću zaljuljane kosti.

Poželim da stane,
zinem pa progutam grdnju,
na tepihu podamnom
dva mrava dele mrvu.

(iz ciklusa *Kvadratura*)

Nas troje u metalnoj kutiji
Iz njegovog stomaka
reči žele napolje
zatežem mu kaiš

naš ispraćaj okićen je
probuđenim gradom
i baburastim oblacima
koje buše zvezde

odlazimo
od oklembešenog lica
čoveka koji je zaboravio
da govori

grče se jezici i trake
načičkane lakiranim koferima

dok prolaznici truckaju
po fugama i pukotinama
aerodromskih pločica
pozdravlja nas grimasom

umesto mekog pada zavese
nestajemo u rezu automatskih vrata
iza kojih nas niko ne čeka

(iz ciklusa *Neravnine*)

STEGA

Silazak u donji svet prati miris
kože začinjene motornim uljem

u sred zime,
sve se osećalo na trešnje

Čekam da se pojavi
kroz zid od dima ali
ne treba se mešati
u tuđe smrti

Ovde ubijaju nedužne pse po ulicama
on je naše ostavljao na njivama

Vreme je za novo računanje vremena.

Rođen je polugotov, dvostruko nevidljiv
oštećenog sluha i maglom u glavi, zna da
na obali sobe žive
stvari koje ne žele da umru

Na kraju,
nikad ništa nije bilo njegovo.

(iz ciklusa *Duhovi iz dvospratnice*)

vešto namešta masku
naočare joj magle i
kažiprstom tapka po
kasi, pita se

hoće li u ovom svetu
ostati bar gram brašna

evo komšinice
miriše na selotejp
dolazi
treći put
kupuje samo belo
šećer, mleko
hleb, brašno, pirinač i so

među rafovima mir
nema kretanja
samo opreznost i nervozno
pucanje maski iza
desnog uha

gde je moja pauza
kafa sa jadrankom

još pola sata u
sumornom tumaranju
čekam
stavim proizvode napred
bliže rukama i opet

brza kasa ne radi
jadranka čeka
da joj se muž javi sms-om

(iz ciklusa *Zaraze*)

ognjenka lakićević

1. Predstavite ukratko svoju radionicu kreativnog pisanja – od kada se održava, gde se održava, koliko polaznika obično imate i kako ste došli na ideju o pokretanju ovakve radionice?

Počela sam da održavam radionice 2014. godine. Na ideju nisam došla ja, naravno, jer meni nikad ne bi palo na pamet samoinicijativno da ja imam kapacitete da nekoga podučavam nekakvim tako apstraktnim i teško izmerljivim veštinama, već je to predložio Dragan Ambrozić, direktor programa Doma omladine Beograda, tako da je on idejni tvorac. Koncept sam osmislila sama, nije bilo bas lako jer nisam imala za sta da se uhvatim, tada nije bilo radionica koje se bavila time a da sam znala za njih, pa da mogu da proverim sa nekim, saznam, niti sam imala nekakav udzbenik odakle bih mogla da se inspirisem planom i programom i idejama. Posle sam saznala da je Ivana Milankov drzala nekakve radionice pisanja, ali tad je već bilo kasno, uveliko sam počela.

Vodila sam se subjektivnim ali i iskustvenim principom: šta bi meni bilo potrebno da počinjem da pišem i želim da radim na tome, trebalo mi je dvadeset godina da pohvatam i razumem i osvestim pisanje, sve sam sama bauljala kroz to. Kako da nekoga poštedim bauljanja u mraku, bila je ideja vodilja.

Svaka nova radionica je bila novo iskustvo, apgrejd prethodne verzije, i nikad sasvim ista jer ljudi nisu isti (doduse, mnogi su nastavljali dalje nekoliko puta). Prvih nekoliko godina sam radionicu pod nazivom Anonimni pesnici održavala u Domu omladine, posle sam krenula sama to da radim u divnom kafeu u Topolskoj ulici, a onda se kafe zatvorio, a negde ubrzo došao i Kovid, pa sam prešla na onlajn rad.

2. Kakva je uloga čitalačkog procesa na vašim radionicama? Koliko pažnje posvećujete usmeravanju polaznika na iščitavanje određene teorijske i praktične literature pre no što počnete da radite na njihovim tekstovima?

Isprva ne previse teorije, više im pričam nešto što može da bude upotrebljivo, korisno i zabavno, čitam im Ruževiča, Zagajevskog, Herberta, to je najbolje učenje, na dobrim primerima, zašto nam se svidja ono šta nam se sviđa. Ne bih odmah da krenem s teorijom da ih ne bih obeshrabril, dosadno je raditi kao da smo u školi. Dovoljno je već moje strogo dekonstruisanje procesa pisanja i to što stalno ponavljam da mora dosta da se radi, posebno da se osvesti taj proces, kao i teme o kojima pišemo. Šaljem im neke tekstove i knjige o samom pisanju, bolje je da sami citaju to ako žele, nego da potrosim vreme radionice na nesto sto mogu da procitaju na netu ili u knjigama. Iako je dosta toga apstraktno i neizmerljivo, stojim iza nekakvih malo univerzalnijih vrednosti kad je pisanje u pitanju i nikako ne prodajem samo svoju filozofiju. Rad je ključ, intelektualizacija je nekad prokrastinacija.

3. Kako navodite polaznike na istraživanje određenih tema i motiva? Da li im dajete zadatke, pratite okvire koji su u skladu sa njihovim ličnim senzibilitetom, ili ih puštate da sami istražuju granice sopstvenog pisanja?

Sve zajedno. Zadajem zadatke, vežbamo mozak, stavljamo se u drukčije situacije nego one kod kuće kad pišemo, ali najvažnije je ono šta sama osoba želi da kaze i postigne pesmom, i svojim pisanjem, koja je njena priča. To se postiže promišljanjem, ulaskom u sebe, to se postiže pisanjem, greškama, promašajima, ispravkama. Vazno je da je to kvalitetna književnost, nije vazno toliko da li se meni lično svidja, ja sam nebitna. Autor treba da moze da stane iza svake reči i da one što približnije opišu ono šta je on nameravao da kaže, kao i kakav je jezik koji koristi.

4. Da li je više vaših polaznika zainteresovano za poeziju ili prozu? Da li mislite da je njihov odabir baš vaše radionice motivisan vašim ličnim spisateljsko-kritičarskim tendencijama pisanja i praćenja poezije, odnosno proze?

Držim samo radionice koje se tiču poezije, tako da tu nisam ostavila izbor. Mislim da se većina ljudi prijavi, kako su bar rekli, jer vole moju poeziju, ali i jer im odgovara moj senzibilitet i moja emocionalna temperatura, mislim da sve to prepoznaju nekim svojim unutrašnjim čulima.

5. Kako objašnjavate sve češće pojavljivanje bivših ili sadašnjih polaznika različitih radionice kreativnog pisanja kao autora koji pobeđuju na anonimnim konkursima za publikovanje prvenaca?

Nisam sigurna za to, ali ono u šta jesam sigurna je činjenica da rad i trud uvek donose rezultate. I to kad ostaviš ego po strani, jer je to poput ranca punog kamenja, ne treba ti.

6. Koje promene uviđate u najnovijim generacijama svojih polaznika u odnosu na vaše prve polaznike?

Ljudi su suštinski uvek slični, s tim što je poezija sada malo nekako modernija, više nije samo za neke frikove i zanesenjake. I danas su ljudi opsednuti svojim telefonima, prečesto imam poriv da ih pobacam jer vidim kako kontrolišu ljude, umesto da je obratno.

7. Kako se vaše radionice kreativnog pisanja razlikuju od sličnih koji se izvode na nivou fakulteta, u formi izbornih predmeta na određenim katedrama?

Ne znam, jer nikad nisam prisustvovala nijednoj radionici kreativnog pisanja, ali verujem da imaju sličnosti. Zapravo sad kad razmislim, šteta je što me neko s fakulteta nije zvao da organizujem tamo radionicu, mislim da bi to bio dobar korak ka demokratizaciji poezije, poezija pripada ljudima koji je vole, a ne samo nekim privilegovanim, a ja mogu da učinim da ljudi zavole poeziju. Takodje, bio bi to dobar korak u popuštanju formalnosti takvih institucija, obrazovne ustanove treba da postanu realni, da postavljaju standarde, inspirišu slobodu duha i misli, a ne da kaskaju za svetom.

8. Koja je budućnost radionica kreativnog pisanja?

Hm, ne znam ni koja je naša budućnost, ali s obzirom na to da veštačka inteligencija može da piše dosta solidne pesme, možda će i ove radionice da postanu prevaziđene, mada sumnjam, ima tu nečega i što AI ne može. Ono što zasigurno znam je da poezija nikad neće biti prevaziđena.

vladan krečković

ANIMA, KRETANJE BETONA

Sve mi se češće priviđa
žena čija kosa dodiruje
cev prečnika devet milimetara.
Kaže da postoje samoubistva
kojima počinjemo sve iznova.

Epizode bez sna su duže.
Potreba za hodanjem
postaje neizdrživa.

Nikada nisam pregazio
nešto toliko veliko
kao što je grad.
Ulice u kojima sve šetnje
podsećaju na odlaske
i gde svetla nisu putokazi.

Neophodno je pratiti
kretanje betona,
mogućnost upisivanja
sopstvenog imena,
čvrstinu koja lomi zube.

Posmatram
pucanje kože zidova,
armaturu iz koje raste
novo telo grada,
monohromatski lik anime
na naslovnim stranama.

Huliganka.

Ratna zločinka.

Diktatorka.

HIBAKUŠA

Avgust je oboleo
od fisije uranijuma,
u anamnezi je pisalo:
previsoka temperatura,
otežano disanje i truljenje tkiva.

Grad fotografisan
prejakim blicem.
Niko se nije smejao.
Udar je zgradama razbio zube,
beton ponovo pretvorio
u prašnjave staze
kojima su nekada odlazili ribari.

Povratni talas zbrisao
je kimono sa moje majke.
Zauvek joj tetovirao leđa
krvavim granama trešnje.

Nadomak okeana
molili smo za vodu,
bilo je moguće čuti
hlađenje kostiju,
šištanje čelika,
ključanje kože.

Prozori bez kapaka
uzalud su zurili u nebo,
nisu čuli jauk letećeg tramvaja,
sirene izletele iz vode,
zapetljane u telefonske dalekovode,
krljušt prekasnog upozorenja.

Iz nulte tačke Hirošime
niču krugovi,
moguće je stajati na izvoru reči:
hibakuša, onaj koji je preživeo *brisanje*.

Ja, Tecuo, hibakuša,
šezdeset godina sanjam
rendgenski snimak detinjstva,
kostur mališe u školskoj klupi.

Moja majka, Katsuko, hibakuša,
u kasno leto iz leđa joj
sa grana trešnje zriju plikovi.

Otac, Haruaki, hibakuša,
zbog poziva mrtvih riba,
hladne utrobe podruma.

Moja žena, Eno, hibakuša,
još jedan slog u imenu
i sigurno bi izvršila sepuku.

A moj brat,
zauvek ostao samo Icuo,
na pirinčanom polju
izbledeo pod bleskom drugog sunca.

Sat vremena pre konferencije
Enola Gay titrala je sa zvučnika.
Kad je rerna iz pozadine
upozorila da je gotovo,
pekar je morao da požuri.

U tišini sam se suočio
sa čokoladnim mafinom,
minijaturom košmara
i bez reči pokazao na flašicu vode.

PISMO STEFANU

dve godine sam sedela i gledala
reklame i filmove

površne, složene, neozbiljne
nasilne, konfuzne

propustila izlaske, svirke
pesničke večeri
knjige, izložbe slika, emisije o umetnosti

dve godine se nisam pomerala
dve godine sam sedela i gledala
filmove i reklame

Stefane

LJUBAV PREMA TEBI

tvoje ime podseća na
obalu koja rastače tragove ljudi

grad oblakodera s nebom boje grejpfruta
njuz fid na polici fejsbuka

budućnost čije dane bacam
kao kese pune istrulelog voća

lomljenje štapića pojedenihn sladoleda
nijednom pronađeni znak na poleđini:

plavi kabriolet kojim vijugamo
uz drvored palmi s obe strane puta

kao da ne shvatam značenje reči
knjiga koje čitam

vokali i konsonanti jedino su jasni
u tvom imenu

zanemelost
kad te ugledam i pozdravim
neprocenjivost vremena
koje provedem u tvom prisustvu

strah da nekad nećeš biti dobro
takvu ljubav ne poredim ni sa jednom

stefan simić

***

za Anju

postoje stvari kojih ne želim da se setim

ponekad me uplaše zakoni slučajnosti i verovatnoće koji su vezali dvolančanom zavojnicom mitohondrije za veći ćelijski entitet.

ipak, više me uplaši misao da neka, naizgled nevažna zeba na galapagosu, nije zamahnula krilima, ja ne bih ušao u tužnu učionicu ponavljajući u prostor besmisla rečenice biologije za prvi razred gimnazije i poljoprivredne škole

ili, šta da nisu postojale srede koje su odbijale da se završe, kiseline i teški metali, tačkanje dvoslojnih membrana na lošim fotokopijama, razlozi cefalizacije i miris zamrznutih pacova koji se lepi za umorne trepavice

iste te trepavice koje miluju binokularna sočiva dok obrve poput crnih pijavica nabreknu u pokušaju da popiju šta god da se zadržalo na naprslim pločicama preparata pljosnatih crva izbledelih od suviše očiju

ali zapravo me je strah da ćeš zaboraviti gruba neonska svetla velike sale koja ujedaju noćni vazduh. ispijene obraze punjene listovima testa koji se nižu u lavirint sira i jaja, koje nespretno pokušavamo da zašijemo zarđalom iglom

upletenost reči i neizrečenog kao angiogeneza na neoplastičnim transformacijama neopipljivog dela osobe, koje se nalaze na pola puta između mozga i srca, na udaljenosti dužine šake od tela, formirajući vrh zamišljenog trougla odakle, ne slučajno, kad zažmurimo crpimo vazduh bezvoljnim pokretima međurebarnih mišića.

ponekad zamislim vatru koju telo sadrži i usporava, tu beskonačnu bitku kiseonika i ugljen dioksida i mislim na to kako trava nije rasla ispod sizifovog kamena, a čini mi se da je ovde, ispod, poput žileta oštrih ivica nedostojne institucije, našla za shodno da raste

da je imao travu pod tabanima možda bi dogurao nije li to tužno

bilo je vremena kada bih imao tri srca, a onda se jedno odseklo i ostao sam sa samo jednom rukom

ponekad me plaše i rečenice u zagradama, one koji studenti preskaču u noći pre kolokvijuma. zarobljenici zagrada u prve dve klupe drugog reda srednje kolone velikog hemijskog amfiteatra oko njih sva ta lica izgubljena u vremenu, nestalna poput ciklida u mutnoj vodi, zauvek u fazi između neživog i jedva doživljenog, gladnog i izgladnelog

postoje stvari kojih ne želim da se sećam

koristili su reči poput „četiri zarez osam milijardi godina" i očekivali da ih ponovimo ne razmišljajući kao bi dimenzije vremena mogle uništiti um. pričali su o velikom permskom izumiranju kao crnoj planini sastavljenoj od nagomilanih leševa devedeset i pet procenata svih vodenih vrsta i sedamdeset procenata svih kopnenih i očekivali da zapamtimo još šest planina kojih nema ni u jednom atlasu

a mi smo ih poslušali, okruženi golubije sivim zidovima malene sobe. pretočili smo reči i brojeve u zavese kojima smo pokrili oštre ivice definicija nauke o životu koja koristi smrt da bi ga opisala

željni zagrljaja tražili smo informacije koje skaču kroz vreme i prostor pa smo zarili nokte u nevinog zelenog puža, on je jeo alge da bi mogao da gleda u sunce, a mi smo jeli čokoladne kolače i mislili kako je *elysia* nužno početak nečega

sad vidim, to ime znači ostrvo blagoslovenih ili božanski dar i odmah mi je neprijatno, sada to ime nužno svedoči o kraju, ali tada to nismo znali.

postoje stvari kojih ne želim da se sećam a sad sam se prosuo ko tegla žižaka na sto

ne mogu da ih sve uhvatim, sva sećanja su se razlila i poletela ka prozoru, da mogu da ih sve potopim u teglu i ostavim

da potonu na dno hladne vode, da mogu kao u bajkama da zamenim boju očiju bojom leda ili poput nekog ko boluje od leukemije da zamenim krvnu grupu nekom koja tiše šapuće dok se valja po venama

i stid me je do mesa izjedenog nokta domalog prsta kojim kucam, jer se možda samo on seća stvari koje nisu postojale

postoje stvari koje sam zaboravio, one su najgore, viđam ih kad god sklopim oči i mislim kako je neko pokušao da nas ubije

onda se smejem u snu

kristina milosavljević

ANA, TI I JA

ana stanuje između šavova
na mom stomaku
ana je omamljenost;
način na koji
jagodice njenih prstiju
prelaze preko izmučenih
gramofonskih ploča
ana je distorzija gitare
istrgnuta iz moždine
bačena lavovima
na televiziji javljaju
ima preživelih
ana je čas
u kom se nisam ubila
ana je najbolje mesto u bioskopu
ana je sažaljenje i
davanje novca beskućnicima
ana je utabana ljubav koju
sečem sankama
ana se ljuti kad zaželim
udobnost
umesto nesigurnog zagrljaja
i pažljivo čuva intimne redove
koje su svi osim nje pročitali
ana ne postoji
samo je zamena za ime
koje mnogo teže izgovaram.

bojan krivokapić

1. Predstavite ukratko svoju radionicu kreativnog pisanja – od kada se održava, gde se održava, koliko polaznika obično imate i kako ste došli na ideju o pokretanju ovakve radionice?

Književne radionice vodim od leta 2012. godine. Pre toga sam godinama išao na pozorišne radionice kod Ivane Inđin. Bilo je to u Kamernom pozorištu muzike Ogledalo u Novom Sadu.

Iako tad student komparativne književnosti, a pre toga karlovački đak, tek sam na pozorišnim radionicama razumeo šta znači umetničko istraživanje, istraživanje sebe, taj sveobuhvatni stvaralački proces, lagode i nelagode. Dakle, zahvaljujući pre svega pozorišnopedagoškom radu Ivane Inđin, počeo sam, ne samo da vodim radionice (to je došlo kasnije), nego i da pišem. Propisao sam zahvaljujući pozorišnim radionicama. Sve je to važno i sve to govorim ljudima koji dođu da rade sa mnom.

Književna radionica je intiman prostor.

Volim da radim s manjim grupama, kako bismo imali dovoljno vremena i prostora da se upoznamo, da steknemo poverenje u zajednički proces, da se osetimo. Radionice sam vodio i vodim u različitim prostorima i online. Omladinski centar CK13 i Baza centar u Novom Sadu, Centar za mlade KVART u Prijedoru, Art radionica Lazareti u Dubrovniku samo su neki od tih prostora. Trenutno vodim cikluse radionica sa studentima u Domu kulture Studentski grad na Novom Beogradu, s decom u Kulturnoj stanici Barka u Novom Sadu, i online, s malim grupama i individualno.

2. Kakva je uloga čitalačkog procesa na vašim radionicama? Koliko pažnje posvećujete usmeravanju polaznika na iščitavanje određene teorijske i praktične literature pre no što počnete da radite na njihovim tekstovima?

Književnu radionicu čine i čitanje, i pisanje, i razgovor. To su tri elementa na kojima počiva sve. Sastavni, odnosno

obavezni deo procesa jeste čitanje lektire, književnih tekstova uglavnom iz savremene domaće produkcije. Uz čitanje uvek ide i razgovor o pročitanom. To je važno radi sagledavanja i upoznavanja književnog polja. Jer, u književnom polju često postoje niti, određene vrste poveznica i veza među tekstovima i ljudima, kojih nekad možda i nismo svesni. Kad kažem „domaća produkcija" tu svakako mislim na književnost na jezicima i dijalektima s kojih nam ne treba prevod da bismo ih razumeli. To je postjugoslovenska, ili savremena jugoslovenska književnost, kako god je nazvali. Samo ne regionalna, jer taj označitelj pokušava da izbriše zajedničko iskustvo i nasleđe na kojem mi danas počivamo, pisali, ne pisali.

3. Kako navodite polaznike na istraživanje određenih tema i motiva? Da li im dajete zadatke, pratite okvire koji su u skladu sa njihovim ličnim senzibilitetom, ili ih puštate da sami istražuju granice sopstvenog pisanja?

Razgovaramo. Trudim se da ih ne navodim, već da sami prepoznaju šta ih i zašto ih nešto zanima. Pitanje „zašto" je ključno u procesu. Naravno, ja sam tu da pomognem da lakše prođu kroz određena istraživanja ne bi li došli do svog književnog glasa. Kad do tog glasa dođu, kad osete i shvate da mogu suvereno da vladaju tim glasom, moja uloga prestaje. Odnosno, možda se transformiše u nešto drugo. Ali, taj voditelj radionice, zagovarač raspisivanja i razuzdavanja, onaj koji daje lektire, domaće zadatke, koji nekad viče, s kojim se nekad smeju do suza, na kojeg se nekad naljute jer im beskrajno ide na živce – u tom trenutku završava. Mislim da je to izuzetno važno – da ljudi shvate da im radionice mogu biti dragocene za dalje pisanje, ali ne i štaka kroz život. Ako bi one bile to drugo – onda to nema veze s književnošću.

4. Da li je više vaših polaznika zainteresovano za poeziju ili prozu? Da li mislite da je njihov odabir baš vaše radionice motivisan vašim ličnim spisateljsko-kritičarskim tendencijama pisanja i praćenja poezije, odnosno proze?

Nisam to nikad prebrojavao. Nije mi bitno ko šta više piše ili ne piše. Na radionicama se bavimo književnim tekstom, idejama, mogućnostima, iznenađenjima. Ne bavimo se žanrovima kao takvim, književnim rodovima i vrstama. Dogodi se, međutim, da dođe neko ko je do tad pisao samo poeziju, i nakon nekoliko meseci na radionicama – eto rukopisa zbirke priča. Ali, to nema toliko veze s radionicama, te priče su čučale i čekale da budu pozvane i napisane. Dakle, ljudi donose sadržaje, nekad

su ih svesni, nekad nisu. Radionice su tu da neki elementi tog bremena sadržaja – postanu književni.

5. Kako objašnjavate sve češće pojavljivanje bivših ili sadašnjih polaznika različitih radionica kreativnog pisanja kao autora koji pobeđuju na anonimnim konkursima za publikovanje prvenaca?

Nema tu nikakvog objašnjavanja, to je najnormalnija stvar. Ljudi vredno i posvećeno rade, pošteni su u odnosu na stvaralački proces, na književnost, i to im se vraća. Dosta polaznika i polaznica mojih radionica ima to iskustvo (Marijana Čanak, Željko Jacques Lučić, Marija Marković, Ivana Janjić, Zorana Maravić, Bojan Todorović, i dr). Oni bi, kad se to dogodi, bili iznenađeni, šokirani, a ja – zadovoljan što je sve baš kako i treba da bude.

6. Koje promene uviđate u najnovijim generacijama svojih polaznika u odnosu na vaše prve polaznike?

Fragmentirana pažnja. To je prva stvar. Na radionicama se bavimo izgradnjom fokusa, strpljenja, posvećenosti. Sve oko nas je rascepkano, pa tako i, uglavnom mlađi, kad dođu na radionice bude im teško da osete celinu, celovitost. Ali, to je sve moguće, ako postoji kontinuitet. Na pomenutim pozorišnim radionicama sam naučio da bez kontinuiteta nema koraka dalje. Bez kontinuiteta tapkamo u mestu. A ja mislim da je šteta provesti život u tom tapkanju.

Druga promena je spremnost da se tekst pusti od sebe, da se objavi. Tu su razni književni portali, instagram. Ljudi se ne libe toga da njihov tekst čitaju drugi. Pre desetak godina je bilo mnogo više straha od tuđih očiju. Ali, valjda smo sad svi sviknuti na razne poglede, pa tako i poglede na ono što radimo.

Ima tu i promena glede političnosti. Ratovi devedesetih i sve što ide uz to, mlađe generacije sve manje zanima. Lepeza seksualnosti je nešto što polako počinje da se podrazumeva, a da o tome nema potrebe diskutovati. Ekoanksioznost je takođe jedna od tema koje nije bilo pre desetak godina.

7. Kako se vaše radionice kreativnog pisanja razlikuju od sličnih koji se izvode na nivou fakulteta, u formi izbornih predmeta na određenim katedrama?

Ne znam. Nikad nisam išao na radionice kreativnog pisanja na fakultetu. Akademski kontekst mi je donekle poznat, ali ne i blizak i bitan.

8. Koja je budućnost radionica kreativnog pisanja?

Nadam se svetla. Navijam za to. Radionice znače susret, poverenje, pogled u oči, glas, nekad i dodir. Znače rast. Ponavljam, one su intiman prostor. One su nešto što na suptilan način ide protiv rigidnih sistema u kojima odrastamo i stasavamo – gradeći prostor u kojem su bolje i lepše stvari moguće. Radionice su prostor u kojem se srećemo mi koji volimo književnost. Okupljamo se oko nečega što volimo. Dakle – spaja nas ljubav.

marija marković

LIVIJINE RUKE

Mimoze sam kupila na ulici pored trafike, umotane dvaput u fišek od novina. Dvesta dinara za jednu granu. Papir je nakvašen vodom, niz ruku se slivaju vesti od prošlog meseca. Rubrika sport ili kultura. Možda crna hronika. Mimoze traju jedan dan. Toliko prežive na centralnom grejanju. Onda se skupe kao usne posle mušmula. Pod jezikom potapam sluzokožu kada pomislim na mušmule. Ne na gnjile, berem ih sa stabla. Stari ljudi vole mekano voće jer nemaju zube. Mi jedemo samo zeleno. Samo puno vitamina. Granu stavljam u vazu pored prozora, daleko od grejanja. Nikada neću videti drvo mimoze, jer na more ne idem u februaru. Ležim na parketu, koji ustvari i nije parket već laminat. Ležim na laminatu ispod prozora, ispod grane mimoze. Slušam desetominutnu meditaciju. Zvuci talasa. Meditaciju počinješ malim minutažama, može i jedan minut. Najbolje je da ruke držiš pored tela. Ruke prekrstim na stomaku, inače organizam prepoznaje opasnosti. Smrdibube zarobljene u zavesama. Prašinu iz uglova sobe. Pojačane zvuke sa ulice. Neko je svu svoju snagu usmerio na sirenu. Glas sa telefona kaže da udahnem iz stomaka. Guram vazduh na dole. *Raširite kroz rebra. Ispunite grudni koš. Izdahnite. Opustite levu stranu, onda i desnu.* Protežem obe noge, savila bih ih u kolenima. Ostajem dosledna. Ne smem da otvorim oči, ako ih otvorim setiću se. Talasi iz telefona zapljuskuju drveni sto, u talasima su jata riba. Kreću se sinhronizovano. Jedna od njih sigurno je predvodnica. U dubokom ti neće ništa. Možda zato što plivaš. Dok ulaziš u vodu grizu ostatke ranica od brijača na tvojim listovima. Najviše vole ožiljke od sandala. Hodam bosa, u ruci mi sandale. Žuljevi su iskočili iznad pete i na oba čuklja. Na

jednom se koža sasvim smakla. Sutradan ću je usoliti u moru. Boleće me. Sandale klepeću jedna o drugu kao kastanjete. Oboje smo bosi. U rukama nosiš patike. Šta ćemo ako nagaziš na staklo? *Onda ćemo oboje imati ožiljke*. Bole nas vilične kosti od smejanja. Bole nas jagodice. Srećni smo. Pitaš: *Šta je za tebe sreća*? Prisećam se. Prvo slobodno leto nakon studija. Jutra su moja. Uglovi zidova lome redove odraza sunca kroz roletne. Nemoranje. Ne ustajem po inerciji, ustajem po želji. U prvoj kafi ispijam hlad dvorišta. Plastične bele stolice sa jastučićima, mušema na stolu pričvršćena štipaljkama, u zdeli komšijske trešnje. Nisu ukradene. Donete su zajedno sa toplom pitom po receptu južnih naroda. Testo diše. Koža diše. Među brezama, zasađenim kad sam se rodila, na štriku donji veš roditelja. Na jesen se pamučni komadi pune semenom drveta. Deca smo i kidamo rese sa grana. Mrvimo ih pa bacamo uvis. *Ne možemo takvi u sobu!* Trebimo jedno drugom kosu. Imaš vaške od drveta. Uzimamo gusti češalj iz ladice tvoje majke. Čupaš me. Svaki povučeni pramen nosi me u odraslo telo. Prvo i jedino slobodno leto. *Sreća je za tebe sloboda*. Imaš bore. Prstom ih pratim od oka do središta obraza. Ja ih imam na čelu. Bore će tek doći. Na mestima na kojima ne možeš ni da zamisliš. Milujem ta mesta. Hoćemo li ih dočekati? Spavamo na otvorenom. Dve nedelje plaćenog odmora su naše. Smer vetra određuješ prema položaju zvezda. Zaspala sam i izbalavila ti majicu. Zadirkuješ me. Telo ti je tada mlado i gipko. Kroz koji mesec delovaće kao da je ostarilo trideset godina ispred mog. Telo se bori. Budan si i tečnost ti klizi niz bradu. Brišem ti usne majicom kao portiklom. Smeta ti svetlo. Zavesa je pomerena u stranu. Sunce greje samo stopala. Na natkasni poređane teglice. Velike su probiotici i vitamini, u malim su opioidi. *Tri meseca*, ozvaniče nam u ordinaciji. U tri meseca mogu da stanu nedelje na ostrvima, plivanje, usoljavanje, izlaganje zvezdama, sunčanica, mali potresi dnevnih mamurluka, sušenje kose poparenim vazduhom, skakanje sa stena, prepoznavanje glasa insekata. Ili ništa. Može jedno ništa. Kuća je jedino mesto gde smeš da budeš umoran. Smrt bi trebalo da bude dobrovoljna. Skrećem pogled. *Pogledaj*. U rukama nosim debele smokve. Prstom isprobavaš izdržljivost kore. Pod korom crvena jedra na nitima. Isisavamo sok. Dodiruješ me ispod majice. *Grudi su ti kao smokve*. Stavljam ti ruku u pantalone. Grlim te snažno. Ovako izgleda smrt. Pogledaj. *Uzmi jastuk i zadrži ga. Jača si od mene. Samo pritisni. Molim te! Preko glave*. Jači si od mene, zaplivaj! Sedimo na doku. Mirišemo smrad luke. Mirišemo jedno drugo. Ne sećaš se? *Gde je to bilo*?

Na ostrvima ili na kopnu? Među belim kamenjem grada. Možda. Više i nije važno. U gradu su izlagali kip obezglavljene carice. *Gde je glava?* Glava je na severu kontinenta. Pronađena je u dubinama mediteranskog mora. Zvala se Livija. *Da, tako se zvala.* Nisu imali dece. Car joj je, kažu, umro na rukama. Želeo je to. Ili kažu: *otrovala ga je!* Livija je u bašti. Carica hoda po mokroj travi. U bašti su smokve. Dodirne svaku. Možda otrovnom maramom. Smokve su zrele. Neke su napukle. Sok curi niz listove. Uzimam ti ruku. Stavljam je pod suknju. Ruka je troma. Suknja je mokra. *Stavi mi jastuk preko glave!* Bočice! Zelena. Žuta. Plava. Dve velike, dve male. Infuzija. Modre nadlaktice. Milujem te po glavi bez kose. Glava novorođenčeta. *Proći će*, sve prođe. Nastavljam da hodam. Pesak je krupan. Prelazim na kamen. Zamišljam žicu. Hop! *Upašćeš u more*, držiš me za ruku. Ruka je čvrsta. Ruka je na sigurnom. Ranice peku. U sobi mi ljubiš nožne prste. *Gadan si!* Smeješ se: *Pljuvačka najbolje leči rane*. Te noći pravimo dete. U utrobi mi topla tečnost. Dete se neće roditi. Ukrala sam ti deo tela. Talasi. Mogli bi da nas potope. Bila bi to divna smrt. Talasi se povlače u zvučnik telefona. Glas naređuje: *Protegnite udove. Oči otvorite postepeno. Opustite sve mišiće lica.* Mišići lica: čelo, oči, obrazi, brada. Otvaram oči. Soba je žuta. Po kapcima rasut polen mimoze. Dodirujem grudi. Grana je mirna.

svetlana ivanov

SENZA PROFUMO

Avgust, rano jutro. Spuštene roletne. Još je sveže.

Danas je taj dan. Leži u krevetu. Otvorila je oči. Ne želi da ustane.

Crna haljina je spremna.

Ispratiće ga konačno tamo gde mu je mesto.

Njen deka, ugledni gospodin. Pored brojnih tajni koje će poneti sa sobom, ostavlja i veo iluzije sopstevene reputacije.

Miopija ili kratkovidost jedan je od najčešćih problema sa vidom koji pogađa skoro polovinu ukupne ljudske populacije. Ljudi s kratkovidnošću jasno vide bliske objekte, dok se udaljeni objekti vide zamućeno.

Marina, Marina, Marina
Ti voglio al piu' presto sposar

Tiho je pevao i dodirivao je ispod tanke letnje haljine. Imala je pet godina.

Grč u stomaku. Vrtoglavica.

Zašto sam to morala da vidim. Ja sam starija. Nije fer...

Tad je prvi put shvatila zašto je Marina bila tiha i povučena. Njene oči govorile su ono što glas nije mogao.

Marina je ćutala, a njoj nisu verovali. Bio je tako velikodušan. Svi su ga poštovali.

Kada je Marina skočila sa mosta, imala je trinaest godina. Ostavila je pismo.

Pravili su se kao da se ništa nije desilo.

Miopija predstavlja poremećaj lomljenja zraka u oku, u kojem, kad je akomodacija opuštena, paralelno usmereno svetlo proizvodi sliku ispred mrežnjače, umesto na mrežnjači kao kod normalnog oka.

Oblači haljinu. Podiže kosu i pravi jednostavnu punđu.

Povraća, iako ništa nije jela. Samo voda.

– Dolazim, ne brini. Kupiću cveće.

Umiva se. Popravlja šminku.

Opet se pita: Da li je to bio pravi razlog zašto se plašila bliskosti.

Ovo je moj život!

Odrekla se nasledstva. Ionako više nije pripadala svojoj porodici.

Jedino što je imala je uspomena na Marinu. Tri lipe ispred kuće, igranje u dvorištu. Modne revije sa maminim haljinama. Sačuvaće samo lepe slike.

Vaffanculo!

Na sahranu stiže poslednja. Njih dvanaestoro stoji oko groba. Mama, tetka i nekolicina prijatelja. Nema sveštenika.

Gazi sitan šljunak kroz drvored kestenova. U ruci dva strelicijuma, bez mirisa.

Posle oproštajnog govora, pali cigaretu. Povuče dim i pljune u grob.

Odlazi prva. Bez pozdrava.

Postaje silueta u crnoj haljini sa ogromnim ciklama šeširom.

Pseudomiopija je zamućenje vida na daljinu prouzrokovano spazmom cilijarnih mišića.

ksenija vukojević

SMRT JE LIJEPA KADA TE U NJOJ ČEKAJU ONI KOJI TE VOLE

Duvao je jak vjetar i njegov kaput se lepršao, niz strum ulicu bb spuštao se stari gospodin D, polako i razgledajući. Baš u času kada je D podigao ruku da zadrži svoju kapu od nadolazećeg vjetra, jedna ruka, jaka kao metalna, povuče ga za kaput (*smrt je lijepa kada me u njoj čekaju oni koji me vole*). I obori ga na zemlju.

Rusijan je bila moja žena, Rusijan D. Upoznali smo se davno, jedne ovakve večeri. Hodala je niz ulicu mokra i nasmijana, prkoseći svima koji su se krili od kiše. Ako bi je neko počastio pogledom čuđenja, ona bi mu se iskezila u facu i slegla ramenima, koja nisu nosila teret moranja da negdje stigne na vrijeme, da stigne suva i savršena.

Gospodin D, ležao je prekrštenih ruku kao da nešto razmišlja, kao da je sam, kao da se nečeg sjeća. Bio je okružen grupicom koja se smijala svojim metalnim zubima, spremna da zagrize plen. Nije se branio i to ih je zbunjivalo, nije se plašio i to ih je ljutilo. Tup bol probadao ga je kroz srce, a glava mu je postajala teška. Na njega se obruši kiša udaraca, u stomak, po

rebrima, u oba koljena, a najviše kod grudi. D je snažno odolijevao, ali na kraju opusti svoje staro tijelo i konačno, niz usnu procuri krv, mirna kao lijena rijeka. Krv teče kao da se odmara, kao da je konačno slobodna od stalnog kretanja, srećna jer će uskoro zauvijek stati.

Nakon vjenčanja, život je bio lijep kao mlada žena, a moja Rusijan bila je ljepša od svih. Ustajala je rano da cijedi pomorandže, jutarnji sok mora da bude žut. Legala je kasno, kada iscijedi nar, večernja pića su crvene boje. Vraćala bi se iz trgovine, nekad pokisla, i ja bih joj svlačio njene mokre gaćice. Ljubio bih je u nos, a onda ležao na njenim grudima, koje su nekad mirisale na kišu a češće na brašno, ili kolače, raspucance, ako su praznici. Maštala je da ćemo imati puno djece pa je uvijek kuvala nešto novo. Ovo bi možda volio Pol a ovo bi se možda svidjelo nekom Henriju, ovo bi voljela Marija, i ja to volim. Ako bude žensko biće Marija, sanjala sam davno da će mi se kćerka tako zvati. Ako bude dječak, nek liči na tebe, ti si bio lijepa beba. Vrzmala se tako po kući, uzbuđena od nadolazećeg, spremna za sreću. Uslijedili su dani pečenja jabuka i kestenja, pa je ona, Rusijan, mirisala na jesen, koja je sva teška i rodna, koja čeka da se obere od teškog ploda, pred nadolazeću zimu. Bila je lijepa kao biljka koju redovno zalivaš. Odana kao srednjovjekovna domaćica.

Šetala se po kući sa velikim stomakom u cvetnim haljinama, samo jednom se zaboravila u maštanju i preskočila stepenik, a njena haljina se obojila u crveno.

Smjestili su je u bolnički krevet iz kog više nije ustala. Bebu nisu spasili, a ona je zbog povrede glave ostala u stanju koje se zove „bez spoznaje okoline". Bila je lijepa kao biljka, isto toliko i razumna. Spavala bi satima, a dani su se vukli kao rukavi na majci konfekcijskog broja xxxxxl.

Dobila je osvijetljenu sobu, na 17. spratu, tamo su valjda smještali one za koje su bili sigurni da nemaju suicidnih misli. Nosio sam joj cvijeće. Svakog dana novo, stavljao sam ga među njene beživotne ruke, u kosu, poneki bih slučajno zaboravio na prozoru. Sjedjela je u krevetu uzdignute glave, a onda je konačno zaspala.

Novi jak udarac u grudi vrati ga u realnost. Gospodin Di nije poznavao ove koji su se igrali sa njegovim tijelom, ali je ipak bio srećan što ih vidi. Njemu se oni nisu činili mnogo nalik na ljude, više su ličili na čovjekolike mašine. Vidio je njihove crvene oči iz kojih sijevaju laseri, osjećao je njihove metalne ruke i noge, dopadala su mu se njihova neonska krila. Nije se branio, ići će lakše ako se ne odupire. Glava mu je postajala me-

kana kao bebina, ali nije bilo čovjeka koji bi ga nježno poljubio u čelo. Niko se ne bi sažalio da na njegovu glavu stavi kapicu da ga zaštiti od vjetra.

(*Rusijan je bila moja žena, kako je legla u toliko dubok krevet.*)

Ispadali su mu zubi, bio je škrbav kao novorođenče.

(*Rusijan mijesi kolače, miriše kuća.*)

Ruke i noge bile su mu skupljene, ležao je kao fetus.

(*Rusijan je bila zelena kao brdo, toliko je bila duboko u zemlji.*)

Fetus je ležao na zemlji, sam, više nije osjećao bol.

(*Rusijan je u bolnici, mrtva je.*)

Fetus čeka da dođe neka majka, da ga rodi krvavog i opere od mučnog porođaja, da ga podoji i uspava.

(*Rusijan je moja žena, ona će me ujutru probuditi.*)

đorđe majstorović

1. Predstavite ukratko svoju radionicu kreativnog pisanja – od kada se održava, gde se održava, koliko polaznika obično imate i kako ste došli na ideju o pokretanju ovakve radionice?

Radionice Pisalište se održavaju u Omladinskom centru CK13 (poznatijem kao Crna kuća) u Novom Sadu od 2015. godine. Radionice su se održavale i ranije, na istom mestu, a vodio ih je Bojan Krivokapić. Nekoliko nas koji smo pohađali Bojanove radionice smo rešili da nastavimo nešto slično i pokrenuli Pisalište, koje ja od 2017. godine vodim samostalno, kao deo književnog programa CK13. U poslednjih pet godina radionice se uvek održavaju na jesen, jednom nedeljno, učešće je besplatno, a to obično bude ciklus od 10 do 15 radionica u tom periodu. Maksimalan broj učesnika je 12, sve preko toga bi bilo previše za ovu vrstu procesa. Obično po jednoj radionici bude prisutno prosečno 6-7 ljudi.

2. Kakva je uloga čitalačkog procesa na vašim radionicama? Koliko pažnje posvećujete usmeravanju polaznika na iščitavanje određene teorijske i praktične literature pre no što počnete da radite na njihovim tekstovima?

To su uporedni procesi. Na početku svakog ciklusa, kada se formira grupa, napravim procenu kakva vrsta literature bi bila pogodna i korisna za njih. Naglasio bih da gotovo uvek imamo polaznike i polaznice koji su bili na radionicama i ranijih godina, tako da nikako ne sme biti ponavljanja. Takođe, nikada za tzv. „domaće zadatke" ne čitamo teorijsku literaturu, već akcenat pre svega stavljamo na savremenu književnost koja se piše na našem jeziku.

3. Kako navodite polaznike na istraživanje određenih tema i motiva? Da li im dajete zadatke, pratite okvire koji su u skladu sa njihovim ličnim senzibilitetom, ili ih puštate da sami istražuju granice sopstvenog pisanja?

Po meni, zadaci ne bi trebalo da budu ni previše široko postavljeni, ali ni previše specifični. Pre svega zbog toga što se zadaci postavljaju većem broju ljudi, tako da ukoliko zadamo nešto previše usko, postoji šansa da će se neki među njima obeshrabriti i odustati od ovakvog procesa. Isto tako, trudim se da ne zadajem previše opšte teme, i generalno da ih udaljim od one vrste zahteva na koje su navikli kroz redovno obrazovanje. Samim tim stvaramo rasterećeniju atmosferu za rad. Ponekad volim da eksperimentišemo zajedno i tada obično zadajem neke iščašenije zadatke, kako bih ih izbacio iz rutine i zone komfora, ali se trudim da ne preterujem sa tim. U svakom slučaju dosta toga zavisi i od same grupe, a ja se trudim da pratim njihove impulse i da im se donekle prilagodim.

4. Da li je više vaših polaznika zainteresovano za poeziju ili prozu? Da li mislite da je njihov odabir baš vaše radionice motivisan vašim ličnim spisateljsko-kritičarskim tendencijama pisanja i praćenja poezije, odnosno proze?

U prethodnom periodu poezija definitivno ima primat, dok je moj utisak da je pre desetak godina situacija bila uravnoteženija. S obzirom da ja lično pre svega pišem prozu, mislim da se većina ne odlučuje za Pisalište zbog mog književnog rada, ali se na primer dosta ljudi prijavljuje na preporuku nekog od bivših polaznika i polaznica, koji su zadovoljni celokupnim procesom i zajedničkim radom.

5. Kako objašnjavate sve češće pojavljivanje bivših ili sadašnjih polaznika različitih radionica kreativnog pisanja kao autora koji pobeđuju na anonimnim konkursima za publikovanje prvenaca?

Mogu da primetim da je tako bilo i u „mojoj generaciji". Recimo, od nas koji smo išli na radionice kod Bojana Krivokapića u relativno kratkom periodu je nekoliko nas objavilo svoje debitantske knjige preko anonimnih konkursa: Vladimir Milojković (Prvenac SKC Kragujevac), Bojan Todorović (Prvenac i „Milutin Bojić"), Goran Stamenić (Treći trg), dok sam ja objavio zbirku priča zahvaljujući nagradi „Golub" somborske biblioteke „Karlo Bijelicki". Mislim da ima logike u tome što rukopisi polaznika i polaznica radionica prođu zapaženo na konkursima, naročito onim za prve knjige ili mlade autore, pre svega jer smatram da se oni tokom ovakvih

procesa izvešte u tome kako raditi na jednom tekstu, kako ga poboljšati, ali i kako od svog rukopisa napraviti jednu smislenu celinu, a ne samo kompilaciju gotovo svega što smo u određenom periodu napisali. Pišem ovo i iz trogodišnjeg iskustva žiriranja jednog takvog konkursa. Kada se izbor suzi na 5-6 najboljih rukopisa, svaki od članova žirija obrazloži svoju konačnu odluku, ali ne postoje jasni kriterijumi na osnovu kojih se glasa. Mislim da sam lično uvek birao one rukopise za koje mi je intuicija govorila da je na njima najviše rađeno i da je posvećivana pažnja i najsitnijim detaljima. Prošle godine je Milan Tica, polaznik Pisališta, objavio svoj pesnički prvenac *Iz albuma nestalog u požaru* u ediciji „Prva knjiga Matice srpske", a ideju za koncept zbirke dobio je upravo na osnovu jednog od domaćih zadataka sa naših radionica, tako da preporučujem svima da pročitaju njegovu knjigu u celini.

6. Koje promene uviđate u najnovijim generacijama svojih polaznika u odnosu na vaše prve polaznike?

Pre svega struktura je nešto drugačija. Dok je ranije bio nešto veći broj polaznika nego polaznica, sada je situacija sasvim drugačija i za radionice se mahom prijavljuju ženske osobe, pretežno uzrasta od 18 do 28 godina. Već sam u jednom od prethodnih odgovora pomenuo da je tendencija i to da je poezija preuzela primat od proze. Ipak, mislim da je glavna razlika u tome što su novije generacije još osetljivije na razne oblike društvenih nepravdi i da se drugačije nose sa izazovima koje pred njih stavlja divilji kapitalizam u kojem već dugo živimo. Samim tim to se refelktuje i na njihovo pisanje, a moj utisak je da su mnogo uspešniji u targetiranju pravih problema i tome kako se sa njima nositi kroz književnost, bez sklizavanja u banalnosti.

7. Kako se vaše radionice kreativnog pisanja razlikuju od sličnih koji se izvode na nivou fakulteta, u formi izbornih predmeta na određenim katedrama?

Nemam neposredan uvid u to kako izgledaju radionice na fakultetu, ali neki od polaznika i polaznica Pisališta su učestvovali na njima i preneli mi svoje utiske pa mogu ovom prilikom da ih podelim. Oni kažu da je glavna razlika u radnoj atmosferi, mi se pre svega trudimo da se svi u Crnoj kući osećaju prijatno, i obično jako brzo kreiramo zajednički 'safe space' u kome možemo da eksperimentišemo i dajemo i pozitivne i negativne kritike, predloge i savete, sve sa dobrom namerom, kako bismo neki tekst unapredili. Na radionicama se u startu postavim pre svega kao moderator, a ne kao neki vrhovni autoritet, i do sada se uvek pokazalo da se iz takvog odnosa kreiraju odlične stvari,

a ne postoji bilo kakva vrsta pritiska, osim nekih obaveznih rokova koje obično zajedno dogovorimo.

8. Koja je budućnost radionica kreativnog pisanja?

Neizvesna. Plašim se da ćemo uskoro svi koji se bavimo bilo kojim oblikom pisanja biti zamenjeni čet botovima veštačke inteligencije... Šalim se, naravno, mislim da ništa ne može zameniti živi kontakt i posvećenost tekstu koja se ostvaruje na radionicama.

jovana kalaba

SIVA JE BOJA

Iznemogli točkovi bicikla
gule asfalt pod mojim očima

dole ih čeka beskrajna cesta
grad sam svela na jedan
mali otkotrljani krug

usamljenost ima jedanaest spratova
svaki sprat po sedam stanova
svaki stan po troje ljudi
i svi imaju prezime na vratima
i niko od njih nema dom

nemoć, uz duvanski dim
kao mimikriju oblaka
oktobar se noću cedi
danju pretvara laste u golubove
čijim perom ne umem da pišem

u mom soliteru bez fasade
hladnoća prodire u razguljeni malter
šminkom maskiram vlagu i pukotine
parfimisana mirisom leta
na sniženju
i oblačim košulju da ne bih ozebla

umesto ruža mažem grafit
na vetru moje usne
pucaju kao mine u patentici
pucaju kao slučajno nagažene
nedeaktivirane reči

izula sam točkove i obula noge
soliterske stepenice postaju
ćoškovima probijeni krugovi
kojima trčim u sve tuđe stanove
kojima istrčavam van
svaki put kada pomislim
da ću zateći sebe.

darija sabadoš

ŽELEZNIČKA KLANICA

Strpljivo brstim strnjiku u
pratnji prežvakanih
kičmenih pršljenova

zar kasapina da vodim za
ruku poput deteta

prinudno račvanje jezika
nikad nije bilo u stanju da
nas izbaci iz koloseka

tara lekić

EGZALTIRANA VENERA

za trideset eura
stavila je ruku na moju kičmu
rekla mi
da su moje lenjost i patnja
komplementarne

planete pokazuju
sanjarenje ti ide previše dobro
kad se zaljubiš umoči prste u zemlju
ribaj pod ili se bavi grnčarijom
u poslu uvek uzmi priznanicu
ne vezuj kosu ni kada zavesa padne
zakopaj sekire
izrašće platan
polako počni da razmišljaš
kako ćeš se oprostiti
na železničkoj stanici

tanja gavrilović

PREVARA

Poruka je stigla kasno, posle ponoći. Ranije bih se uplašila, da nije nešto mami ili Saši.

lepo spavaj lepoto

Nisam htela da odgovorim. Htela sam da izbrišem poruku, da s njom nestane i broj. Pretekao me je sledećom.

nedostaju tvoji prsti u mojoj ruci

Pomislila sam da je ipak bolje da odgovorim, da razjasnimo stvari. Pa posle da obrišem.

Slupaćeš se nedge pišući poruke udatoj ženi.

A onda sam shvatila da sam na kraju poruke greškom stavila smajlija.

slupao sam se ja već

***

Saša je opet na putu. Rekla sam mu da ću leći ranije, pošto ujutru imamo sastanke s partnerima iz druge vremenske zone. Mami sam rekla to isto. Da me ne zivkaju predveče. Dok koračam niz ulicu i tražim njegovu adresu, primećujem svoj odraz u izlogu. *Svelt*. Nedavno sam tu reč videla na BBC-ju: vitka i elegantna. Kako ono kažu Francuzi – žena koja do tridesete ne postane lepotica stvarno nije mnogo pametna. Šta li kažu za ženu koja to postane sa trideset pet?

Majka bi rekla da tražim hleba preko pogače. Da se pored muža, živog sveca, vaćarim sa šoferom. Iako, zapravo, i nije šofer, nego taksista. Svejedno, ona bi ga zvala šoferčinom. Uostalom, nije

on ni šofer, ni obični taksista. To trenutno radi. Zapravo je studirao slikarstvo i vratiće se tome, kad-tad. Otuda i na onoj izložbi.

Sveta nas je upoznao, kolega iz komercijale. Njih se dvojica još iz osnovne znaju, al' Sveta kao da se iznenadio što ga tu vidi. Jebač-presretač, eto šta sam pomislila. Izraubovano lice, duboko usečene bore oko usana, pomalo uličarski stav. Uske crne košulje su mi uvek bile malo seljački seksepil, mada njemu ne stoji loše. Nije preterano visok, ali je zato stamen. Neobično razvijen torzo za studenta slikarstva. On se smeje. Kaže da je trenirao rukoment u nekom prošlom životu, vratiće se jednom i tome.

Onda su me odvukli na drugu stranu. Uvek ista pokazna vežba, ali već sam se izveštila. *Da, istina, užasno se retko viđamo, da da, previše radimo, jeste, Saša je opet na putu, a vidi, za tu platu bi svi putovali, aha, jeste, za dve nedelje ću i ja morati poslom za Švajcarsku, da i on malo vidi kako je to, hehehe, ma zapravo mi se uopšte ne ide, Ženeva je baš smor.* Zapravo, celo to veče je smor. Ionako sam došla samo da ispoštujem partnere. Neotesane strvine su se dale u sponzorisanje izložbi. I nije mi se sedelo samoj kod kuće. A i majka bi opet tražila da dođem kod nje, kad već Saša nije tu.

U nekom trenutku smo se ponovo našli jedno kraj drugog. Pričali smo o koječemu. Ništa bitno. Mlađi je od mene, toliko sam zaključila iz razgovora, iako izgleda starije. S nevericom je prevrnuo očima kad sam rekla svoje godine. Ne znam ni zašto sam mu rekla. Pridržao mi je kaput i ponudio se da me odveze kući. Inače bih sigurno odbila, ali zajednički poznanik je ipak neka garancija. Nije manijak. Vozio je oštro, verovatno i preoštro. Možda je malo pokušavao da me fascinira. Namestila sam ruku na koleno, da se vidi burma. Uostalom, sigurna sam da sam bar jednom spomenula muža. Ne radimo ništa pogrešno, prosto me taksista vozi kući. Sedište je neobično udobno i skoro da bih mogla da zaspim tu. Onda je spustio ruku na moj dlan. Šaka mu je bila topla i meka. Verovatno su mi se zato prsti nagonski prepleli s njegovima. Naravno da sam ih odmah povukla.

Ujutru su me sačekala poruke na telefonu. Muža i mamu sam preletela, standardne priče kako im nedostajem i pitanje kad ću doći na ručak. Na trećoj mi staje dah.

dobro jutro, dobio sam broj od save rekao sam da ti je ostao šal u kolima nadam se da se ne ljutiš. naprosto ne želim da prekinemo kontakt bilo mi je lepo s tobom sinoć

Shvatam da mi drhte prsti, da sve u meni drhti. Ne, ovo je budalaština. Neću odgovoriti, ili još bolje, odgovoriću mu da mi više ne piše.

Hvala za vožnju sinoć, drago mi je da smo se upoznali, ali mislim da nije bilo potrebe da tražiš moj broj.

To je to. Ne odgovara. Shvatio je.

Glavobolja se odjednom pojačala. Onaj treći šampanjac mi stvarno nije bio potreban. Utom je pozvala i mama. Izbegavam je već dva dana, sad moram da se javim. Prepričavam joj kako je veče bilo teška gnjavaža, ovlaš pominjem da me je vratio poznanik, uzbuđuje me što ga nekom pominjem, kao da postaje stvarniji zbog toga. Mama, naravno, udara u svoju tamburu. Pita zašto sam se, onda, zadržala kad sam lepo mogla kod svoje majke da dođem, ne kapira da se u mom poslu mora ići na takva dešavanja. Osećam kako pizdim dok pričam s njom, glas mi se zaoštrava, ne dižem ga, izveštila sam se u tome, da ga zaoštrim bez dizanja tona. Obema nam je jasno da sam ljuta, ali majka ipak ne može da me optuži da vičem, što ne znači da to neće učiniti. Na kraju me zove na ručak i znam da od toga nema izvlačenja. Vikend je.

Ručak se pretvorio u šetnju posle ručka, pa u kolače, pa u ogovoranje dalje i bliže rodbine, pa u kukanje kad ja mislim da rađam decu, znam li ja, uopšte, koliko mi je godina, pa u večeru. Ubedila me je da ostanem da prespavam, šta ću sama u onolikom stanu kad Saša nije tu, bolje kod nje da ostanem. Istini za volju, niti mi se vraća kući, niti mi se sedi kod nje. Sve bih dala samo da sam opet u onom taksiju. Da ćutimo i slušamo muziku dok on vozi. Povremeno zatvorim oči i zamišljam da sam tamo, dok mama neometano nastavlja svoj monolog. Rano sam legla, da izbegnem dalji razgovor. Uski krevet i poznati miris uštirkane posteljine. Ježim se od dodira pamučne pidžame koju mi je odnekud izvukla – bledoružičasta, sa sitnim cvetovima, i odgovarajuća bela potkošulja. Kao da imam deset godina.

Slabo sam spavala te noći. Palila sam i gasila telefon više puta. Ništa. Ujutru ustajem pre mame, kažem joj da moram da idem da sređujem stan, Saša sutra stiže. Kod kuće punim kadu. Biću kao nova posle kupanjca. Mogla bih posle Saši da spremim neku salaticu, za ujutru. Voli on kad ja tako brinem o njemu. Mada se naizgled joguni. Preti da će se najesti roštilja kad ja ne gledam. Kaže, bolje da umre od srca, nego od gladi. U njegovim godinama, nije ni to isključeno. Nije on zaista gojazan, ali bi lako mogao biti. Ja mu to za njegovo dobro govorim, da ne bi preterivao. On kaže da zvučim kao moja majka. Za razliku od njega, ona je i dan danas vitka i elegantna.

***

Poruka stiže kasno, posle ponoći...

aleksandar tanurdžić

1. Predstavite ukratko svoju radionicu kreativnog pisanja – od kada se održava, gde se održava, koliko polaznika obično imate i kako ste došli na ideju o pokretanju ovakve radionice?

Bilo je to davne 2017. godine. Nisam čak ni bio inicijator, Korana (Most, Prometej, Moj Prijatelj) predložila mi je da pokrenemo radionicu u Mostu, ja sam prihvatio jer volim izazove, grad nas je finansirao, i pojavilo mi se tridesetak polaznika. Možeš samo zamisliti kolika je to panika. Ali, ispalo je odlično. Prepolovilo se već nakon prvog domaćeg zadatka, pa smo mogli lepo da radimo. Od tada sam imao još četiri kruga polaznika, ali nisam primao više od petoro. A održavaju se na raznim mestima, kafići, kancelarije ili parkovi. In Medias Res – uvek i svuda. Najvažnije pravilo radionice: svi imamo isto godina u inat ličnim kartama. Trenutno imam četiri gospe poslednje tri godine.

2. Kakva je uloga čitalačkog procesa na vašim radionicama? Koliko pažnje posvećujete usmeravanju polaznika na iščitavanje određene teorijske i praktične literature pre no što počnete da radite na njihovim tekstovima?

Svojim polaznicama (moram smisliti novi izraz, one su odavno pošle na radionicu) stalno pričam koliko je čitanje važno za samo pisanje. Na mesečnom nivou obavezno je čitanje minimum dve knjige. Odaberem one koje najbolje predstavljaju temu koju trenutno obrađujemo. Naravno, stručna literatura je uvek dostupna, ali sam samog sebe zadužio da im to predočim na času.

3. Kako navodite polaznike na istraživanje određenih tema i motiva? Da li im dajete zadatke, pratite okvire koji su u skladu sa njihovim ličnim senzibilitetom, ili ih puštate da sami istražuju granice sopstvenog pisanja?

Moje devojke su veoma vredne i ozbiljno se investiraju u istraživanje. Zadaci su razni i u većini slučajeva služe da bi

pomerili granice. Tada ja primetim dodatni trud jer su se bolje pripremile za nešto što nikada same ne bi odabrale. Uglavnom inicijalno izazovem frku i paniku kada im zadam domaći zadatak, ali me nikada nisu izneverile.

4. Da li je više vaših polaznika zainteresovano za poeziju ili prozu? Da li mislite da je njihov odabir baš vaše radionice motivisan vašim ličnim spisateljsko-kritičarskim tendencijama pisanja i praćenja poezije, odnosno proze?

Kod mene je jasno – bavimo se kratkom pričom, sa idejom pisanja romana kad se dovoljno odvaže. Poeziju prođemo ali se ne zadržavamo mnogo, pozdravimo je u nekoliko stihova. A i tada malo zaobiđem kanon, pa se bavimo poezijom Nikole Vranjkovića, na primer. Ko kaže da se u prozi ne može biti liričan.

5. Kako objašnjavate sve češće pojavljivanje bivših ili sadašnjih polaznika različitih radionica kreativnog pisanja kao autora koji pobeđuju na anonimnim konkursima za publikovanje prvenaca?

Objašnjenje je jednostavno. Pravi ljudi su se sreli u parvo vreme. Radionice vrede i nisu uzaludno trošenje vremena.

6. Koje promene uviđate u najnovijim generacijama svojih polaznika u odnosu na vaše prve polaznike?

Promenila su se interesovanja, promenio se jezik, dužina, forma, samo je književnost ostala ista a opet potpuno drugačija.

7. Kako se vaše radionice kreativnog pisanja razlikuju od sličnih koji se izvode na nivou fakulteta, u formi izbornih predmeta na određenim katedrama?

Ne izvode se „ofrlje" i nisu nametnute predavačima. Mi smo sami odabrali to da radimo, nije mi savet akademskih mudraca dodelio predmet pa nemam kud. Radionice drže ljudi koji su i sami nešto napisali (bar u većini slučajeva), a da nisu u pitanju naučni radovi. Drugari sa fakulteta su prikladniji za žiriranje. A ako su spoj i jednog i drugog – onda odlično.

8. Koja je budućnost radionica kreativnog pisanja?

Za početak se nadam da radionice imaju budućnost. Za sad smo dobro, hvala na pitanju, još uvek ima ljudi koji su radi da pišu i da uče. A da budem iskren, učimo i mi od polaznika. Nismo mi sveznajći naratori.

PLETIVO OD PRSTIJU

Uneo joj se u lice.

Bleda, nema, drhtavih suvih usana sklupčala se pored kreveta i rukama štitila glavu. Nehotice se počešao po temenu. Zamahnuo je da je udari još jednom, a onda mu je ruka iznenada klonula kao da se otkačila i strovalila u prazninu oko njenog tela. Kao da mu ne pripada ili mu nije pripadala dok je bila provodnik njegovog gneva. Istog trena dete je ruke isprepletelo na temenu, kolenima je dotakla čelo i skupilo se toliko da je moglo da stane u ceger na stolu. Osetio je kako mu podrhtavaju mišići, prsti se steži u pesnicu pa se šire daveći se u sopstvenoj neodlučnosti. Idući ka vratima šutnuo je stolicu. Od siline zatvaranja vrata kuća je zadrhtala.

Krupni kadar – isprepleteni drhtavi prsti na potiljku.

Kraj.

Isključila je televizor. Dodirnula je rukom jagodičnu kost. Spustila je roletnu i proverila da li su ulazna vrata zaključana. A onda je opet proverila da li je spustila roletnu i još jednom otišla do vrata i stavila i lanac za zaključavanje. Za svaki slučaj. Samoća joj je padala teško samo uveče. Tada joj se misli uzburkaju, cirkulacija se umiri kao pred smrzavanje i ona utone u svet slika. Sapliću je i pritiskaju do jutra kada je noć najzad ostavi iscrpljenu na vlažnoj posteljini.

Setila se muzeja. Videla je tamo sklupčan skelet deteta. Pisalo je da su tako sahranjivali pokojnike u tom periodu daleke prošlosti. Ko to zna? Možda se dete samo skamenilo od straha i ostalo tako pod naslagama vremena dok ne bude pronađeno. Smrt detetu dođe ili od Boga ili od nekoga dragog. Nikako drugačije. Da su te savijene kosti i lobanja sa rupom na slepoočnici mogle da progovore, pljunule bi arheologe i podigle maglu svoje patine toliko da bi svaka nauka obnevidela od nje.

Zavukla se pod jorgan. Izmicala je hladnoj posteljini. U toj igri dodira oseti kako se na nju opet spustio strah što je izronio iz mraka koji je u sebi nosila. Seti se isprepletenih prstiju deteta. Zadrhta još jače, zgrabi jorgan sa unutrašnje strane i savi ga pod bradu tako da ispod njega ne mogu ni trenutna hladnoća ni kasnija košmarna toplota uteći.

Videla je sebe – devojčicu zgrčenu u ćošku sobe. Plače. Plače i govori: *Nemoj, nemoj*... Oseća udarce pesnica po telu, šamare... Izvija se i zavlači u pomračinu ispod starinskog kreveta.

Velike ruke pokušavaju da je dohvate... Oseća kako se krevet trese od siline udaraca nogama. Bes je nemoć, a šta je strah? Podrhtava zemlja... Vazduh miriše na urin. Oseća ukus krvi. I dalje jeca priljubljena uz zid ispod kreveta sa pletivom od prstiju na temenu...

Budi se u znoju. Potrebna joj je voda. Te slike... Da li su to delići njenog ubijenog sećanja? Voda joj se slivala niz usne, po pižami i bosim prstima. Uhvati pogledom nisku tananih svetlosnih zrakova što su se provukli kroz gornji red rupica na roletni. Priđe prozoru, zategnu gurtnu, a onda je ispusti. Roletna se uz tresak složi u neprovidni štit. Probudila je tišinu. Sa komšijske terase zalaja pas, a u sobi zavlada mrak. Vid joj u toj tamnini ožive i ona bez i najmanje nesigurnosti ode do ulaznih vrata i proveri opet da li su zaključana i da li je navučena reza. Svakonoćno treniranje vrati je bezbedno do kreveta. Pod jorganom je još bilo toplo od košmara. Prekrila se preko glave. Da li se čovek još u majčinoj utrobi priprema za odbranu? Kada bi se fetus nalazio u sedećem položaju ili u položaju lotosa verovatno bi po dolasku na svet imao više šanse za dostojanstven život. Ili bi ga neke zle ruke još brže dokrajčile jer ne bi bio spreman? Sva ona ubijena deca razasuti su barski cvetovi. Rođena su da postanu statistički podatak ili da pomognu da se zverstvo razotkrije? Nije razumela kakve je svemir imao planove sa njom kada ju je do današnjeg dana dovukao. Pokušavala je da dopre do istine i sazna od koga se branila. Čije su ruke što su je poput hidre lovile pod krevetom? San joj se prikrao i obavio je obmanom da ništa ne može da promeni.

Opet te oči iz kojih izlaze munje, udaraju je u stopala, stomak i grudi! Izbacuju je iz težišta. Leluja se kao vodena trava. Sada je već potpuno zelena. Da li od hlorofila ili od jada? Trave opstaju jer su izdržljive, njihova moć je u korenu. Ono što je iznad površine zemlje samo je krinka za stopala, kopita i gladne čeljusti. Odjednom do nje dopre povik: – *Ja sam te rodio, ja ću te i ubiti!* I ona se prvi put usudi da pogleda prema onom ko govori i vide svog oca. Sruči se pokošena na tvrde daske. Plakala je drugačije nego pre. Plakala je zbog saznanja. Da li joj je bilo bolje dok se kao siroče pitala ko su joj roditelji ili sada kada je dešifrovala pogled svog ugnjetača? Neznanje veoma često može biti blagoslov. Ona je od njega bežala ne štedeći se i gde je stigla? Patnja je sada imala ime – ne baš određeno, ali jasno.

Odjednom je do nje dopreo blagi vibrirajući zvuk. Neko je lagano udario u gong. Podigla se i penjala visoko, visoko do najvišeg planinskog vrha ostavljajući sebe pod krevetom. Iznad

nje su se kovitlali sivi oblaci čineći uzburkani okean. Stajala je s rukama podignutim ka nebu. Nije ih videla. Nije videla ni svoja stopala, niti je mogla dodirom da se uveri da postoji. Videla je umom i znala je da jeste. Ona prvi put jeste Ona!

Nije skidala pogled sa sivih oblaka i nije se plašila. Prvi put je oslobođena straha. Ako je to smrt, neka je. Osećala je moć, ali ne onu tešku, pakosnu, manipulatorsku, već moć jedinstva sa planinom i tim reskim hladnim vazduhom što joj je stvarao osećaj prijatne toplote oko tela. Osetila je samilost prema odlazećem strahu. Oprostili su jedno drugom sve godine trpljenja. Podignutim rukama ka nebu poručila je sebi da može da se voli i da može da voli. Bez bojazni. Ljubav postoji! Čula je opet gong. Nekoliko jačih udaraca. Oblaci su postali tamniji i brži. Pratila ih je pogledom. Njihov protok je bila njena pobeda. Nije spuštala ruke. Nije ni želela, a nije ni mogla. To je onaj predodređeni trenutak neizbežan kao rođenje ili smrt. Strah se kreće mimo nje, više je ne obavija i ne moždi je. Odlazi kao ljutito namćorasto dete. Bila je sigurna da je u nekom napuštenom tibetanskom manastiru. Nije joj bilo važno. Čovek doživi čudo na čudesnim mestima ili ona postaju čudesna zbog samog čuda? Misli su joj se račvale, ali su se kretale u istom smeru. Valjda je to dobro. Kako je gubitak straha dao njenom telu neverovatnu lakoću, ona konačno spusti malo dlanove, toliko da joj stanu u vidno polje i vide kako joj se prsti pretvaraju u moćne hrapave grane iz kojih praskaju zeleni listići kao kokice. Najednom se razvedri. Nije mogla da pomeri stopala jer su se pretvorila u debelo korenje. I vide kako se iz grana njenih ruku izvijaju mladice ka osunčanom nebu. I ču opet blagi zvuk gonga, i oseti vibraciju u unutrašnjosti sebe, u onom delu što je bio mrtav godinama... Grane njenog stabla su je zagrlile nežno i ona oseti radost i mir za koji nije ni slutila da postoji.

Otvorila je oči. Prešla je prstima preko druge ruke. Živa je!

Ustala je, podigla roletnu i pustila poslednji mesečev zrak da joj uđe u sobu, a onda je odšetala do vrata i skinula metalni lanac sa njih. Legla je ponovo u postelju i zaspala dopuštajući mesečevim svicima da obasjaju gustu tminu ispod njenog kreveta.

DA NE OZEBEM

Dugački pramenovi su mi napokon pali preko lica i sada sam opet jasno mogla da vidim ispucale krajeve svoje kose. Ni to nisam stigla da uredim. Kada se fokusiram na pozadinu ovog prizora, pa očima pređem preko opuštenih ruku i šaka, stižem do svojih noktiju. One na palčevima vidim vrlo dobro. Iskrzani su, izguljenog gel-laka, kojeg je više ostalo pod ljuštilicom za krompire nego na samom noktu. Iako one na preostalim prstima iz ove perspektive ne vidim, okrenuti su ka podu, pouzdano znam da ne izgledaju ništa bolje. Komadići jarko crvene, nijansa *sexy red*, danima su ostajali na dasci za sečenje, pa se slivali u sudoperu. Ručak je, doduše, bio baš dobar, govorio je. Skoro svakog dana. Ne znam zašto nisam bila ponosna. Ispod široke majice ne vidim ni ožiljak od carskog reza, ali znam da je tu. Ko bi to zaboravio? Malo niže, bliže patosu, vidim i svoje noge, pa nogavice, krajeva uvučenih u debele čarape. Stopala u koja gledam kao da su odavno zaboravila kako je hodati u nekoj drugoj obući. Kako ono bole čukljevi posle cele noći u neudobnim štiklama? Zaboravna stopala brižno uvučena u debele čarape. Da ne ozebem, rekao je pre nego što je izašao iz stana. Nije hteo da me pronađe hladnu.

Nevenu sam na svet donela 21. marta i to je bio najsrećniji dan u mom živo... Ha! Ne mogu ni da završim ovu rečenicu, koja se, jadna, izlizala od šetanja od usta do usta armije majki, koje kao da su me terale da se s njom poistovetim. Ne mogu da je završim, a da se ne zagrcnem od smejanja. Donela? Prespavala sam kada su je, namučenu i pomodrelu, izvadili iz mog stomaka. „Preuska karlica, mama, ipak ćemo morati na carski", poslednje je čega se sećam pred taj, najsrećniji trenutak mog života. Kada su me probudili, u polovini tela nisam imala nikakav osećaj. Od pojasa naniže – ništa. Utrnute noge, mučnina, malaksalost, povraćanje i trenuci sreće kojih se ne sećam. Zvuči kao opasan mamurluk posle baš dobre noći. Oni koji sreću nisu prespavali su svakako bili moji najbliži. Moji i Nevenini, sada. Otpečaćena rakija, čuvana specijalno za ovu priliku, dnevna soba naše kuće, oblak duvanskog dima iznad glava oznojanih od pevanja, iskeženi deka, napokon zadovoljna baka, zagrljeni kumovi, i jedna poveća kolekcija iscepanih majica. Bravo, tata, momčino! Neko će ipak imati uspomene. Valjda.

Dva dana kasnije, on je pred porodilište doneo cveće i nosiljku, a ja sam iznela ono što sam, kažu, ja donela. Kuću smo ubrzo zamenili za stan bliže centru grada. Prevelika nam je, mislila sam. Ne mogu je sama održavati, procenila sam. Ugušiće me, znala sam. I bila sam u pravu. U stanu sam procvetala. Bar su mi tako rekli oni kojima sam objašnjavala koliko prednosti stan ima u odnosu na kuću. Manji prostor je lakše čistiti, ne moraš da kosiš travu u dvorištu, centralno grejanje je zakon, kupatilo je uvek toplo, manji su i troškovi, ni krov nije samo tvoja, već zajednička briga i tako redom. Poverovala sam im. Izgleda da sam stvarno srećna!

Trajala bi moja sreća i duže da jednog dana na naša vrata nije pozvonila komšinica iz stana iznad. Ne bi ona dolazila da zaista nije pokušala problem da reši na sve druge načine, ali nažalost, bezuspešno. Zamenila je aspirator u svom toaletu, dodala klapne koje dobro dihtuju i zatvaraju oba ventilaciona odvoda, i u kuhinji i u toaletu. Džaba. Sav dim koji moja ventilacija izvuče završi kod nje. Zamoljava me da ne pušimo u wc-u, ni ispod aspiratora u kuhinji. Da ne pušim? U mom stanu? Iznad mog šporeta i iznad moje wc šolje. A gde da pušim onda? Da li ona zna da ja u stanu imam bebu?! Zna, čujem. Ne smeta joj, kaže, kad oseti da dinstam luk ili pržim meso, niti kad čuje da beba plače po celu noć. Njoj ne smeta. Samo joj dim smeta.

Provodeći dane zamotana u jakni, pored pepeljare, na terasi, sve sam češće naš stan mogla sagledati iz novog ugla. Bela kuhinja, visoki sjaj i svetloplavi pleksiglas umesto pločica. Dugačak trpezarijski sto od hrastovine i stolice tapacirane plišom u kraljevskoplavoj nijansi. Odličan izbor. Izgleda da imam dara za dizajn enterijera i možda bih mogla time da se bavim! Sofa i foteljica od bež pliša, a pred njima, opet hrastov, klub stočić. Na njemu svećnjak i pepeljara, iako je tu više ne koristim. Na zidu, iznad tog kutka za sedenje, koji me neverovatno podseća na neki skup separe u finom noćnom klubu, visi trodelni ram sa tri fotografije sa našeg venčanja. On nasmejan. Ja mršava. Na svakoj. Bidermajer od crvenih i belih ljiljana, koje sam sama kombinovala. Cveće u mojoj ruci. Cveće u mojoj kosi. To je. Fali mi cveća! Da visi sa plafona!

Pošto nam je plafon od gipsa, nemoguće bi bilo okačiti viseće vaze za njega. Znam! Potrebna nam je greda! Greda koja će se pričvrstiti za bočne zidove, ali će pratiti plafon. On je pronašao majstore, ja sam ih dočekala i ispratila radove dok je on bio na poslu. Kao što dočekam i ispratim sve koji kroz ovaj stan prođu i kao što je on, uvek, na poslu. Tišina, neko mora i da

radi. Poručila sam masivne, crne, gvozdene korpe, koje će držati vaze, a od njega sam tražila da kupi najdeblji kanap koji pronađe. Kanap je ovih dana baš u modi. Uvezaću ih onako kako sam videla u Bravacasa magazinu. Cveće ne sme da padne.

Pet dana kasnije, moju sada već ustaljenu meditaciju na terasi, prekinulo je zvono. Mora da su stigle vaze! Otvorila sam vrata, ali pred njima nisam videla nikoga. Pogledala sam niz stepenište u ulazu, pa gore, prema krovu, ništa. Vratila sam se na terasu i čim sam upalila novu cigaretu, opet sam čula zvono. Jednom, dva puta, tri puta! Sjajno, probudiće dete! Utrčala sam u stan i otvorila vrata što sam brže mogla i – niko. Opet niko. Proverila sam drugi put iste stepenice, prema gore, pa prema dole, proverila sam sve strane sveta koje sam mogla pronaći u pustom hodniku ove četvorospratnice, ali ništa. Nije bilo ni vaza, ni kurira, ni ničeg drugog. Hm, neko se od mene dobro krije. Njega nisam htela da opterećujem time. Brinuo bi, zvao bi češće, možda i poslao nekog da mi pravi društvo. Suvišno. Dan kasnije, kada je došao sa posla, doneo je kanap. Baš onakav kakav sam tražila! Čvrst, pouzdan, a dekorativan! Stvarno nemam razloga da budem nezadovoljna. Sve me sluša i sve mi ispunjava. Ljubav, to je. Nema šta drugo?

Narednog petka, kada je rok za isporuku probijen, pozvala sam korisničku službu i uložila žalbu. Izvinjavaju se zbog neprijatnosti, mora da je pošiljka negde zalutala, kriva je kurirska služba, ali oni će preuzeti odgovornost i dostaviti mi moju porudžbinu čim prođe vikend. U ponedeljak ujutru. Kada sam im rekla da ne želim da čekam ponedeljak, da sam kod kuće i tokom vikenda, da sam budna i tokom noći i da mogu da mi ih dostave u bilo koje doba, ali da ih dostave što pre, obećali su da ću ih u svom domu imati narednog dana pre podne. Bilo je to odlično veče. Ne sećam se kada sam se tako dobro osećala. Kada su njih dvoje zaspali, nasula sam sebi čašu vina i zapalila u dnevnoj. Pa šta? Mogu nekad. Otvorila sam prozor, uključila aspirator u kuhinji. Valjda je i veštica iznad zaspala. Podigla sam noge na hrastov sto. Smešila sam se crvenim zimskim čarapicama, sa zelenim jelkicama, koje mi je kupio. Gde bih ja sad drugde bila? Gde bi mi bilo bolje? Nigde. Stvarno sam srećna. Nisam ni primetila kada mi je glava klonula, a ruka se sa čašom opustila preko grudi i prolila crveno vino po svilenoj, bež, pidžami. Šteta, tako se lepo slagala uz pliš na sofi. Iz sna me je trglo zvono! Sad? Sat je pokazivao pola dva i ja sam potrčala ka vratima kako bih sprečila dalju buku! Probudiće i dete i čoveka! Pogledala sam kroz špijunku i videla siluetu nekoga,

ko je bio dovoljno blizu da mu vidim ramena i kosu, ali ne i lice. Okrenuo je leđa vratima. Krivila sam se oko špijunke ne bih li sagledala da li nešto ima u rukama. Hm. Ne vidim dovoljno. Ne vidim vaze. Šta ako su ih stvarno poslali noću? Možda su me shvatili ozbiljno? Možda me je neko, stvarno, shvatio ozbiljno. Viknula sam da se predstavi. Nije se mrdnuo i nije odgovorio. Svetlo u hodniku se ugasilo i više nisam videla ništa. Možda treba da ga probudim? Otišla sam do spavaće sobe i odškrinula vrata. Oboje su spavali. Njega ni glas bebe ne može da probudi, naučila sam. Neka ga, umoran je. Čim sam privukla vrata, a kvaka škljocnula i pričvrstila ih za štok, zvono je opet zavrištalo! Dotrčala sam do špijunke i videla istu sliku. Čovek bez lica, opet mi je okrenuo leđa i opet je stajao nepomično. *Ko si i šta hoćeš*, viknula sam sada glasnije nego prvi put. On nije rekao ništa. Svetlo se u hodniku ponovo ugasilo, a ja se nisam micala. Ne znam koliko dugo sam stajala pred vratima. Kad sam se umorila, sela sam pored njih.

On me je ujutru tu i pronašao, kako ležim pored cipelarnika, sa čekićem za meso u desnoj šaci. Ne sećam se kad sam ga izvukla iz kuhinjske fijoke. Podigao me je i preneo u krevet. Ovo nisam mogla da prećutim. Popio je *espresso* iz našeg tek otpakovanog aparata, pa okrenuo nekoliko brojeva. Sastaviće kratak zahtev, prikupiti potpise svih stanara i već u ponedeljak će nam biti montirana kamera iznad ulaznih vrata. Imaćemo video nadzor! Divan je, ne mogu da se žalim. Nagovarao me je da zaspim, nisam mogla. Nije mi verovao da sam se noćas, ipak, naspavala. Predložio je da izvedemo Nevenu u šetnju, nisam htela. Ja čekam pošiljku. Ne bih podnela da mi vaze odnesu u poštu dok se ja sunčam u parku. Pitao je da li smem da ostanem sama na kratko, da je on uzvede sam, tu ispred zgrade. Naravno, naravno, meni će prijati! Neće oni daleko, kaže, biće ispred. Pola sata. Da zovem ako nešto treba i doći će za minut. Bez brige, odgovaram. Biće sve u redu. To je samo pola sata. Samo pola sata.

Kad su se vrata za njima zatvorila, počela sam da pletem kanap za ono što čekam već predugo. Samo što nije stiglo! Prsti su se preplitali vešto, kao da im nije prvi put, precizno i sa pažnjom, kao da pletu postelju za cveće ubrano u rajskom rasadniku. Bez Bravacasa-e! Kada sam završila, nije mi ličilo na ono iz časopisa, ali mi se dopalo. Ogrlica. Samo moja! Lepša je od one od belog zlata, što sam, kao svadbeni poklon, razume se, dobila od svekrve. Stavila sam je oko vrata i pogledala se u ogledalo. Božanstveno. Ali... Niska sam. Da. Fali mi stolica... Hm, ipak ne. Bež foteljica se mnogo bolje slaže uz natur boju grede

nego kraljevskoplava stolica. Tako ću. Hop. Mmmm... kako lepo miriši sveže drvo. I nijansa kanapa se s njim slaže! Opet sam sve utonila. Udahnula sam još jednom miris hrasta i zamahala nogama kao da ću da potrčim. Hm, ili je ovo iznad mene bukva? Ne znam, sve mi se pomešalo, nedostaje mi priroda. Mala fotelja se prevrnula, ali nije napravila buku. Pliš je divan materijal, uvek sam to znala.

Dugački pramenovi su mi napokon pali preko lica i sada sam opet jasno mogla da vidim ispucale krajeve svoje kose. Ni to nisam stigla da uredim. Kada se fokusiram na pozadinu ovog prizora, pa očima pređem preko opuštenih ruku i šaka, stižem do svojih noktiju. One na palčevima vidim vrlo dobro. Iskrzani su, izguljenog gel-laka, kojeg je više ostalo pod ljuštilicom za krompire nego na samom noktu. Iako one na preostalim prstima iz ove perspektive ne vidim, okrenuti su ka podu, pouzdano znam da ne izgledaju ništa bolje. Komadići jarko crvene, nijansa *sexy red*, danima su ostajali na dasci za sečenje, pa se slivali u sudoperu. Ručak je, doduše, bio baš dobar, govorio je. Skoro svakog dana. Ne znam zašto nisam bila ponosna. Ispod široke majice ne vidim ni ožiljak od carskog reza, ali znam da je tu. Ko bi to zaboravio? Malo niže, bliže patosu, vidim i svoje noge, pa nogavice, krajeva uvučenih u debele čarape. Stopala u koja gledam kao da su odavno zaboravila kako je hodati u nekoj drugoj obući. Kako ono bole čukljevi posle cele noći u neudobnim štiklama? Zaboravna stopala brižno uvučena u debele čarape. Da ne ozebem, rekao je pre nego što je izašao iz stana. Nije hteo da me pronađe hladnu. Ima želja koje ne mogu biti uslišene, mili. Odjednom, počela sam da se otimam, da se samoj sebi protivim, da se od same sebe branim. Hej, ali ja sam ovo htela! Ja isplela! Neposlušne ruke su pokušale da raširе konopac, da unazad vrate poteze kojim su ga vezivale. Naivna ja. Noge su pokušale da dotaknu pod, zamišljale su čvrstu podlogu od koje će moći da odskoče. Naivne one. Nije trajalo dugo. Šta to telo zna što ja ne znam? Ubrzo sam se urazumila i setila da je ovo moja volja. Konačno! Slobodna da uradim šta ja želim! Da poletim! Iako sam već bila crvena i iskrivljena u licu, kunem se da sam se nasmešila. Šta ja želim!

OD STRAHA ME ČUVA AN̂ĐEO

Bojim se vrlo malo mame i bojim se da mi baba umre. Stara je.

Bojim se veštica.

Ničeg se ne plašim.

Ja se plašim kada mama obesi neku jaknu u sobi.

Mene plaše petarde. I sestra.

Ja se ne bojim ničega.

Zmija, slepih miševa i stršljenova.

Kada sam bila mala vukla sam dedu za nogu, pa mi je on zapretio policijom, pa sam ga pustila.

Deca se plaše buba, paukova. Imaju noge duže od nogu košarkaša.

Kada Zombi pada.

Ruku je prvo podigla Ana, živo se sećam. Učiteljica nas je pitala ko nas čuva od straha. „Od straha me čuva anđeo. On je tu kada zatvorim oči, a nestane kada ih otvorim", rekla je Ana. Bojala se kada Zombi pada. Ja sam strahovao, kao dete, od veštica. Ana je bila i to u mom životu. Mala, bela, vesela veštica. Zombi koji me je zaposeo, ulazio mi u san, menjajući oblik i izgled. Dok mi je dosipala vino u čašu. Praveći male, bele krugove, sve u istom centru. Ona je plutala iznad. Na samom vrhu duše. Moje ili te iste čaše, razmišljao sam. Nikada nije imala vremena. Pozvala bi me telefonom, pa opkolila, zaokruživala svojim obavezama, odjekivao sam, nisam se mogao sabrati od njenog „Ne mogu, videću, kasnije..." Gde to ima kada ti se neko uvuče pod kožu? I onda bih opet čekao telefonsko zvono, proziran, kao staklo. No, evo me, najzad, tu. U njenom stanu. Razlivam se, poput vina, dok mi se čaša prazni. Više ne moram da je tražim u fantazijama, da mi se u gomili priviđa njeno lice. Tu sam, u ovoj malenoj sobi. A ona je živa. Opipljiva.

Zbog nje sam i počeo da planinarim. U školi smo imali jednog Rusa, Vladimira. Bio je sa Kavkaza. Govorio je Ani da će je oženiti i odvesti svojoj majci, na *Veliku planinu*, kako su Kavkaz još svojevremeno nazvali Iranci. Crtao je avione kojima će odleteti u njegovu domovinu. Anina soba je bila ispunjena tim crtežima. Iako se Vladimir odavno vratio u Rusiju, moj bes je rastao – belo vino je postajalo tamno. Životno sam ugrožen unutar ovih malih zidova. Slika Vladimira mi je pred očima, dok

Ana donosi drugu flašu vina i moli me da izvadim čep. „Ja imam samo jak duh, nisam snažna", rekla je. Okrećući se u sobi kao balerina. Otišavši do police s knjigama našla je onu o crnogorskim planinama. Prišla mi je, smejući se. Sela je pored mene na kauč. Zagrlio sam je oprezno rukom, ona se primakla, telo joj je bilo toplo poput perja. Na ležaju, ipak, nije bilo dovoljno mesta za nas dvoje. „Da pređemo u sobu? Da se ispružimo i čitamo?", pitala je. Ućutkala me je u momentu. Moj Zombi ili balerina, svejedno je. Jednom ću, već, da je osetim, pomislio sam.

Pritvorio sam vrata spavaće sobe, što je njoj zasmetalo. „Da nas neko ne čuje", rekao sam. „Ko, ovde nema žive duše?", odgovorila je. Slušao sam kako pada kiša. Ili su to bile plišane igračke, moja zaštita od straha, kada sam bio mali. Jer, bojao sam se. Ugasio sam svetlo. Ona je ciknula da ništa ne vidi. Ja sam naizmenično palio svetlo u kupatilu, predsoblju, pritvarao vrata od jedne ili druge prostorije, dok se ona nije saglasila i nije rekla da je dovoljno vidno. Iznenada, jurnuo sam ka njoj, skidajući joj pantalone, donji veš, svlačeći i sebe. Strah je morao da se naplati. Tu negde bila je slast. Mesečeva površina. Gde se sastaju vetrovi. Moje gnezdo i hodočašće. „Nema nikog, u tišini smo, samo ti i ja", ponavljala je Ana, smirujući me. Zombi se pretvorio u anđela. Veštica u balerinu. Osetio sam miris trave i cveća. Na času smo crtali mesto za uživanje. Ja sam prikazao sunce, vodu, dva drveta sa jabukama, kako lišće pada, travu i Anu. Ona je naslikala Kavkaz. „Ja sam priroda, s mojom drugaricom Ksenijom se šetam", rekla je. Na Kavkazu trava je bila zelena i visoka. Vreme je bilo lepo. Oblaci su bili beli.

Strah pripada delateljnom delu čoveka. Setio sam se toga dok smo se penjali na Veliki Međed, jedan od durmitorskih vrhova. Gde i kamen ume da oseća i govori. Kao na Kavkazu. Ana, Uroš, Ksenija i ja. Za to osećanje nije moglo biti mesta u našim rančevima. Samo za uživanje. Poput jahanja konja. Pirkanja vetra. Mirisanja cveća. Kao da je važno što nisam znao da se snađem u prostoru, što sam uvek nosio u planinu manje stvari nego što je bilo potrebno, što sam se i tako malo bremenit brzo zamarao, što je Uroš stalno uveseljavao društvo mojim neuspešnim osvajanjem Atlasa... Ja nisam znao šta je smrt, ili me bar nije zanimalo, a Ana me je sledila. Ludo i nežno, kao da ide sa Vladimirom na Kavkaz. I, hitao sam, sve dublje u šumu, sve bešnje, prerušen Vladimir u mene ili ja u Vladimira, nije bilo važno, nisam znao da je Uroš nešto rekao, da Ana vrišti, da neko pada, samo je bilo važno stići na Kavkaz... Ili s Malog na Veliki Međed, na Kavkaz, na Međed...

„Ja se plašim kada mama obesi neku jaknu u sobi", sećam se da je rekao Uroš. Na času ili malopre, dok smo koračali napred, ispred devojaka, nisam bio siguran. Okrenuo sam se i video Anu usitnjene glave. Zombi kako pada. Ili je to bila balerina? Samo je trebalo da se drži za bankerisanu gvozdenu cev, uglavljenu u dva kamena. „Deca se plaše buba, paukova. Imaju noge duže od nogu košarkaša. Klice kao ostatke panja u koži", rekla je, valjda, Ksenija? Zar više nikada neću videti te lepe dugačke noge koje su letele sa vrha ljutog krša ka dole, poput Aninih, mislio sam? Nigde nije bilo zmija, slepih miševa i stršljenova, zbog čega su se otisnule? Na Kavkazu ima više od hiljadu vrsta paukova, ne i na Malom Međedu. Zašto su iščeznule, uz fijuk? Na dnu ih je čekala samo ravna ledena površina. Razgnevio sam se!

„Od straha me čuva anđeo. On je tu kada zatvorim oči, a nestane kada ih otvorim", setio sam se Aninih reči. Da li ih je zatvorila? I, rekla je za mesto za uživanje: „Ja sam na planini. Letela sam, čula sam zvuk vetra i osetila miris lavande. Bila je duga pored koje sam stavila ruku."

vladimir kopicl

noć kod hiperborejaca

1.

Iz ponora vremena davno se obznanio onaj brižno formatirani glas što nam na oba uha našeg uma, kolektivno i lično, postojano šapuće šta i kako bi trebalo činiti, a šta ne.

Recimo, kako bi svako nevin, baš koliko i kriv, trebalo da postupa u skladu sa onom pradavnom, super tripoznom prapreporukom koja združene sile tela i duha, zvane čovek i čovečica, to jest ljude, jasno opominje da poslove od kojih se živi treba odvojiti od poslova srca.

Ali šta ako smo nevinost davno ostavili za sobom, a krivicu skoro da niko više i ne ispravlja?

I šta ako nam upravo taj svakodnevni životodavni posao, to nekom milo uhljeblje a nekom nemilosni argatluk što omogućava da mrvimo hleb naš nasušni, ponudi neki krupan ustupak našem srcu, tom hirovitom organu neretko spremnom da opominjući šum maločas pomenutog iskonskog brujanja prečuje u korist neke nesvakidašnje životne poslastice. Ili ako nam već sama priroda posla koji obavljamo ukaže na neku bezazlenu poslovnu prečicu u pristupu poželjnim fantomima istog tog srca, pogotovo s likom trenutno za nas najaktuelnije rodno asimetrične pripadnice planetarne vrste kojoj pripadamo.

U slučaju čije razmatranje upravo načinjemo, posao je *K*-u nudio besplatan službeni odlazak u mesto udaljeno stotinak kilometara severno od grada u kom se skrasio netom nakon uspešnog rođenja. Trebalo je odatle otići na treću reprizu predstave čiju je premijeru i dva docnija izvođenja *K* hotomično iskulirao, ponajpre zbog zanimljivijih zbivanja u sopstvenom urbanom leglu, a donekle i zbog pravovremenog uvida u promo materijal te scenske dogodovštine. Naime, rađena je po delu ne mnogo inspirativnog pisca iz iste severne naseobine, i to uz glumačku podelu sastavljenu tako da se na scenu, radi mira u kući, namerno pripuste skoro svi oni kojima na tom

poligonu kreativne imitacije života malo šta uspeva. Dakle, nije to bio ni art hit ni kasa štih performans usmeren ka bilo kakvom uspehu, već tipičan menadžmentski manevar da se kakva-takva šansa pruži cehovskim gubitnicima i lokalnim namćorima, ne bi li se o jednom trošku namirio što veći broj zaludnih uposlenika za koje ni struka ni muze ne mare. Mada, uprkos tome, itekako mogu da rovare preko partije i sindikata.

Sve u svemu – horizont očekivanja sasvim blizak nuli. A opet se *K*-u uz sve te minus faktore javilo i jedno, ali vredno – *ali*.

2.

Dabome da to *ali* nije bilo veliko baš kao Mohamed Ali, ali je poput skoro svakog *ali* imalo svoje privlačno *zašto* i donekle obećavajuće *zato*.

Oba ta pojma našla su svoje otelotvorenje u liku izvesne T, koja zapravo nije nastupala u pomenutoj predstavi, ali je zato ta T, kao i svi tamošnji glumci/-ce, imala običaj da veče provodi u jednom od dva klupska prostora svog pozorišta.

Osmišljen kao postmoderna simbioza šminkerske knjižare i mega kafeterije s terasom na glavnom trgu, prvi je uglavnom služio za klasično dnevno paradiranje gradskih kadrova i nešto naglašeniju samoprezentaciju dokone mladeži u večernjim satima. Drugi je kao logično zaživeli simbol drugosti u odnosu na svoje prvo bio zgodno ušuškan s manje otmene, zadnje strane iste zgrade, gde je preduzimljivi mali preduzetnik začeo i potom lukulovski predano razvio rustičnu kombinaciju restorana, noćnog kluba i pozorišne menze. Tu se uz prilično opušten štimung nudila sjajna klopa, a s malo sreće i poneki batak ili ne manje sladak živi zalogajčić koga nije bilo na meniju.

Ali nije to bilo sve što je *K*-a prizivalo na nedaleki sever.

Svoje smrznute prste u tu naprečac donetu odluku upleo je i rani decembar, tradicionalno poznat po prerastanju zimskog mrtvila u pretpraznički nemir i zamah svenarodnog ludiranja koje, po nepisanom pravilu, prethodi modernim saturnalijama sa erupcijom novogodišnjih radosti. U već pristojno ohlađenom *K*-ovom gradu ipak se nije zbivalo bogzna šta, niti je bilo kakav primamljiviji izazov u vidu znatnije toplokrvnog humanog stvora inopolnih odlika tih dana nasrtao na ne tako tesna vrata njegovog post-bračnog stana.

Ni šta stići, ni šta novo steći: ponajbolje bilo je uteći.

3.

Nije ta odluka bila sasvim ishitrena, ali je oko njenog sprovođenja u delo imalo šta da se promisli, pa i poradi. Trebalo je, pre svega, rešiti pitanje fizičke razdvojenosti te dve urbane naseobine.

Kad se vreme ne šali s nama to je tek pusta šala, sat i četvrt vožnje, čak i nekim od poslovično raštimovanih automobila firme u kojoj je K-u tekao radni staž. Ali tih decembarskih dana svaka je vremenska šala ujedno bila i opomena, jer se temperatura u jutarnjim satima neprijatno lepila za nulu i po urbanom tlu navlačila onaj zloćudno nekinematografski film poledice koja ravnomerno preti i uravnoteženima i već posrnulima. A nije to bio jedini aktuelni belaj, nego je po vascelom gradu decembarski vetar tako brijao da je svakom iole svesnom biću bilo belodano jasno da van grada ni automobilski vetrobran ne pomaže, a kamoli kapa natučena do očiju, uz vatu u ušima. Odnosno, da preko opustelih ravničarskih drumova, sezonski pustih poljana i retkih kvazi-brežuljaka-krajputaša od oborene pa smrznute strnjike isti taj vetar na mahove nasrće u sasvim mahnitim naletima, kao da duva iz same prapostojbine duvke, Maroka, a ne s područja ugro-finske grupe jezika, nama daleko bližeg ne samo teritorijalno, nego u tadašnjem K-ovom slučaju i sentimentalno.

Ipak je takav katastrofički meteo-scenario K-u išao naruku jer se u datim okolnostima za put na bliski sever preporučivao samo voz: a ako donde otputuje vozom pa tamo isprati celovečernju predstavu – nikako se odande nije mogao vratiti iste noći. A to znači – predstava, pa klub i moguće viđenje sa T, uz već rezervisan hotel koji će svakako zatrebati. Krene li to moguće viđenje i druženje u smeru poželjnijem od turističkog – verovatno. A ne krene li – pogotovo.

Rečeno, učinjeno.

K sve brižljivo sredi, kao da kupuje loz, i čim tom dođe vreme ukrca se u voz.

4.

Grejanja tu nije bilo.

U vagonima praznjikavo, a preko prozorskog okna sve deblja ledena šara, kao zloćudni simbol nejasne razlike između napolju zamrlog dana i stopala smrznutih u cipelama.

Očigledno su krenuli u susret hladnom frontu, što već izdaleka uključuje i rat protiv mogućih promrzlina. Kao u filmu

Stvor, samo bez stvora na vidiku, ako se izuzme četica đaka ili studenata, par snenih matoraca i jedan sredovečni maher koji kroz neveliku kompoziciju voza neprestano bludi tamo-amo ne bi li se u hodu zagrejao. A možda i ne bi li izbegao konduktera.

Toplije od nule tu su mogle biti samo reakcije prinudno hlađenih pri svakoj pojavi konduktera.

Prvi put im je odgovorio:

– Polako, tek smo krenuli.

Drugi put:

– Proverićemo.

A treći:

– Pa napolju je kijamet. Prete – do minus 15.

Srećom, nije potrajalo znatno duže od vremena predviđenog redom vožnje, a *K*-ov hotel železničkoj stanici sasvim blizak, kao kum deveruši.

I dotle se dodatno smrznuo, ali tamo sve cakum-pakum na mestu. Toplo za primer. Čak i renovirano. Recepcija – kao katedrala za Božić. Lift živne čim uđeš. Soba – kao u otmenoj ludari za mlađe maloletnike. Sva u svetloplavom, načas je u njemu pobudila sećanje na prve nestašluke.

Računajući s nadogradnjom tog filinga još tokom iste večeri, *K* se zgreje i rutinski osveži. Ostavi u sobi što je bilo za ostavljanje pa se kroz vetrinu i sitne pahulje, što su u oči srljale poput roja osica tek prenutih iz zimskog sna, otisnu ka teatru.

5.

Predstava je bila gora od najave.

Još tokom slabašnog aplauza *K* krene u brzu evakuaciju ka knjižari-kafeteriji ali ga tamo zatečeni prizor neprijatno iznenadi. Pustinja. Još malo pa gore nego maločas u sali, ako je to ikako bilo moguće.

Ni željenog lika, ni šanse za zaplet. Kamoli – željeni rasplet.

Navuče kaput, natuče veđe na oči, pa opet napolje, na sneg. Zabasa oko zgrade i – eto ga na vratima drugog kluba, onog što više obećava.

Nekada.

Jer, tamo – nikog živog, ako se izuzme konobar, sam sa cigarom i tugom zaseo za najudaljeniji sto u samom dnu sablasno puste odaje, kao da čeka pravi trenutak da sam sebe usluži.

Čak kao da se poradova kad ugleda K-a. Ustane, povuče još dim, pa uguši ostatak cigarete u polupraznoj pepeljari.

– Dobro veče. Otkud Vi večeras? – upita uz to nikotinsko zločinstvo K-a, naizgled iskreno zapanjen.

– Pana reprizu – uzvrati K.

– Auuuu... – zausti iznenađeni konobar, ali se sabere i doda – ... pa izvolite. Nije baš neka ponuda večeras, ali kuhinja radi. Jeste za neko piće?

K zasedne i ne časeći časa upita usamljenog ugostitelja otkud takva pustinja u lokalu koji je inače pun kao mačka dlaka koje tu ne bi ni mogle da padnu na pod da su se gosti navadili kao obično, jer tada za njih naprosto ne bi bilo mesta.

– Skoro ceo ansambl i pratnja su na gostovanju. Čak i moj gazda ode s njima. Ovde nas ostalo šaka jada. Ali samo Vi sedite, za stare goste uvek ima leka. Kad se zebe bar da se i jede. A možda ipak još neko navrati – nakiti konobar čitavu istoriju od koje K-u umalo pripade muka.

Naruči bokalče kuvanog vina. I nešto za jelo, da nije živina.

6.

Nije to prošlo loše, ma koliko da je bilo besmisleno. Jer dok je on jeo i dok ga je konobar dokono gledao, povremeno otpuhujući ustranu po koji rezignirani dim, do kluba su zaista svratile još dve osobe. I to jednokratno, to jest zajedno. Ako je to išta značilo? A moguće je i da je značilo, jer čim su to dvoje sagledali situaciju – smesta su utekli kao da imaju kud!

K uspešno dovrši svoj angažman oko jestiva pa uz preostalo kuvano vino i sam zapali jednu, na šta se konobar, kao da je to jedva dočekao, stušti ka njemu, naprosto gutajući stopalima ona nepuna tri metra koja su ih razdvajala.

– Da ponovimo piće? – upita, s više saosećanja nego razumevanja u tonu i izrazu lica.

Taman da ga K odbije, kad, cap! Ulazna vrata se razjape i...

U klupsku jazbinu, sav razbarušen i poluzavejan, stupi niko drugi do Skriming Bob Tihi, odnosno Tihomir G. Seničić, K-u dobro znani lokalni pesnik i međunarodno prepoznat izvođač bluza.

Zapanjeni obojica, ali ne i nesrećni. Naprotiv.

– Pa gde si, tigre? – dočeka se prvi na noge, pošto već sedi, K.

– A gde si ti, i otkud, i kojim dobrom, po ovoj salauci, lafe? Kao da te hariken doneo – uzvrati ne manje stameno Bob. I nastavi, obraćajući se vidno oneraspoloženom konobaru.

– Reci, Janči, jel' svraćala Valerija?

– Nije, zasad – naizgled razložno negira Jančika.

– Daj mi, onda, kutiju malbora i donesi nam još malo tog što je kolega trošio. Mislim, još politru.

I sedne pored K-a, koji mu ukratko izloži situaciju.

– Ma, perfektno što smo se sreli, stari moj – raspali Bob, kao iz mitraljeza. – Ja noćas moram nešto da završim, neki davež za novine, jer sam sad i novinar, pa upravo tražim Valiku, da joj objasnim kako sam proplivao za žurku, jer sam joj obećao da ćemo večeras tamo ići zajedno. Ona je sjajan drug i krasna cura, videćeš. Jer mogao bi onda, umesto mene, ti tamo s njom da odeš. Šta ćeš sam u hotelu? Nisi bolestan, a ovo će biti nešto ludo. Baš onako, do jaja, roki horor šou, šminka i treš, sve zajedno. To neka mlađa ekipa već dve nedelje ozbiljno sprema, a ja sam im ranije bio nekakav majčin mentor. Poštuju me kao truba Majlsa, pa ako već ja ne mogu, sigurno će im značiti da ti dođeš. Nisu ni oni od juče. Veruj mi. Ni Valerija. Nego ti lepo tresni ovde još jedno piće i – eto nas začas. A sad idem, da je nađem. Nešto smo se pogubili, a na telefon mi se ne javlja. Ajd, sačekaj, pa na tulum.

I odjuri, sav zajapuren kao što je i došao.

7.

K malo živne i dok pijucka preostalo vince gotovo da je već spreman za provod kakvom se nije nadao. I Jančiki laknulo jer vidi da će ga se srećno rešiti, pa diskretno počne da šparta po sali i rasprema trenutno nikom potrebne rekvizite svog zanata.

Vreme ipak neumitno teče, a od vodiča na najavljenu žurku ni traga ni glasa. Glupo, ali napolju je još gluplje. I taman da sve to K-u postane sasvim neprijatno, pogotovo zbog Jančike koji bi uskoro mogao i da zakunja, kad ulazna vrata kluba naprasno živnu i u njima se pojavi, valjda, Valika. A Boba ni za lek.

Ali Valika, kao da zna šta radi, zapuca po zamišljenoj ravnoj crti od vrata do K-ovog stola, likom i delom podstičući utisak da se napolju nije smrzla i da sve drži pod kontrolom.

To mu se odmah dopalo. A kad se Valika približila, zbacila s glave kapuljaču i zatresla kosom, otresajući naK-a i unaokolo

ono malo snega što se tu ipak probilo, takav prvi utisak se hladno mogao zaokružiti kao potpuno ispravan.

Iz ničeg – bingo!

Plava, zgodna i očigledno toga svesna. A uz to ljupko zajupurena kao da su je same furije gonile kroz već poodmaklu noć.

– Valerija – kratko se predstavi i ne ospe odmah drvlje i kamenje po Tihom, što se dalo očekivati, nego odlučno pozva K-a da smesta krenu, jer ih napolju čekaju u automobilu.

K navuče na sebe šta je imao, mahne Jančiki koji je sa odobravanjem odmeravao Valiku, pa zapuca za devojkom koja se već uputila ka vratima.

Izvuku se iz vetrom bogato zalivanog ajnforta stare zgradurine, kad, tik pred ulazom, u uličici inače zatvorenoj za saobraćaj, trešti muzika iz zamagljenog mercedesa „repaša", starog najmanje četvrt veka. Suvozačka vrata se otškrinu tek toliko da se otud promoli bočni deo jednog pozamašnog jarana, ali taj ne haje da izađe, nego im samo rukom pokaza na zadnja vrata i promumla da se tu zavuku, ako mogu.

Mogli su, mada su uz prenatrpana zadnja sedišta više čučali nego što su na njima sedeli, budući da je taj prostor bio temeljno nakrcan najrazličitijim provijantom tipičnim za događaj na koji su krenuli. Više pozamašnih kartonskih kutija, gajbe s pivom i drugim pićem, nabacana odeća i uz nju vešto uglavljen glomazni zvučnik, čiji se stereo parnjak, po svoj prilici, na svoje novo odredište odvezao još u prethodnoj turi.

Dok su se među taj provijant zavlačili kao steone kvočke u leševima već krcato jastrebovo gnezdo, K je naprečac shvatio da se solidno uvalio. Jeste Valika izgledala još malo pa sasvim strejt, ali ta dva tipa u kolima delovala su mu kao ordinarni hardkor pankeri idejno i telesno željni saspensa daleko žešćeg od pukog šutiranja na đuski. A uz to su očigledno bili prilično razbijeni od pića i/ili duvke, mada se vozač čim je pokrenuo mašinu sasvim pristojno okrenuo ka K-u i skoro umilno mu se zagledao u oči.

– Ti si taj K? – prozborio je upitno, i pri tom K-u čak i namignuo. – Tihi kaže da si skroz kul frajer, mada mi deluješ kao pravi ćale. Pa nek si nam živ i zdrav. Polećemo.

I kako to izusti nalegne na gas tako da su kola čas jurcala, čas proklizavala i opako se zanosila, dok je motor limenog veterana urlao kao zaova na daći a vozač više piljio u K-a i Valiku nego u put pred sobom.

– Ja sam Kiš, a ortak je Stoki – nastavi pankerski kurtoazno vozač, to jest Kiš. – Ja prangijam i pomalo pišem, a on previše peva – izusti Kiš pri narednom poluokretu glavom unazad, pa se za neko vreme ćutke ukoči u tom neinspirativno smrtonosnom položaju i opet progovori tek kad je *K* naglo podigao obe obrve kao da ga kapira. – Zapravo, Stoki urla, a ponekad i grokće, kao det metal prasci. Ajd, Stoki, daj malo.

Stoki ni da bekne, tek povremeno sa obe šake pogladi obostrano obrijano teme s kog samo u sredini štrči krvavo crveno ofarbana kresta ko zna čim ukrućenih dlaka, očigledno ponos njegovog tela a možda i čitave te regije. Veću i kruću kokoticu od te *K* nije video čak ni na trulom Zapadu, kad joj je vreme bilo, a kamoli od tada, ali se ipak potrudio da u tom pravcu ne zuri previše. A uz to je i sam mudro zaćutao, ne bi li se vozač, Kiš, okrenuo ka šoferšajbni, što se konačno i desilo.

– Ma, ne brini, nije daleko. Koji kilometer od grada, prema jezeru. Sad ćemo mi tamo, začas – začuje kroz unutrašnju i spoljašnju gungulu Valikin glas.

Okrene se ka njoj i jasno, kao po danu, vidi da i Valika u glavi zbraja nekakve svoje psihodelične ovce, mada *K* ne može da provali od koje ih je fele nahvatala pa popasla.

Pa ja sam ovde jedini normalan, shvati, ne baš sasvim sa zadrškom, i istog časa oseti da ga Valika blago gurka laktom u slezinu. Ne zbog telesnog izazova, već sasvim drukčije pragmatično, kako se pokazalo, jer mu je zatim mahnula šakom pred očima i prstom iste šake pokazala prema džointu koji im je Stoki, bez dodatne signalizacije o kakvom medikamentu se radi, ćutke pružao kroz dimom već solidno popunjen razmak između dva prednja sedišta vozila što je jurilo u nepoznato.

(Odlomak iz istoimene novelete)

radivoj šajtinac

opšti doručak

ADAME
(sme smet mesečine)

Između bezimenog sveta
i metala plemenitih
Adame

jedina netajna i neizbežna
večna a bez oponašanja
ćutljiva na svetlu
tačna u plaču

bez priče i bekstvu
pesme koja laže

kad beskrajna plavet
proguta ledeno obećanje.
ozari bezglasno,
šapat odvoji ledeni tajac i siđe

ni jedan tajac ne kasni
kao ova hitrina koja se modri
umesto
svega
u znakovima

tako sve ozvezda
svemu
da
ime dah bude
prah posip
prstohvat
Tvoj, Adame

AUDIJENCIJA
(rata očinskog duga)

Dočekao
je
video
osetio
u bašti dvorišnoj
dvorištu baštenskom
prelet
gusaka selica

čuo, sve

kao u kofi kalajisanoj
u kojoj se priviđaju
drhteći zeleni obruči
tako se odavde
više ne izleće

oči u vodi
srce u oblaku

ne zamišjaj letenje u odlascima
ni krila u kapljicama
pogni se da pogledi prođu
nestanu zeleni obruči

NAUK KAVEZNI
(pokušaj dečje pesme)

Ne treba meni bekstvo
niti da letim i sanjam
naučiću do poslednjeg pera
bez drhtanja
koja je kišna a koja rosna kap

neću bit žedan

čemu bekstvo
kome odletanje

kroz prazno padnu mrvice
i sve što se odozgo vidi

složе se žice i latice
vaške i grančice
zaluta čak i ljuljaška
paukova
jer svašta
je za kljun
i čitko

vidljivo i glasno
izaziva
samo
ništa samlje

i kuda gde i kome
?

OPŠTI DORUČAK
(srećno)

Treba ostati niko ništa
i klijati iz semenki displeja
kezom i sjajem
čija ikonica
blista bajkovitom grimasom
o borbi belanca u žumanca
u visinama odakle
kaplju pukotine
nikad izbavljenih jaja
i gromovit pisak neizleglih
pilića

samo
zev,
zev, zev i glasovi

i ona displej
hranilica
i
semenke blistavo
nepomične
među zvezdama

ZIMNICA
igračka

Mraz se topi
a bajka kasni
debela srna
i tužni sneg
ko se goji a ko se beli
ko veje
ko smeje

topi se meko, kratkoživo
obrazi topliji gladniji
mi nikad drhtaviji ni jadniji
nejasniji i glasniji

prvi put izlegle trojke
kao tačke krupne morke
manjak sjaja
višak jaja

mi puni ogreva
a napolju još seva

ZAISTA
(davljenikova daljina)

Kad čučneš
voda ne govori ništa
Žeđ te je zadržla kratko
dok si se čuo iz duše i creva

sad čučiš da bi i
glad i dah odmrsio
čuo nešto iz vode
bio
bilo gde
pleteći
nemu pletenicu

para mi, para ti

Није ми јасно зашто су ми сад тако хладне руке. Произвођачи прилагођавају облик компјутерског миша људским шакама, као да је то све што ћемо убудуће додиривати. А неки су, богме, знали и за другачије. Додир без повода, без објашњења, без последица. Лева тако природно остане на партнеровом десном рамену, док он својом левом одлучно посегне за твојом десном. Размена, мислим да је то тако назвала. Мишићави Кубанац на салса семинару показао је како да се с партнером увежеш у чвор. Тешко га је било пратити и доста је требало док је понеки пар успео, додуше не сасвим у ритму. Ако је болело, ако су се руке невешто кривиле, прелако смо пуштали. Тело се није олако давало у непознат положај, руке нису хтеле изван видокруга и нису веровале партнеровим прстима, још не сасвим сигурним у кореографију. Онај ко је успео, брзо се после развезивао. Кораци су били млаки, пригушенији ритам. Иако смо превазишли нелагодност додиривања неблиског бића још на почетним часовима, нешто се бунило при уласку у тај хировит загрљај. Сваки покрет могао је да изазове бол или нежељену блискост. Вежба је била најдужа и чудно су се партнери после гледали, прошавши кроз иницијацију коју није било могућно саопштити, а ни лако сварити. Сасвим је чулан прећутни савез руке са руком, руке са леђима, руке са вратом, у чворишту је страсти црвени конац додира, препознавања ноктом. Немој га трошити на котрљање низ документ.

Dame

Сећам се, рекла је „бори се за човека" и ја сам се смејала примитивној формули. Али примитивно је обично доста практично и ослобађајуће. Само је било питање средства. Када је са једне стране искуство и сујета, драматично опада вероватноћа за скок у празно. Нађа је имала доказе, али ја сам имала тело свикло на додире и нестрпљиво на

назнаке првог такта. Знам корак, знам фигуру унапред, знам шта би могло са чим да се комбинује. То те поуздање чини одурно сигурном у то да познајеш људе, да познајеш мушкарца. Или да познајеш себе. Онда је већ сваки скок, не само онај у празно, неизводљив. Била сам у себи – једном – пукла на Нађу и нешто. То што поменуто нешто није за себе стекло име, није морало ништа да значи. Увек је негде између могла да прсне заблудела месечина или инфрацрвена пијавица, Божји ласер ниоткуда. Помисао да ће време доносити нова дељења, натерала ме је да прихватим Нађу као целину. Одакле тој жени храбрости да тек тако стави руке на бок и испрси груди? Нисам јој лако препустила одлуку, али после првог опирања, лакше сам их пренебрегавала. С ким да се борим, питала сам. Згледале смо се, збуњене језичком загонетком. Сагледала сам њене доказе, она је прихватила мој темпо, мушкарац је био затечен. Нема ту заправо приче која би се откотрљала до поузданог одморишта, зато се надам да нико ништа неће видети као предодређено. Рекла је: бори се, и није рекла кад да престанем. Не знам када је почело, не знам ко води. Мушкарца не вреди питати.

Dame

Живети с човеком није само тако проста одлука, рекла сам јој. Како се, рецимо, у његовом другособном или терасном или купатилском, али ипак присуству, отиснути у безграђевинско, у ванпросторијско, у неко тешко неделање? Чујеш водопаде, рекох, трепериш умишљеним, сад их терај кроз бетонске блокове мимо његовог погледа. Намах одређена, одазвана, намах тешко одсутна. Моја недовршена писма јесу фарса, она послата такође. Када стигну, позивам се на неделотворност поште и њених службеника. Свакако су они нешто дописали. Плашим се да ћу у датом тренутку бити принуђена да једно од два издвојим као непотребну улогу, то би пак значило да трајању неопозиво покидам све сајле и да се стара трамполина меком стражњицом једном спусти на дуго измицану столицу. Не. Одлука је проста, али је особа тешка и њеној се вољи ваља с арматуром пришуњати. Пратити сајлу реченице или је свом снагом теглити макар за центиметар устрану – ја не могу рећи шта је ту исправно. Вино је одвећ хладно, али језа пријатности просипа се низ тело. Прецизним покретом враћам обло тело чаше на подметач и трагам за нечим облим на себи.

Dame

На трећем сам спрату и разматрам како се живи даље од тла. Неко изнад, неко испод траје своје. А ја мислим да сам нешто посебно у том сендвичу. Ммм, сендвич, али мрзи ме. Мирише липа и дан је прекорачио дозвољено време, сада као да смо у нечему другом. Нађа је унутра, ја сам на тераси, мада је на тренутак деловало као да ме и нема. Уколико скочим у зеленило, брже ћу стићи до продавнице и свега оног што ме мрзи да домашим. Лења сам на тераси, на трећем спрату, Нађа ми одузима вољу. Обликује ме у писца. Неће јој успети, јер толико жели. Сврха симбиозе јесте да се жеља разголити и, према потреби, разобличи. Наказно је ружити сама себи жељу, али ја не умем на брзину да се деперсонализујем. Не знам коме се замерам док ваздух материјализованим осећам, док ме под прстима сврби његова храпава површина, док мирис лагано претачем у затомљене, засенчене покрета тела које би могло бити моје, али је крпицама сећања очуђено.

(одломак из романа *Кросфејд*, 2013)

branko ćurčić

zamazano ogledalo

Sumrak, prestanak kiše, rub grada Sombora; kamion se zaustavio na velikom parkingu ispred neprimetnog, malog motela. Duguljasti rep vozila – blatnjava prikolica – bio je oblepljen istom fotografijom sa obe bočne strane: zbunjeni, mladi domaćin briše krpom uramljenu sliku (na kojoj je drvce), dok mu iza, pored nedovršene skice kuhinje, na silu narogušena top-model domaćica (ne može se utvrditi da li je kompjuterski modelovana ili stvarna), preti oklagijom. Ispod foto-reklame isticao se deo veće naslovne celine, sivkast od kaljuge skupljene sa raskvašenih drumova:

glückliche Familie.

Kamiondžija siđe na limene lestve ispod vrata kabine, dok se glava kamiona, prilikom njegovih pokreta, ljuljala kao igračka na federe. Kamiondžija cupnu na tlo i uputi se ka motelu.

Radnica iza pulta motelskog bara (na crvenoj kecelji bila joj je okačena limena pločica: *A. Pap*), s kožom nalik izraubovonom žutom sunđeru, pogleda u kamiondžiju i prepozna u njemu istog gosta od pre nekoliko nedelja: pre krupnog nego visokog čoveka kvrčave crne kose i zapuštene brade čije su oštre dlake obuhvatale i kratki, široki vrat oko kog je visio srebrni lanac. Gost je bio obučen u onu istu trenerku (gornji deo je crveni, donji zeleni) kao i prošli put. Sada mu se radnica A. Pap zagleda u oči. Crne, širom otvorene, gledaju dole, strogo, u pod. Je l' prljavo, je l' ima muzgi, gazda će je sahraniti – A. Pap ljubazno potura dnevne novine pred gosta koji seda na visoku stolicu kraj pulta.

– Štać biti? – pita ona, dok briše salvetom pult, iako na njemu nema mrva niti masnih šara.

– Mali espreso – kaže gost. Isto kao i prošli put. Sada radnica odluči da pročavrlja sa čovekom; ionako joj je počela smena, do jutra ima još dosta, pa da skrati taj beskraj upita:

– Izdaleka?

A onda se namršti zbog nezgrapne konstrukcije svog pitanja. Mogla je i bolje. Ali, ma, ko je on? I ko ga šiša.

Kamiondžija uvuče glavu u ramena kao u oklop, te se zagleda u pod. A. Pap shvati: pa on ni ne gleda u pod, on je toliko pospan, sada će se, evo, majko moja, svaliti na pod!

– Germanija – reče gost. Bio je tih, jedva je govorio.

Radnica mahinalno odmahnu rukom i zakovrnu u stranu tankim usnama potonulim u sunđerasto lice – što da se meša u tuđ život, što da čupa iz nekog reči teške kao tuč. Doda gostu espreso, a onda on tako silno zevnu, ili uzdahnu, da se A. Pap uplaši da mu je pripala muka i da će sada, tu, u njenoj smeni, pasti u nesvest, u komu, koji god đavo. Šta će onda gazda reći? Nije njena krivica, ali opet je ona zle sreće, a i ta zla sreća u radnim biografijama nije beznačajna stavka. Pa da bi nekako razdrmala gosta, ponovo poče, nespretno:

– To tamo imate mercedesov kamion. Zna taj da povuče i po ovim našim rupčagama.

Učini joj se da govori strani jezik. Ali, majku mu, više nije ni marila, jer ni gost nije mario. Podigao je ne glavu, nego oči, naborao čelo i rekao:

– Ne znam. Ja, prosto, šofer...

– A radite za nekog gazdu? – slučajno ga A. Pap prekide, ili ga ne prekide; to pitanje, tek tako, iskrsnu.

Gost mahnu glavom levo, pa desno, polako, kao da pazi da mu se ona ne skotrlja sa ramena. Onda srknu espreso i ne odmače šoljicu od usana, nego ga u cugu popi. I više se nije pomerao, sedeo je zablentan u pod. A. Pap, kojoj se kraj smene sada činio kao daleki kraj dosadne knjige, priupita ne brinući za smisao izgovorene rečenice:

– A kad iziđite iz Srbije, de pazarite gorivo?

Kamiondžija nije ništa odgovorio, samo je pogledao u A. Pap kao da je ne razume, mada se ovoj činilo da ju je razumeo, ali da ga mrzi da odgovori. Zatim je spustio pogled dole, gledao je dno svoje šoljice. Merio dubinu ko zna kakve provalije. A. Pap ga je analizirala, dok je prala već oprane šoljice. Dakle: pije espreso i gleda u šolju, sve isto kao i prošli put. Možda zna da gleda u šolju. To je tako, to su ti krajevi. Rumunija, pa da, carstvo vračara i Cigana, a ni on sam baš nije beo, ogaravljen je. Mogla bi ona sebi da skuva još jednu domaću, pa će možda i njoj da...

Utom, njen niz misli prekide gošća koja drsko, vitlajući kukovima kao na modnoj pisti, uđe u bar i sede na stolicu blizu

kamiondžije. A. Pap prevrne očima na tu žgoljavu, krivonogu uzurpatorsku pojavu u mrežastim čarapama i crnom, kožnom kompletu: duboke čizme, mini suknja i kratka jakna – raskopčana taman do polovine spljoštenih, usahlih grudi ocrtanih pod bluzom.

– Štaš, Slavka? – upita je A. Pap, kao da želi da je odbije od pulta.

Slavka je pogleda mrzovoljno; njeno lice bilo je suvo, skvrčeno, izgrebano borama, kao izvađeno iz alkohola i ostavljeno da se suši. Na jedvite jade zamaskirano valovitom crvenom kosom koja je bila na temenu prepolovljena debelim, masnim razdeljkom.

– Ša pitaš kad znaš! – jeknu Slavka. Bila je kao razljućeni gmizavac. A. Pap ponovo prevrnu očima, pa se sagnu i dohvati bocu (sa požutelom i pokidanom etiketom BO KA) ispod pulta, te sipa u čašicu par kapi pića. Slavka zgrabi čašicu, ispi, a onda pogleda u kamiondžiju ispod zdudanih šišaka svoje vatrene kose.

– Jeli, šefe, umoran si, a? Bome, i ja sam! Oćemol jednu masažicu? Da viš kakoš sutra da voziš, ima da klizi po putu!

A. Pap zacangrta suđem, ali Slavka se nije ni trgla. Nastavila je istim tonom, no dražesnijim, poravnavši svoj napukao glas:

– Aje, šefe, naučila sam kineske fore. Izvališ se na leđa, a ja ga ufatim. Nem šanse da ne pali. A kad okineš, ima da sanjaš dečje balone, šefe. Obećavam ti, ima da spavaš.

Odjednom, kamiondžija diže glavu, pogleda Slavku kao pokunjeni dečačić i pokorno se osmehne: što da ne.

– Maco – obrati se Slavka radnici A. Pap – rećeš Bati da sam uzela trojku, pać mu ja onako ko prošli put vratiti.

A. Pap zakovrnu usnama i, kao da blagosilja odlazak Slavke i kamiondžije u pravcu stepenica, prevrne očima: nek crknu svi.

Šta drugo čovek da očekuje na jedinom spratu malog motela, osim desetak (praznih ili veoma tihih) soba cik-cak poređanih duž uskog, mrklog hodnika. Soba broj tri bila je udešena tako da se na nju, odmah po odjavi, zaboravi. Francuski ležaj zauzimao je skoro celu površinu prostorije, a u jednom se uglu za prostor ipak snašao portabl TV, čija je crna plastika svtlucala od prašine, dok se u drugom uglu sabio ormar. Muzgavo pravougano ogledalo na zidu iznad kreveta ovu je jednostavnost udvostručavalo.

Slakva uključi lampu na ormaru. Ona zatrepta i osvetli sobu žmirkavom sepijom.

Domaćica, zašto je ne nazvati tako, baci se leđima na krevet i kroz crvene dlakave draperije (svoje kose) zatrepta u pravcu kamiondžije.

– Valda ne očekuješ stvarno masažu, a? Sam sam se zebavala! Kontaš! Ferštehuješ, šefe? Ilti mozak šlajfa?

Tu poče da skida čizme, pa čarape, dok jaknu zafrljači preko TV-a. Ostade u mini suknji i crnoj bluzi kroz koju su se ocrtavale bradavice.

– Aje, vozač, na posao! Skidačina!

Kamiondžija stade da raskopčava gornji deo trenerke, lagano, uz duboke uzdisaje. Mučio se. Slavka, kad spazi tu poeziju, poče da tapka šakama o prekrivač, pa skoči nervozno i povuče mu dole i donji deo trenerke i gaće. Kamiondžija nije reagovao, stajao je mirno, sklupčan; i on i njegov ud ličili su jedno na drugo.

Slavka dunu kroz nos, jetko, grozničava kao žena za šalterom.

– Mora s taj prodrmati – reče suzdržavajući bes – al ako ne ide, nek ide u kurac! Daš mi za piće dole i mirna Bačka! Kej?

Slavka poče da tegli kamiondžijin ud, bez strpljenja i nervozno. Kada joj odjednom malecni visuljak izlete iz kaveza mršavih šaka, ona se uhvati za svoje čelo i protrlja ga, gnječeći već izgnječenu glavu.

– Ko bi reko, tolka čoečina. A nis ni pijan – reče ona. Snuždena, rezignirana.

– Ха, тираджия – počeo je vozač. – Аз... Бях каскадьор.

Tu se Slavka zamisli, pogleda se u ogledalo, pa onda iskolači oči.

– Šta si, kaskader? A odakle si? Ta mi je tvoja ćirilica poznata!

– България – mirno reče gost i još više pognu glavu.

Tada se Slavka kao oraspoloži, popne se na krevet i postavi se u turski sed.

– E! – viknu ona, vesela. – E, zemljače! Pa ja sam iz Makedonije. Keva mi bila odande, a i ćaća, al je umro. Keva s onda udala ovde, u ovoj ravnari, za nekog potmulog lalu, jebale ga njive! Taj me tuko ko lud, mamu mu jebem, pet sam godina imala! A kad sam se zaljubila, namrtvo m prebio. Jednom, kada je rešio da s obesi, napo ga ker! Kreno čovek u šumu da umre, kada ono iz grmlja, opa, kerina samo taka! Bežo je kući onako s omčom kroz ulicu, al je bilo smešno! Posle mu keva dala mišomor mesto šećera pa je rikno kako treba, al su zato kevu

skembali, ni krivu ni dužnu! Al, šaš! Slušaj, jebaču, nije red da kurva priča mušteriji, obično mi dođu jadnici pa hoće prvo da se ispovedaju, ispričaju roman, pa da jebu ak im se jebe. To ti je normalan raspored u svakoj priči. Al, ti, Bugarče, ajde, prdni bar!

Kamiondžija počeše obraz, a onda snažno uzdahnu, zadrži vazduh i pogleda se u ogledalo. Pa krene da mrmori mešane jezike, ispuvavajući vazduh:

– В Германия правехме филма... блгарско production. Дванадесет дни, аз бях в колата с жена ми, каскадорка, знаеш... Германка... Glumimo любов. And after movie, това е истинска любов! Така си мислех... In my heart – tu Bugarin opet proguta vazduh. – A film, kak da kažem, shit... A ona ljubov... eh, to sve gluma, котка играе с мишка!

Slavka se umusi, protrlja ruke, ponovo uze ud u ruke i stade da ga polako razvlači.

– Aaaa, kontam! Ajde pričaj ti, slobodno, slobodno! Vid sad kako raste, jebote.

– I'm not kamion-džija zaistinski... временна работа... da je отново... nađemmm!

U odrazu muzgavog ogledala Slavka i Bugarin ležali su okrenuti jedno drugom leđima, bila su to gotovo identična tela (iste dimenzije, isti oblik) – prljavšitina na površini stakla, eto u čemu je bio trik.

Slavka je ustala i obrisala gornji deo tela peškirom kog je zgrabila sa jastuka. Potom je uzela srolanu, braonkastu novčanicu iz kamiondžijinih prstiju i zamrmljala:

– Kej, šefe, to t puna cena.

Ubrzo, njih dvoje su se vratili dole, u pust, neonkama osvetljeni bar.

Kamiondžija je platio espreso, mrko klimnuo glavom radnici A. Pap i izašao iz bara. Slavka se nije pozdravila sa gostom. Gledala je u sendviče u izlogu ispod pulta.

– Deder majonez-šunku! – naredila je radnici A. Pap, koja je namršteno izvršila zapovest, isprativši pogledom gosta, kog je kroz prozor videla da ulazi u kamion.

– Nije nesimpatičan – rekla je A. Pap Slavki.

– Tolko si u pravu, Papice, kolko sam ja iz Makedonije – reče Slavka razmotavši sendvič iz celofana. Stisnula je prstima sredinu zemičke. Majonez poče da curi, a ona halapljivo zagrize pošten zalogaj.

лакримаријум

IV

Нагло је отворила очи. Сан што јој је још остао у мислима натера је да искочи из кревета. Једним покретом руке са себе збаци јорган и као преплашена излете из постељине натеравши Нину у бег. Ана испрати црну мачку погледом, једва је разликујући од накупљене собне таме, па као да јој ни самој није било довољно да само устане из кревета, изађе за њом из собе. Дословно се морала изместити из просторије како би лакше испрала сан из очију. Помисли да не би било лоше кад би то стварно и учинила, па тако задихана оде до купатила и пусти хладну воду да тече. Уједначени шум воде је мало умири и Ана се обема рукама наслони на лавабо игноришући одраз у огледалу. Још је памтила приче старих сеоских жена да се ноћу не ваља огледати у огледалу јер се лако могу видети вештице. Ана се изненади како јој ово паде на памет, али ипак одлучи да се не погледа, не из сујеверја и страха од вештица, већ јој се није дало да гледа у свој јастуком сажвакани одраз и очи напаћене сном.

Вода је умирује, дисање се уједначава, али сан се упорно кадрира кад год зажмури. Трљала је очи, квасила их, али је упорно одбијао да се из очију испере. У недостатку бољег решења Ана под млаз постави прво једно, па друго око, квасећи и косу. Вода носи све, па и те измаштане мождане форме, трагове РЕМ фазе, а ако буде довољно упорна можда вода пробије и бујицом однесе страшне слике свих Аниних живота. Очи су пуне пукотина, а слике се цакле у напрслинама сећања и свега што је била јуче или пре седам хиљада година; баш она, баш Ана, сасвим заносна у свом другом обличју.

Заврнула је славину и остала без млаза. Вода се у вртлогу сливала и Ана је долазила себи. Фокусирала се на капање остатака воде – она сва исцурети мора, а Ана стрпљиво чека. Признаје, била је будаласта што се тако уплашила. Чак се и

насмеши самој себи, можда би и цокнула, али није волела да прича сама са собом; чак ни ти цоктави звуци негодовања нису долазили у обзир. Наместо тога, спремно у огледалу дочека свој одраз. Трепавице су јој влажне и слепљене и такве, груписане, дођоше још црње бацајући сенку на образе. Можда мало и претерује, али то ће себи дозволити. Сама је и ноћ је и може јој се. Зализа влажну косу па јој јагодице дођоше до изражаја, а она, ради ефекта, још увуче образе и мало напући уснице. Лепа је. Самој себи је лепа. Ана скупи храброст, смести га у свој поглед и суочи се са сном.

Сањала је да се пробудила. Било јој је хладно упркос тешкој дуњи под којом је лежала на сламарици. Једва се некако ослободила тешког покривача и босе ноге спустила на хладан дрвени под. Хладноћа јој заболи стопала, па их она брзо одиже од тла. Усмери поглед ка том хладном поду и зачуди се грубим даскама невешто поређаним са читавим прстом прореда између. Она осети мирис хладне земље какво само хладно јутро може имати. Схвати да је одоцнила, па пожури из кревета босим ногама трупкајући по даскама. У мислима се врати на трен уназад и засмеја се сопственом избору лексике – не сећа се да је икада употребила или помислила на глагол одоцнити.

Ана осмотри безмало кружну просторију и осети као да је први пут у њој, а ипак јој је све познато. Окречени зидови од сабијеног блата били су прошарани пукотинама, а на неким местима и потпуно огуљени па је из њих вирила покоја трска или слама. Није сигурна у боју зидова јер је све обојено јутарњеплавом измаглицом, па су и зидови, осим тих огуљених тамних делова, попримили управо ту нијансу. Ана дубоко удахну свежину јутра, приђе једној од три дрвене столичице које су окруживале трошни сто голе површине, узе са ње мараму, стави је на главу и повеза испод браде. Руком је поправи и приђе огњишту како би подложила ватру. Све јој је било познато, али у исто време и необично јер се није сећала да је икада пре ово радила, а опет, руке су знале шта и како треба, тело се само окретало, намештало, посезало за потребним предметима. Све као да пролази мимо ње, а опет је свесна да све то обавља сама.

Са лименом посудом у руци, Ана је пришла кориту, знајући да ће у њему наћи воду. Површина воде била је благо поледила, па Ана чукну лименом посудом и зачу се крцкање леда и рески звук лима и све то скупа разбуди ово необично јутро. Звуци се проширише просторијом и као да је уз све

то могла чути и ширење пукотина по зидовима. Ана напучом ћушну миша који је грицкао корицу хлеба поред корита и пожури да стави воду да се загреје и собу сад испуни звук праскања хладног и влажног дна посуде у додиру са ватрицом. За трен, соба се испуни различитим звуцима. Несигурна у то шта кува и због чега је приставила воду, Ана стаде поред прозора. Танки дрвени оквир несигурно је придржавао по угловима разбијено стакло кроз које је струјао хладан зимски ваздух. Ана се сагну да провири кроз једну од пукотина и осети струјање ваздуха како јој се забија у очну дупљу, терајући јој сузе на очи. Брзо се помери, да јој још и сузе не заледе, али у трену схвати да напољу није видела ништа. Баш ништа. Као да је окружује сами почетак простора и времена, али празан, још увек нестворен и обузе је језа што постоји сама на, сигурна је, целом свету. Све око њене округле куће било је ништа. Ковитлање ваздуха и струјање облака, сакривена празнина, светлоплаво платно спремно за осликавање, и она осети сву самоћу одједном у свеукупности празнине постојања, па се и сама претвори у измаглицу, у пенасто обличје што се изнутра изврће ка споља, а не боли и не крвари. Брзо се опипа и присети како ју је малопре хладноћа опекла по стопалима, и као да су јој руке поново израсле, а тело добило чврстоћу. Ана схвати да мора поверовати у саму себе како не би постала тек незнатна честица.

Кажипрстом додирну доњу усну и мало се намршти. Нешто сигурно није у реду, помисли и хтеде негде да пође, али схвати да је све већ обишла. Нема више где. Све што има ту је око ње, све стане у један поглед. Обишла је целу кућу једним окретом око сопственог постојања. Схвати да њена кућа нема врата – нити ко да уђе, нити она где да оде. Обузе је тескоба, па она и несвесно подиже рамена ка ушима, увлачећи главу и врат, као да се скупља у себе саму. Требало јој је неколико тренутака да се и са овим помири, па тако измирена са непостојањем врата приђе огњишту и одлучи да је вода довољно загрејана. Половину изли у малену посуду коју је наменила мишу, а у другу половину просу некакво биље. Подиже поглед и загледа се у изукрштане греде изнад своје главе и као да је свака на крајевима што се спајају са овалним зидом имала дланове којима се о зид одупирала. По средини су били прикуцани венчићи разног биља, Ани непознатог иако је, потпуно сигурна у оно што ради, одабрала баш ту и такву биљку и ставила је у воду, и ево, сад пије тај непроцеђени напитак и жваће натопљене биљне

громуљице, као да једе и пије истовремено. И стварно, осећа се и сито и напојено и није јој више хладно.

Светлост у просторији остајала је иста. Чак ни ватрица није бацала никакав одсјај. Читава кућа била је заточена у исто плаветнило иако је Ана била сигурна да се до сада морало или разданити или потпуно смркнути. Као да је постојала окована у вечно праскозорје које никако дан да роди.

Одједном, све пође наопако. Иако се ништа није променило, чак се ни миш није мрднуо, Ана својим бићем осети да је нешто пошло по злу. Имала је осећај да је неко посматра, а она не може да докучи ни ко ни одакле. Као да се нашла у мрежи изукрштаних погледа из које не може да се извуче. Стајала је у месту желећи да истовремено крене на све стране али је кружна соба осујети, јер таква, само по себи није имала страну. Иако је лево и десно, напред и назад као идеја постојало, она је могла само у круг да се врти.

Учини се да је зачула шапат обликован у њено име. Брзо подиже поглед ка гредама и као да ухвати ситно обличје како се хитро повлачи у избегавању њеног погледа. Она постоја у том положају чекајући да се сићушно обличје поново прикаже. И стварно, малена глава се промоли иза греде, Ана не види да ли има тело или не и некако јој се злобно исцери. За овим једним, појави се још стотину њих. Стотине порцеланских, пластичних и дрвених главица промоли се иза греда и почеше шапутати њено име. У какофонији гласова што изговарају једну једнину реч, Ана се избезуми. Крај прозора угледа колевку како се љуља. Могла се заклети да је малочас тамо није било. Праћена шумом мноштва Ана, она приђе колевци на којој је нешто било исписано, али није могла прочитати шта, све јој је било замуљано, помери белу чипкасту плахту и угледа лутку како се мешкољи и рита. Таква је била и на додир – хладна, лутканска и пластична и како ју је Ана подизала и приносила себи, тако је лутка отварала и затварала своје неонскоплаве очи.

Ана слободном руком спусти крај кошуље како би ослободила одједном набреклу дојку из које је већ млеко лагано цуркало и принесе је луткиним непомичним уснама, главице што одозго вире иза греда овај Анин потез испратише смехом, тачније, језивим шиштањем које производе танке и реске гласне жице. Ана их намрштено погледа само на трен, па врати поглед ка лутки и ова јој га узврати отварајући уста: Зашто ме дојиш, ја сам само обична лутка – рече, отвори уста и зари ситне зубе у Анину дојку.

То је био трен када је Ана нагло отворила очи и уплашено излетела из кревета натерујући и Нину у бег. Нина јој се сада мотала око ногу. Ана је у огледалу одгледала сан до краја. Сагнула се и узела Нину у наручје, изашла из купатила и запутила се у собу.

Стајала је поред кревета погледа упртог на своју откривену страну кревете. Јорган је пребацила преко Арсенија, који је и даље дубоко дисао на својој половини. Ана приђе кревету, дохвати јорган и прекри њиме изгужвану постељину и свој отисак главе у јастуку. Одлучила је да је доста спавања за овај дан. Исто тако, заклела се да луткама више никада неће прићи, а камоли их куповати, а понајмање од свега називати их бебама.

V

Сама је у стану. Пожелела је да се врати на место са ког је ноћас побегла. Волела би да сада када су ролетне подигнуте и соба цела умотана у светлост, може рећи себи како је била будаласта, да се самој себи насмеје што се онако препала сопственог сна. Волела би, али не може. Не зато што је Ана Катић веровала у снове, не, није их тумачила, није записивала, нису је ни опседали, али, ипак, знала је да снови нису нечија произвољна пројекција на њу, већ да долазе из непознатог дела њеног мозга и образују се у унутрашњости њеног ока. Знала је да долазе од ње саме и баш због тога била је уплашена. Не толико самим сном колико идејом да га је самој себи безмало наметнула.

До сада је нису изненађивали снови о деци, њеној или туђој, небитно је. Сан из претходне ноћи предочио јој је њу саму. У индиректном директу саопштио јој је да постаје опседнута, тако да не само да више није постојала могућност да у свесном стању, шта год то значило, не размишља о свом проблему, него, ето, ни ноћу није способна о томе да не мисли.

Изненадило ју је што је сањала злу децу. Не чак ни децу, већ пластичне облике који само подражавају живост људских бића. Зашто су у њеном сну те луткасте формације биле зле? Шта јој је сан покушавао саопштити? – разлагала је Ана стојећи поред кревета у својој стандардној пози мислиоца. Није хватала никакав логички след. Мислила је да је појављивање снова понукано неким спољним надражајем, неким филмом, давном траумом, али осим њене, сада већ опсесије, није могла пронаћи другачији одговор.

Помислила је да можда мало претерује, сигурна да не би требало толико да медитира над обичним сном, али признаде самој себи да јој идеја да се и ноћас врати у кревет, баш на то место, баш са те стране, изазива дубоку нелагоду. Можда да замоли Арсенија да промени страну са њом, или да га на превару смести тамо? – Не – рече одмахујући руком како би ову мисао до краја одагнала и сама се изненадивши што је ово рекла наглас и изађе из собе као да ће неко приметити да је причала сама са собом.

И на ту самоћу Ана обрати пажњу. Ни иначе није била превише друштвена, бар не у оној мери колико одређени људи могу бити. Никада није одлазила на кафе са било ким тек да би јој прошло време. Није могла тако, волела је сваком тренутку у свом животу да придода одређено значење, па је и обична кафа са пријатељима имала своју тежину и одлазила је на њих само онда када је баш желела. Арсеније, с друге стране, није био толико посвећен, све људе које је познавао сматрао је пријатељима, па кад се у разговору спомене неко кога познаје он скоро неизоставно дода да, да, како не, ми смо баш, баш добри. Често би се насмејала на ово, али му није објашњавала да је то што изговара само одраз његове дечачке наивности која јој је била неизмерно симпатична.

Стојећи насред дневног боравка, баш у његовом центру, Ана се запита да ли је било паметно овако стопирати сопствени живот. Не може рећи да се свега одрекла, јер би то могло значити да можда ипак није тако до краја хтела, да је можда чак и условљена оном идејом о размени добара – да би добио, нешто мораш и да изгубиш. Сва та вагања улога и добитка, њиховог односа и вредности, нису јој тада падали на памет. Просто је желела овом подухвату потпуно да се посвети, да јој пажњу не заокупљује дописивање са уредницима за које је преводила, сви аутори чије је текстове лекторисала – напросто се одаљила од света, мислећи да јој је за ову мисију потребна слобода изван кавеза пословног света, ма колико диван и креативан њен посао био. Сада наслућује да је за себе створила крлетку, да ју је изградила од чврсте легуре, невидљиве и несавитљиве, без врата и кључа, са тек једним прозором пукнутог стакла како би повремено могла дисати.

Пријатељице, обе – насмеши се самој себи при овој помисли – нису је заборављале, јављања су била редовна, али је приметила да се тон, да, баш тон порука, лагано мења и да њихова заинтересованост мења интензитет. Редовне и

готово истоветне исто тако су постале празне и без значења. Није имала ништа ново да им каже, ништа се није мењало и већ је самој себи ишла на живце обртањем једног те истог. За њихове животе није питала ништа конкретно, интересовала се да ли су добро, а оне је детаљима нису оптерећивале.

Ана је сада живела у другом и другачијем свету као и толико других жена, али је осећала да је овај исти пут који пролазе за све њих потпуно другачије путовање.

Њеном погледу наметну се отворени лаптоп. Идеја дође сама од себе и она, грицнувши врх нокта на палцу, у трену одлучи да не може шкодити. Ипак, са одређеним опрезом седе испред затамњеног монитора и прво навуче рукаве џемпера скроз преко прстију, као да самој себи пружа могућност да се ипак предомисли. Руке стави међу скупљена колена грицкајући доњу усну. Немо је трептала и посматрала сопствени затамњени одраз. Нина је спавала на столици поред, која је, чини се, била удобна једино њој, али чим је осетила Анино присуство, са столице пређе у њено крило и настави спавати благо предући. Охрабрена нитима Нининог предива, Ана скупи храброст и помери миша. Екран се осветли и она привуче стаклени сточић ближе себи, да не би беспотребно дрмусала уснулу Нину.

За тренутак је задржала испружене прсте изнад тастатуре несигурна шта да укуца у претраживач. Како формулисати оно што тражи, а да не мора много листати стране. Осећала је да би сваки тренутак могуће дистракције обесхрабрио њен подухват и она би одустала.

Ана поче куцати, мешајући слова, али се избори и претраживач допуни започету реченицу. Помисли како мора да је Арсеније био бржи од ње.

Испрва, брзо је само листала редове форума. Није се заустављала ни на чијој објави, питању, коментару, сугестији, савету... прелетала је погледом брзо окрећући точкић миша трудећи се да јој ниједна реч не западне за око. Изненади се колико дуго већ иде доле и доле и доле и никако да је страница обавести да је стигла до краја. Уз благи хук, одлучно се врати на почетак и поче читати.

Фокус јој се губио. Хтела је све објаве одједном да прочита, да их појми и објасни, како би убедила себе да не губи време на ово ролање котура миша; да има смисла упуштати се у овај подухват, у овај обезличени пројекат прављења детета лишен сваког задовољства.

Заједничко објавама било је мноштво словних грешака. Због тога, Ана је сваку од ових жена замислила на неком скровитом месту, завучену, ушушкану, покривену ћебетом по глави, како из потаје пише објаву и у страху да не буде откривена греши у куцању, па опет, након неколико минута, трчи у купатило, под којекаквим изговорима одлази на пример у шпајз, на терасу, чисто да провери није ли већ неко одговорио на њену објаву. Помало механичке, препуне техничких, стручних термина, објаве се нису тицале тих жена које су их писале. Махом су се бавиле налазима и као да је свака од њих у међувремену заборавила да је жива, да је жена а не проста нефункционална материца. Одсуство духа у овим објавама натера Ану да се промешкољи, тек незнатно помери са места. Ана би и три пута пљунула да није била свесна чупавог тепиха. Можда би се и повукла за ушну ресицу и испустила цоктави звук – ма учинила би све само да ове објаве остану ван ње, да остану ту на форуму и ни под каквим околностима не постану део њене личности.

Једна другој обраћале су се са драге будуће маме и Ана је из овога читала правило, чак наду, али и прилагођавање платформи на коју су се жене улоговале. Сигурно је да би било исувише окрутно и дегутантно рећи нешто типа Драге моје нероткиње. Оне то нису, оне су само тренутно спутане у свом науму. Сигурно је да ће се нека уклопити у Анин термин, али онда те и такве жене на овом форуму неће бити, сама ће се искључити, нико неће приметити да је престала писати објаве, а остале, ако нека и примети, неће помислити да је одустала, просто ће закључити, можда и са дозом љубоморе, да је та нека коначно успела, па је, ето, због тога више нема. Нероткиње нису постојале на обзорју оних које родити не могу. То су демонке, несрећнице, њихова је судбина тако тужна, а оне су далеко од њих, оне су још на фронту, трче овај ултрамаратон и тек што су се задихале, а ево Ње, једне од њих, како циљ напада шести пут. Ана полугласно понови шести пут шести пут шести пут шести пут шести пут шести пут. Па сама фраза јој изгуби значење док ју је понављала, шта би тек било да све ово понавља већ шести пут.

Морте овво желети јакло, па нећете бити иморне!1!

Ана помисли како је ова, ускличницима појачана изјава тачна онолико колико је исправно написана. Запита се колико се њих посрамило читајући ово и зачуди се женској непажњи и неосетљивости. Прва Ана ово доживи као оптужбу – није још ни други круг започела, а већ се уморила. Готово да не

може да се сети зашто све ово ради, јер крајњи циљ јој се губи у току овог пута. Превише је препрека. Испречило се сувише формулација са можда и ако, да би се јасно видео позитиван исход. Превише се тога морало одрадити, да, баш одрадити, да би било која од њих могла себе замислити како на крају свега људа малено људско биће у свом наручју. Превише је страха било у процесу. На крају – превише је било процеса.

Неки термини су је збуњивали. Успела је да растумачи оне медицинске, али ове, рекла би интерне, није сваки пут разумела. Најчешће је наилазила на ММ и ТМ или БОД и онда схвати да су то обезличени мушкарци: мој муж, твој муж, будући отац детета. Не само то, из ових објава могао би се начинити читав нови фразеолошки речник, а ако не то, онда би се могла начинити добра допуна већ постојећем. Ана уочи да се спомињу и различите земље које је често повезивала са егзотиком, слободним временом и путовањима. Овде их прочита у другачијем контексту, овај дискурс сведочио је о промени идентитета читавих топонима, па се сад појављују носећи потпуно другачије значење, бременито уједно и надом и очајем. Згранута, као и због оног шести пут, Ана промрмља медицински туризам. Ето шта су државе попут Турске и градови попут Беча и Прага постали. Нису више увршћени у понуде за прославе најлуђе новогодишње ноћи, они су сада део медицинског туризма и нуде одличне болнице, врхунске стручњаке, поправљаче материца, волшебнике и магове, друиде и свештенике зналце. Не сећа се да је икада у некој туристичкој агенцији прочитала звонке натписе о медицинском туризму. Шта би и ставили на проспекте? Некакве менгеле и палме, море и шприцеве, плажу и инфузију... Ана се најежи и поново промешкољи обећавајући себи да ће Турска за њу бити исто што и до сада, Праг ће је асоцирати на Нову годину и Кафку, Беч на све Србе који живе у њему бројни колико и Бечлије. Да ли је овим Драгим будућим мамама од живота остало ишта осим учења путем покушаја и погрешака?

Већ се уморила од читања. Осећала је како је ови постови пуне негативном енергијом, како се све више пита да није можда она све погрешно схватила, да ли је крива што још увек своје тело доживљава баш тако, као своје тело, а не као инструмент, иако је, признаће то себи, престала у њему да ужива. Уморила ју је свађа две будуће маме. Молим те да не коментаришеш моју објаву ако је ниси разумела, па онда неки медицински термин о дуплој материци, или нечему сличном, и на крају смајли па све доби један пасивно-агресивни тон. Ана посумња да ове две жене уопште припадају

овде. Не би је чудило да су са друге стране монитора само две фрустриране особе, које су дошле овде да се испразне. Интернет је необично место подједнако свима отворено, ништа је не би чудило. Сад је можда прегруба, али Ана у себи не поречe до краја ову мисао, већ настави даље, чудећи се самој себи што још није просто затворила страницу.

Прво је помислила да није добро видела, а онда схвати да није чудно што је наишла на ово што чита, већ управо супротно – необично је што тек сада наилази на то. Само је чекала да црква и духовни свет понуде своје решење и ево га, Грожђе Светог Симеона. После толико прочитаних објава Ана је знала да ниједна од њих неће поставити логично питање А шта је то? И испасти глупа. Ана отвори нови прозор и укуца Грожђе Светог Симеона и ето је на новом форуму у секцији питања и одговори. Ана не зна да ли да плаче или да се смеје. Готово пагански ритуал обећавао је пород, али, авај, не баш стопостотно. Ко је крив?

Ана чита питање једне од њих. Ани је тужно. Ана би плакала. Овде нема скраћеница, терминологија је мало другачија, све је свето и узвишено, нема драгих будућих мама, АМХ-а, ММ-а, БОД, али има сестара, браће и духовника. Сестра се обраћа оцима, управо их тако ословљавајући: – Помаже Бог, оци – јер не зна ко је и колико духовника са друге стране лаптопа. Овде су словне грешке ретке и води се рачуна о правопису. Ово је друга димензија; сакрално је и самим тим лишено стида.

Сестра Оцима објашњава, односно покушава да објасни трудећи се да концизно и линеарно изложи ток својих мисли. Она има питање, али пре тога мора да изложи случај. Она и муж су користили лозу Светог Симеона (Ана уочи малу промену термина, али је занемари). Постили су четрдесет дана, али не офрље и тек онако, већ је то било четрдесет дана строгог поста и Ана је замисли како у себе ова сестра не ставља готово ништа, само суву корицу ’леба и чашу млаке воде, па се и преко своје воље стужи иако сестра није ништа прецизирала. Осим поста у ово је укључено 650 грама освештане воде у којој се налази управо лоза Светог Симеона. Ана се запита о ком Светом Симеону је реч и какве он везе има са нероткињама, логичније би јој било да је лоза била Јефимијина, или Оливерина (уочи Ана иронију), па и лоза Стојанове мајке, она ју је својом косом везивала, то би јој имало смисла. Свети Симеон јој не пије воду, али Ана схвати да о овом готово ништа не зна, па само продужи са читањем обећавајући самој себи да

се неће више питати нити ће разматрати прочитано. Дакле, 650 грама освештане воде са комадом лозе Светог Симеона у њој уз молитве и 50 поклона дневно (Ана није знала о каквим поклонима је реч или се мисли на клањање, али се опет збуни јер је клањање муслиманска традиција, али се присети обећања од пре пет секунди, па само настави), на крају чега следе исповедање и причест.

На крају свега, ова сестра требало је да поједе једно зрно грожђа, а њен муж два. Али, десило се нешто што ју је збунило. Њен свештеник је рекао да ЗРНА ГРОЖЂА ПОЈЕДУ ОДМАХ. Сестра је овим великим словима желела да нагласи своје изненађење, неслагање са мишљењима која је читала на форумима, али ваљда свештеник зна боље од којекаквих форумских индивидуа, па су тако и урадили уз испијање свете воде, поклонима и СТРОГИМ ПОСТОМ – опет нагласи сестра и заврши питањима због којих се и јавила. Интересовало ју је да ли је било некаквих пропуста, шта није добро урадила јер још увек деце нема. Објаву је завршила благословом како и приличи – Нека вас Господ благослови.

Ана је била напета. Било јој је жао сестре. У својој глави обликовала ју је целу, дала тужне плаве очи њеном овалном лицу, милом понут јабуке, али избледелом и осенченом дугим спуштеним трепавицама. Усне танке и суве од соли нису проговарале, скривале су се од сажаљивих погледа чију је сенку сигурно осећала на себи. Жалила ју је и због одговора светих отаца са друге стране лаптопа.

Свети Оци јој рекоше да је направила грешку и то не једну – читав низ грешака. Ана на себи осети туђе трепавице; у својим устима туђу горчину соли; прсти туђе руке задрхташе уместо њених. Сестра је потпуно погрешила када је у питању распоред – узела је грожђе и пре него што се за њега припремила, што је исто као да се причестила пре поста, а то не иде, то не бива, то ефекта нема нити га може бити. Сестра није добро размислила. Није водила рачуна о томе шта је и када је требало тачно урадити. Запитај се, Сестро, одакле ти грожђе. Доби ли га ти од неког ил' од браће из Манастира Хиландара директно поручи?

Ану помало збуни ово питање. Није знала да се било шта из манастира може поручити. Од кога? Чиме?

Одговор доби само мало ниже у тексту. Изгледа да Братство Манастира има факс и само једино и искључиво тако може се контактирати Братство и од њих поручити грожђе или лоза или како га ко већ назива. А чиме и како

ће га они послати њој, Сестра не мора бринути. Чудни су путеви Господњи, а ако је ишта доказ за то, сигурно је ова преписка. Дакле, оно што се МОРА испунити јесте директно поручивање лозе од Братства само једино и искључиво путем факса, и истом методом послати Братству имена супружника како би се они молили за њих и помињали их на 40 Светих литургија. Дакле, Сестро, крени све испочетка, а ако не успеш, поново се јави Братству, на тај и тај број само једино искључиво путем факса и све то ваља поновити када до зачећа дође како би се Богу захвалило, али без грешке и исправним редоследом. На крају ће се зачути речи утешне Нека вам буде по вери вашој, онако како сте веровали. И ваша вера ће бити услов за чудо Божје благодати.

Заклопила је лаптоп. Ана осети како је обузима непознато осећање. Као да осети да се одиже од тла, мада оловна и тешка, сва се издигну до таванице. У олуји сопствене утробе она у себи призва све нероткиње и чу их како јој се хорски обраћају

ХОР НЕРОТКИЊА:

Сестре моје утробе суве,
прићимо, прићимо, бесу сведочимо:
Још је једна сестра тугу спознала.
Сестри су нашој усне онемеле,
нешто је напукло у њој;
напукло кô ребро човека првог,
али суво и бесплодно да зјапи остаде.
Певајмо, сестре, певајмо;
Ухо јој музиком испунимо,
Јадна си колико и ми, сестрице.
Јадна си и тужна,
у теби ни живота ни смрти нема
ни песме кишу да призовеш,
Русалко болна без кола свог,
косу пусти да расте, нека ишта из тебе изађе
а да није јецај, да нису сузе, да није бол.
Мирна лези, спокоју се надај,
Хекато међу женама,
себи име друго дај, кажи:
Лилит сам!
И путуј кроз време у телима жена других
– *самих нас*
што груди имамо – чеда не дојимо;

меки дланови, руке умилне – за образом плачу;
рамена имамо – ал' оба су тужна;
главу спусти на камен – јастук ти не треба;
отврдни, напукни, до праха истрај;
прах си била – прах ћеш и остати;
тврда и пуста уз нечујни Оченаш
замисли име мужа свог, дај му какво год пожелиш
није крив он.
Сестре моје, сестре моје, сестре моје,
има ли места за једну још?
За тужну Ану?
За бес њен?
За стид њен?
Комад свиле амо дајте,
Сестрице драге, само се свилом стид покрива.

Ану уплашише сопствене мисли. Какве је то пукотине отворила у себи? Ани је јасно. Прекорева саму себе због ироније, због цинизма, па и осуде коју осећа према женама са форума, према Сестри и показа се у трену, не због песме нероткиња, то је из ње саме изашло. Не. Ана се каје јер се плаши да све своје будуће мисли чита у непажљиво исписаним објавама; Ана удара неспретну руку јер јој се прохтело да факсом поручи чудотворно биље; Ану боле колена од поклона; Ана је гладна од поста; Ана схвата да је овим женама потребно чудо. Зато и пристају на све; зато још нису одустале. Зато и даље храбро нападају; само је још чудо остало, па нека је и дошло из биљке. Нека је. Тако је боље.

Ана је свом списку ствари које више неће додала и ово – неће претраживати форуме, неће осуђивати и на крају – неће одустати.

Таман што се договорила сама са собом, она чу како падају кључеви испред стана и зачу Арсенијев глас како негодује. Ана нежно спусти успавану Нину и устаде да отвори врата и затече Арсенија како стоји иза нечег огромног и црног готово његове висине.

– Арсеније?

– Е, јебига, ту си. Хтео сам да те изненадим – разочарано рече Арсеније.

– Шта ти је то? – упита Ана обилазећи то кабасто чудо налик пешчаном сату.

– Ваза – просто изговори он као да је требало и самој да јој буде јасно.

– Ваза? – понови Ана.

– Аха, али посебна. Зове се кинтсуги – рече он и руком је помери како би могао угурати вазу у стан, несигуран да ли да прво уђе он или да прво угура вазу.

– Кинтсуги? – опет Ана изговори упитним тоном, али сада већ на ивици да се насмеје, али је ипак смех потиснула. Као и увек, Арсеније је зрачио оним дечачким ентузијазмом, па је прећутала да кинтсуги није назив вазе.

(одломак из истоименог романа)

kristian novak

kreont s aliexpressa

Bila sam kul profa, vani polupijana razmjenjivala zavjereničke poglede sa svojim srednjoškolcima. Neki su od mene žicali cigarete. A moje je pušenje generacijski isključiv prizor. Nisam pušila pred suprugom, svojtom i svojim roditeljima. Ni pred svojom eventualno budućom djecom. Jednog dana.

Jednog dana.

Jednog dana kad mi pukne film, pa saspem svima sve u facu. Drukčije sam zamišljala ovaj tren. U njemu bi trebalo biti nekog zaključka. Mora biti neke pouke, jer valjda nitko normalan ne prođe kroz slom ovog kalibra, a da ne potraži neki smisao. Nakon svega si jača, ili pametnija, recimo. Koja je pouka, koja je pouka. Možda eventualno ovo: ima stvari koje ti se dogode bez smisla, zato si nemoj lagat da si pametnija ili jača, jer nisi, jer si možda i slabija i gluplja, to je tako i tako to uzmi.

Mlada kul profa. Dovoljno kul da kažem cool ili backstage na nastavi, dovoljno profa da to učinim samo jednom u 45 minuta. Jer kul mlada profa mora biti na oprezu. Tad sam bila točno ta, uloga po mjeri glumice. Sve svoje odluke, sve bitne, donijela sam iz jedinog razloga da si slučajno ne zakompliciram život. Ništa rizik, ništa vizija, samo drž' se onoga što imaš, kmetski. Tako sam odgojena: mi slabi, mi iz malog sela, moraš si biti dobra sa svima, ne talasaj, ne buni se, moraju te svi voljeti. Meni je život bio neprekidna borba sa strahom od mogućnosti tuđe mržnje i trud da se pritom zadrži bezbrižna vesela faca.

A u meni se smjenjuju plima i oseka. Prvo se silno želim svidjeti svima. Znači, doslovno teško prihvaćam da me tamo neki bradati pustinjski idioti mrze jer se ne pokrivam i nisam muslimanka, ja bih se doslovno i takvima barem malo dopadala. A čim osjetim da je po mom i da sam svima dobra, momentalno krene oseka. Krene čežnja za bijegom jer mi se sere od ekipe kojoj sam se toliko željela svidjeti. I nemam pojma što je od toga moje pravo lice. Nemam pojma gdje završava prava ja, a počinje ona koju sam izgradila da me ljudi vole. Samo znam da

se, kad je plima, trošim na vlastitu ljupkost. Kad krene oseka, misli mi počinju formulacijom „e, al' kad jednog dana".

Ali u ovome sada nema ničeg konačnog, ničeg trijumfalnog.

Jer, obožavala sam svoj posao. Zato što su mi dali da ga radim, prije svega dramsku, gutala sam i trpjela sve i bila jebeno klupko diplomacije. Ja ću se svima u zbornici dopadati, pa će me pustiti na miru. A, evo ipak pouke, pa bila mi je pred nosom: te dvije stvari iz nekog razloga ne idu skupa – dopadati se svima i raditi ono što voliš.

Znači, prije nego su me svi zamrzili, skoro svi su me voljeli jer sam im se unijela u glave. Moja je duhovna životinja mops željan ljubavi. Mrzila me možda samo vjeroučiteljica Božena. Oće to, kad ženu izguraš iz dramske koju je ona osnovala. Ja sam tada, kul mlada profa, mislila da me to što me mrzi baš vjeroučiteljica čini ne znam kakvom frajericom.

Bile smo si Božena i ja u početku dobre, ona se zaposlila par godina prije mene, pa zatrudnjela. Kad se vratila, trebala je nekog da joj uskoči jev doma beba pvace kad je mama na dvamskoj. Napravile smo jednu baš jako dobru Božićnu predstavu, ali ona je pilila uvijek na svoju stranu. Možeš me uvjeravati da nisi isključiva glede predložaka s religijskim podtekstom, ali nemoj mi prodavat te novi-kul-katolici fore i ne znam kakvi katolički literarni hitovi za koje nitko živ ne bi čuo da se ne identificiraju upravo kao vjerski. Kao ono, Laudato je RTL, ali dublje i zdravije. Jedna polusvađa bila je dovoljna za razlaz i mislim da ne pretjerujem kad velim da sam kraljevski to odigrala. Otišla Ravnateljici, rekla da ne želim biti smetalo, dramska je u svemu najvažnija, ja sam zadnja došla, red je da prva odem. Ona veli „dobro", malo suzdržano, ali eto, tako je kako je. Tjedan poslije, eto Ravnateljice s mužem i veselim društvom gradske sredovječne kreme na degustaciji kod mog dragog. Cvrcnula se i rascvrkutala, pita ona mene još jednom za dramsku. Ja se trgam kô bijesna zvijer, *neću reć, neću nikad reći, nisam izdajica.* Ona stišće sve glasnije, ja konačno uzdahnem i velim, *ma... ajde... al' nek ostane među nama.*

Natačem joj i pričam kako sam s Boženom ušla u diskusiju*: gle, na državnoj smotri naša škola nikad nije bila s igrokazom, nikad! A klinci rade dobro, ti, Božena, radiš dobro, ja, nadam se, isto pridonosim, ali tekstovi koje radimo ne prolaze tam, kužiš. Možda u žiriju sjede, kajaznam, zadrti ateisti, leftardi, nemam pojma, ali ne prolazi i možemo se frigat. Cancel kultura. Ajmo za ove klince samo jednom probati nešto drugo. Super Sara Zamuda i Divni Danko Var-*

ga su skoro maturanti, to nam je zadnja šansa. I tu smo se razišle Božena i ja. Nemam pojma, bilo je jako neugodno...

Spustim pogled pred Ravnateljicom, zašutim, kao, da mi ne zadrhti glas, smognem snage, pa još kažem da ću se naljutiti ako to itko sazna, samo sam htjela da se zna da nisam lijena, da Boženu i dalje volim i cijenim... Ha? Jesam kraljica or what?

Dva dana poslije, vjeroučiteljica Božena dobiva poziciju satničara uz dodatni honorar, a ja preuzimam dramsku. Što je njoj ravnateljica rekla, pojma nemam, ali Božena meni od tad ni bok-bok.

Još sam trebala zbornicu pridobiti na svoju stranu. Par dana poslije ukazala se prilika kad smo u prostoriji bile samo Ravnateljica, ja i, ajmo reć, najkomunikativnija od svih, Povijest. Velim Ravnateljici, šatro da nitko ne čuje, da ću radije raspustiti grupu nego da se kolegica ljuti na mene. A Ravnateljica meni: *Božena je sama rekla da odlazi s dramske. Malo budemo se rotirali po tim funkcijama* – i migne. Mig mi svečano obznanjuje: *A onda nas ti lansiraš na državnu smotru i tu je kraj rotacije.*

U tom trenutku imam sve u školi na svojoj strani osim Božene, ali mislim si: hoćeš ispeći omlet? Slomi to jedno jaje.

Osim toga, realno, pa tko je tu profa hrvatskog? Da, Božena je znala delati, s trupom sa svog faksa je čak uzela neku nagradu u Poljskoj. Znala je klince oblikovati. Ali ja sam dvije godine bila u dramskom studiju kod Sutare u KNAP-u. Halo. To je ipak nekaj drugo, Božena moja draga, stvari koje smo mi tam radili su bile zbilja vrh i sami rub.

Ovo sad... sve ispada kao da pljujem sama po sebi. Jer, dade se to i drukčije ispričati. Recimo, predana mlada profa imala je petlje tjerati klince preko granice. Samo je pošlo po zlu, što možda baš i nije njezina krivnja, jel' tak. Zašto ja onda radije pričam isključivo o sebičnim motivima? Naravno, jer često kritiziram sebe da preduhitrim druge, tako mi je lakše. Ali, važnije i luđe, jer me čini slobodnijom. Jer možda zgrabim kontrolu nad narativom, kad se već koleba između „kako ovaj sustav melje dobrog čovjeka" i „sustav je sranje jer ništarije poput mene divljaju tamo".

Kad smo već kod toga, čini mi se da je tak bilo s Nenom.

Svi su se žurili ispričati priču o njegovoj smrti, samo da netko drugi ne preuzme kontrolu nad pričom.

Ajmo sasvim iskreno: jesam, htjela sam to zbog sebe. I zbog časnog poziva i zbog te djece, za koju nitko nema pojma kakav teret nose, i zbog toga što mislim da umjetnost može

mijenjati, da. Ali u prvom redu zbog sebe. Bila sam zelena, bolio me trač da me se zaposlilo prek veze... Htjela sam da se o meni govori kao o prokleto dobroj stručnjakinji, da me se cijeni jer znam raditi, jer sam ostavila traga na djeci i na školi. Da možda nekog talentiranog usmjerim na akademiju, zamisli to. Za deset godina i dalje radim u školi, a režiram kul offstream predstave po Zagrebu. Jasno ti je da ovaj cinizam proizlazi iz dubokog kajanja. Moj je životni problem što se ne kajem, avaj, zbog stvari koje bi drugima pasale. Ali, što god ljudi mislili o meni, ja sam stvarno htjela dobro tim klincima.

Velebni projekt trebao je biti: Antigona 2.0. Klasični tekst u suvremeno doba. Vidjela sam kako to radi jedan genijalac iz Crne Gore, model su onda preuzele i Španjolska i još hrpa zemalja, i to je... uh. Tinejdžeri odglume baš pravu emociju na sceni, ne recitiraju kao da su na državnom radiju, ne imitiraju filmske zvijezde. Ima da svi u zbornici redom padaju na dupe dok ja stidljivo hvalim Boženin doprinos, a šutim o tome kako ona još više pridonosi sada kad radi raspored.

Antigona je, da, znam, ta tipična priča na koju svršavaju nadobudne mlade profe hrvatskog, ali je stvarno idealna. Usamljen i nemoćan pojedinac, sloboda i pravo na državljanstvo, građanski neposluh koji pokreće sukob. Zakon i moral, javno i privatno, muško i žensko. Stradanje zbog pravednih uvjerenja. I the pitanje: možeš li ikada preuzeti kontrolu nad svojim životom i sudbinom. Što sam više razmišljala o tome, bivalo mi je bistrije da je Antigona tinejdžerka sada u 21. stoljeću, a Sofoklo ni sam nije razumio doseg svog proročanstva. I ne, nisam ja Antigona u ovoj priči, zakoljem ako netko to ikad izgovori. Ako itko, ja sam... Onaj neki iz kora što je van ritma i pjeva svoj neki tekst jer nije baš naučio što treba, pa ga izbace. Ili eventualno Ismena, pipica bez kičme, postaje tragičan lik tek kad nema drugog izlaza.

Ali prije nego su klinci uopće saznali za plan, kul mlada profa je generalno zasrala, već na pripremi terena. Htjela sam ih najprije osloboditi od svega što misle da znaju o glumi, pa ih potom zaključati u jednu jedinu mogućnost, da odigraju svoju ranjivost. Ako to uspijem, mislila sam, nećemo na sceni vidjeti djecu-odrasle koji izgledaju i govore kako bi njihove profe htjele izgledati i govoriti, nećemo slušati pasivne recitatore, nego autore svojih riječi. Moram ih prisiliti da vuku iz svojih slika, iz svoje boli, da se razotkriju, mislila sam, tek tako se stvarno može dobiti prostor za slobodno govorenje. Htjela sam da odigravaju jedni prema drugima, ne za publiku, posebno ne za komisiju. Nisu klinci glupi, ajmo realno. Upoznala sam tijekom

svog pada neke koji će mi uvijek biti superiorni. I imaju što reći, nama, umišljenoj ekipi odraslih koja ih procjenjuje mjerilima koja smo prihvatili odustavši od sebe.

Na prvom sastanku bez Božene dala sam im tjedan dana da smisle i da predstave nama drugima umjetničko djelo, bilo koje vrste, koje ih je apsolutno šokiralo. Ne njihovo najdraže djelo, nego neko koje im ne izlazi iz glave. Činilo se da je nekima odmah palo na pamet i da će to biti sjajno, ali sljedeći utorak čekalo me par teških razočaranja.

Najprije live koncertna snimka Child in Time iz Tokija, na kojoj se čuje pucanj samoubojstva. Ajde dobro. Onda neki antički kip, zmije ujedaju oca i njegove sinove. Dvoje nam je pustilo scene iz filmskog serijala Saw. Helou, mali sadisti.

Onda Sara Zamuda: Squid game. Užasne smrti su to. O, Isuse, Sara. Daj malo, čovječe. Ali mislim si, to neće biti problem. Sara je prezentna na sceni, bez puno napora. Ne preglumljava, ima tu neku iskrenost i uvjerljivost. Manipulativni anđeo s greškom. Zabrije s nekim, pa prijeđe na drugog, slama srca i uvijek uspijeva ispasti neshvaćena i naivna. Znalo se u zbornici da je već u prvom razredu napravila pokolj, dvojica iz trećih razreda dobila su ukore jer su se potukli na stubištu zbog nje. A njezino srce vjerojatno pripada samo tati. Guzonja, nema kaj nije pojebal po Međimurju. A ona ga zato valjda voli još više.

Divni Danko Varga. Neka scena iz animea, ne znam to ni ponoviti. Dječak trči za prijateljem, zapne za tračnicu i preko glave mu prođe vlak. Ali ni za njega nema zime. Lep je ko greh, visok, markantan, skoro macho, bude jako zanimljiva ranjivost koja probija iz njega. Znam da ima super starce, ali menščini da se još ni sam sebi nije outao. Opraštam mu, jer vidim lijepu priču u budućnosti. Nekad na ljeto 2027, Nagrada hrvatskog glumišta – profesorica mi je na dramskoj dala hrabrosti i snage da prihvatim sebe i...

Onda Ema. Roman o kolumbijskom svećeniku koji se bori protiv lokalnog kartela. Čita nam pasus i vidim joj na licu trenutak kada shvaća da je krivo odabrala. Ema se duri. Jako je bila vezana za Boženu. Šutljiva curica, misliš da je iza svega grotlo emocije, ali to nikako da izađe. Nemam pojma što radi na dramskoj već četvrtu godinu i nemam ideje kako da iz nje uopće izvučem nešto. Lijepo se kreće doduše, ali odi na ples, brate, nemoj mi tu mumljat svoje replike. Završi s čitanjem, većina je ravnodušna, ja samo kažem hvala, prelazim dalje i bojim je se u tom trenutku. Mogla bi praviti probleme kad ih krenem gurati preko ruba.

I napokon Renato: The human caterpillar. Pokazuje nam scenu iz filma – total ljudske gusjenice. Kolona ljudi na sve četiri. Usta su im prišivena na guzice ovih ispred njih. Poražena ljudska tijela. Poraz umjetnosti. Sve mi je jasno. Renato želi vidjeti naš šok. Želi da ga molimo da nam razotkrije dublje značenje te idiotarije. Renato je neprestano bijesan dječak. Svi osim njega iz manje ili više imućnih kuća i on bi dao sve da ih kazni zbog toga. Ja ga nemam kod sebe na hrvatskom, ali čujem da voli rušiti autoritet. Hrani se konfliktom i razotkrivanjem drugih. Frustrirani nesuđeni alfa koji je uspijevao izbaciti iz takta, pa, kolko znam, sve svoje profesore. Ja i drugi koji ga nismo imali na nastavi to smo komentirali svakako. Tjelesni bi to fizički disciplinirao, Kemija bi odabrala drugu taktiku: ma daj, pametan si? Evo ti seminar, bam. Pa još jedan, bam. Pa pripremi kviz, bam. Pa mi napravi prezentaciju, bam. Pa da vidim kolko budeš dalje pametan. Ja sam sugerirala treći pristup, prisnost, krivo vjerujući da se u njegovoj dubini skriva zapostavljeno dijete. Kad smo radili Božićnu shvatila sam da je zaljubljen u Saru. Totalno druga energija oko njega kad ona uđe u prostoriju. Kad su ona i Danko igrali neku scenu gdje su si blizu, nekakav poluerotski zagrljaj, gledala sam Renata. Moćan prizor. On je potpuno opčinjen, istodobno zgađen i zaljubljen, onaj neki slatki očaj što ga, vjerujem, osjećaju likovi koji vole gledati da im netko trpa ženu. „Cuckolds" mislim da je kategorija na PornHubu. Renato bi dao sve da bude makar i jedan od njezinih otpadaka, ali ježiga, ova ga neće, pa postaje obijestan, kao malo dijete. Dolazi na dramsku da si vidi nedostižni objekt čežnje i usput spali svijet.

Prekidam ga: hvala, Renato, jako zanimljivo, ali moramo malo požuriti. Njegovo poniženje ostaje lelujati u zraku poput paučine.

Od ostalih isto ništa. Još par filmova, jedna pjesma, jedna slika. Većinom sve površno, simulacija mračnog.

– A koje je vama najpotresnije umjetničko djelo? Možda će nam tak biti jasnije, kad nam date primjer – obrati mi se Renato. Dvojim trebam li reći, ali nije da imam pametniju ideju.

– Ritam nula – kažem.

Šute, paučina u kutu leluja.

– Marina Abramović, možda najveća svjetska umjetnica performansa, sjedila je šest sati u jednom studiju u Napulju pred publikom. Dala je gledateljima vrlo jednostavnu instrukciju. Imate tu hrpu nekakvih stvari na stolu, od ptičjeg perja i meda do metalnih cijevi i žileta. Možete ih upotrijebiti na meni kako god

želite, raditi sa mnom što želite. Ja sam objekt. Ali preuzimam punu odgovornost tijekom ovih šest sati, dakle ni za koga nema posljedica. I u početku se nije dogodilo ništa posebno. Netko iz publike je malo okretao njezino tijelo, netko drugi pomaknuo položaj njezine ruke ili noge. Kao da je lutka. Dali su joj da jede kolač, netko ju je poljubio, netko treći dao ružu. Ali nakon tri sata stvari se mijenjaju. Oštrim predmetima skinuli su njezinu odjeću. Porezali su je i pili njezinu krv. Stavili su je na stol i raširili noge, pa simulirali kako će penetrirati nožem u nju. Da nije bilo javno, to bi i učinili, ovako je samo stol ostao oštećen. Pokušaj silovanja spriječili su neki iz publike. Trnje ruža zabadali su joj u kožu, u ruku joj stavili pištolj i prislonili joj ga na čelo, bilo je svega. Poslije šest sati, ona se opet počela ponašati kao ljudsko biće. A ovi koji su bili najhrabriji nisu se mogli suočiti s njom. S time kako izgleda nakon njihovih postupaka.

Bolje da nisam ništa rekla. Sara je ravnodušna, Danko se kao slaže sa mnom, ali niđe veze, Emi se to uopće ne sviđa, njoj nije jasno zašto umjetnost mora šokirati, valjda je poruka bitna. A Renato čeka svoj red i veli hladno:

– Jezivo je jer je ona pasivna i time opravdava ovo kaj su joj radili. Odnosno potiče ih.

Ja paf.

– Bravo, Renato – krenem – ti si to artikulirao...

– Dobro, a kaj sad s tim? – prekine me. – Bi vi zapravo htjeli da i nama takve stvari budu potresne? Jel' to cilj zadaće bio? Rekli ste nam da budemo iskreni i slobodni, ali ste zapravo jako nezadovoljni s našim prijedlozima.

– Nema veze kaj sam ja bila nezadovoljna, bitno je da ti...

– Kak je to slobodan odabir, ako ste vi arbitar?

– Renato, sad si me već dvaput prekinuo.

– I vi ste mene prekinuli prije. Gdje je nestalo ono kaj ste rekli, da smo ovdje svi jednaki?

Paučina se zalijepila za vlažnu mrlju na zidu. Jedino što se sada kreće u prostoriji moji su pazusi koji ispumpavaju znoj i užas. Kako se već urušilo sve? Ne vjerujem u neku Boženinu zavjeru, Renato je zloduh bez gospodara. Sara staje u moju obranu:

– Halo, komuniciraš kô da si u vrtiću, daj se malo...

– U vrtiću su mi znali odgovoriti na...

– Nepristojan si!

– ... vrlo jednostavna pitanja. I ja sam ih pristojno postavio.

Bitka je bila izgubljena i prije nego sam je bila svjesna. Danko, Sara i par drugih pokušavaju bezuspješno oponirati malom psihopatu, a meni padaju na pamet najgore uvrede. Renato, pajdo, da se povremeno podapereš, možda bi te cura i primijetila. Jesi svjestan da se u moru tinejdžera ističeš svojim smradom? Prvih par puta kad te čovjek sretne bude ono, lik stalno prdi, ali ne, Renato, tvoja je istina mnogo strašnija. Sa svakim namještanjem, korakom ili sjedanjem tvoja guzica otpušta u zrak još malo svoje nedovoljne obrisanosti. Čujem kako cokne kad ti se razlijepe guzovi. Ne znam što mi je strašnija pomisao – da nisi svjestan toga, ili da nas namjerno daviš samim sobom. Kako god bilo, slušaj me: voda, sapun. Jeftino, dostupno, mjehurići, ne boli, vjeruj.

U meni je vulkan, ali znam da je preda mnom odluka koja će odrediti bitan dio mojeg života. Prekidam ih.

– Molim vas. Dosta! Dosta! Renato, molim te, oprosti mi.

Svi se ukipe. Pred Renatovim praznim i gladnim očima skrivam osjećaj kao da si trgam živo meso s kostiju.

– Oprosti mi. Bila sam nepravedna i shvaćam da te to... Da si ljut zbog toga. Evo, ako želiš, vratit ćemo na laptopu scenu o kojoj si nam htio govoriti. Može?

Renato nakon nekoliko trenutaka promumlja da sad više nije bitno, Sara kreće u zakucavanje:

– Niste vi ti koji se trebate ispričati, profesorice, nego debil...

– Dosta, Sara, hvala ti, sve je okej. Mislim da je čak i dobro da se ovo dogodilo.

Rečenica mi valja. Udarce ili izbjegavam, ili amortiziram u fetalnom položaju. Razotkrivam se ne bi li ljudi vidjeli da od mog duhovnog mopsa ne prijeti opasnost.

– Priznat ću vam nešto. Ovo mi je bio jedan od najneugodnijih trenutaka ove školske godine – zapravo ikad, ali to ne kažem – ali do njega bi došlo ovak i onak. Ajmo ga iskoristiti.

Tišina.

– Renato, je li ti okej da netko umjesto tebe i mene odigra ovo kaj se sad maloprije dogodilo?

Renato me gleda. I kimne.

– Joj, ja bih odigrala njega, smijem, smijem? – pita Sara. Koliko god to bilo tužno, Renato je na nebu jer ga ova želi ismijati.

– Aaaaajde ipak netko drugi – zapjevam, svi se nasmiju, čak i Renato.

– Samo malo, kak? Pa nemremo valjda imitirati vas – kaže Ema.

– Zašto? Slušajte me, nema svetih krava ovdje. Evo, ja ću prva, ako vi nećete. Slobodno karikirate i preuveličavate.

Imitirali smo prvo ljude iz javnosti, pa onda one koji su nam bliži. Pa sam počela sa zbornicom, s Tjelesnim. Urlali su od smijeha. Htjela sam odmah, znači od-mah da netko mene preuzme, čisto da bude savršeno jasno da to nema veze s osobama, željela sam da se netko dobro iskali na meni. No Renato me pretekao i krenuo s Boženom. Forsirano smiren i blag glas, patronizirajući smiješak, Isus koji nas čeka iz ugla, traži od nas komad klipića, a i mi smo gladni, sve je pogodio. Osjetila sam Emu i prekinula ga:

– Renato, ne. Molim te.

– A kaj, znači ipak ima svetih krava? – gleda ravno u Emu, ona na rubu suza.

– Lagala sam – velim i spremna sam prekinuti sve ako se ovo zakomplicira. – Ima jedna jedina granica, Renato. Profesorica Božena je off limits. Previše joj toga dugujemo, svi.

Renato zausti, ali ja sam glasnija.

– Renato, znam da me razumiješ, ili da ćeš me barem probati razumjeti.

On slegne ramenima, smije se, kao: ajde dobro, kaj ste svi sad tak pobožni odjednom. Znam da je izgubljen za taj sat, sabotirat će do kraja, ali bila je dobra odluka. Ema mi šalje pogled pun zahvalnosti.

I tu je zapravo krenulo. Krenuo je teatar. Jesam, poslije sam izgubila sve, ali tih par tjedana mi nitko ne može oduzeti. Rađale su se scene, dijalozi i monolozi, savršeno spontani i životni. Većinu vremena izgledalo je kao da to nismo mi, nego služimo kao lutke, medij kroz koji progovaraju davno ušutkani ljudi, ili čak oni koje će tek u budućnosti ušutkati, kroz nas su progovarali duhovi potpuno drukčiji od nas samih. Prostor drame postao je prostor okultnog.

Kad staviš dvoje ljudi u prostor, daš im da jednostavno budu tamo, bez ikakve jasne upute, pustiš ih dovoljno dugo da potonu u sebe i neki svoj nemir, oni će nakon nekog vremena jedni prema drugima početi odigravati neki točno određen obrazac ponašanja. Vidjela sam to kod Sutare u KNAP-u, i to je, velim, na granici prizivanja duhova. A povremeno to vidim i u životu. Znaš ono kad bez ikakva jasnog signala znaš da je osoba koja stoji pred tobom za zajebanciju, i to teče. Ili smatra da

si joj dužna nešto. Ili traži od tebe dopuštenje. Zove da budeš gruba prema njoj. Ili jednostavno znaš, iako osobu prvi put vidiš, da bi ti nanijela bol, samo da može.

Igrali smo se da otvaramo vrata za vratima u nekom hodniku koji se pruža u nedogled i nakon otvaranja smjeli biti bilo tko bilo kome. Pokrenule su se neke nezaustavljive stvari. Alkemija i onostrano. Bili smo si roditelji, djeca, liječnici, ogledala, lutke i lutkari. Renato većinom lutkar, ne može on protiv sebe, Sara većinom lutka, ni ona protiv sebe, samo protiv lutkara. Iz tjedna u tjedan sve jednostavnije i sve dublje. Danko, ti si mali, Ema, ti si velika. Bojiš se da će se Danku nešto dogoditi. Odmah shvaćaju tko što treba, idu grimase, kretnje, pjevanje i govor. Danko mi veli da ja preuzmem njega, da bi on sada malo gledao. Prostor izvedbe i prostor života, među njima više nije bilo razlike ni granice.

Ema se prepustila predzadnja. Bila je u prostoru s jednim dečkom koji nije toliko bitan za priču. Dugo ništa, tišina, baš predugo, ali svi šutimo i čekamo, jer je jasno kô dan da se valja iza brda, da će nadoći. Konačno Ema progovori, u jednom dugom izdahu umornog bijesa:

Ja ću se morati brinuti za svoju sestru. Znači, do kraja života. Dođe mi da nemrem podnijeti to. Da mi je život tak predodređen. A jeste me pitali? Me bilo tko pital?! Ne, morali ste me napraviti. Još jedno dete, da služite Gospodinu i u svemu mu omilite. Ili da sebi dokažete da ste u stanju napraviti normalno dete. Marš. Toliko vas aktivno mrzim da većinu vremena samo čekam doći van u subotu, satrati se i čim prije ne znati za sebe. Za vas. Samo čim prije do one faze kad v nekom mračnu kutku ližem slani znoj s vrata nekome kome poslije ne trebam ništa objašnjavati. Nije bitno čija mi se ruka zavlači sve niže, sve dok nije moja, sve dok nije vaša. Gazim se svaki put sve više, jer znam da me u nedjelju ionak opet čeka kajanje i obećanje vama i cijelom svijetu da sam ja sve ono izvan subote i da ću biti dobra. I da neću kompulzivno guglati koliko dugo žive downići napretkom faking medicine.

Jedno pola minute nitko se ne pomiče, a onda bez ikakve upute taj drugi dečko dolazi na njezinu poziciju i govori kao Ema. Ona promatra i počne se svađati, zapravo, sa samom sobom. Nakon nekog vremena ona se povlači, a Sara se ubacuje u ulogu sestre. Iako ju nikada nije vidjela.

Renato je popustio posljednji. Bio je sam, obuzeo ga je nekakav grč u tijelu, izobličio se u nešto nalik više bijesnom psu nego ljudskom biću:

Si meni to reko, pička ti materina? Ha? Ajde reči još jemput. Nesem dobro čul. No, kaj, ve ne znaš povedati? Takšo veliko lampo sem ne vidio kak je tvoja. Vidim ka si dugo ne dobio po famfuli. Pa se onda ponašaš kaj da je ovo tvoje. Ve boš vidio i boga i vraga i se svece, da ti pizda materina.

I onda udara šakom u dlan, snažno, ritmično, desetke puta.

Kaj cmizdriš ve? Ha? Kaj cmizdriš kak baba nekša? Cuco daj ak si baba.

Mislim da je svatko od nas osjetio poriv da ga zagrljajem zaustavi, ali nitko to ne čini. On se zaustavlja kad je već potpuno iznemogao, jedna mu šaka natečena, ljubičasta, visi kao mrtva.

Bili bismo potpuno prazni nakon sesije. Znojni, zadihani, neki stoje u kutu, neki plaču, ali svi smo smireni jer smo se izvrnuli. Jednako preplašeni stvari koje su izlazile iz svakog od nas, zbližili smo se. U masi ljudi koja je tijekom dana tekla hodnikom škole osjećali smo jedni druge, među nama je bez pozdrava i formalnosti bila osjetna posebna povezanost, ona koja se stvori među ljudima koji se zajedno puste pasti. Čak i sad, nakon svega, čvrsto vjerujem da je to bilo ljekovito za njih... Ili bi bilo ljekovito, da su u meni imali nekoga tko bi ih usmjerio da razriješe čvorove u kojima žive svoje živote.

Da se razumijemo, bila sam ja svjesna da umjetnost uvijek uvijek uvijek traži više nego si spremna dati. Samo nisam znala razmjere toga. Mlada kul profa, ostala bez svega, platila cijenu, pa se pita gdje je njezina jebena umjetnost sad.

Kaže Kor u jednom trenutku:

Jasno je – Zeus mrzi ponajviše mlat

Bahata jezika.

Znam, znam, tu je moja umjetnost, zauvijek. Naša se Antigona odigrala izvan prostora izvedbe, a redateljicu bahata jezika je sažvakala i ispljunula. Umjetnost nekako postane životom, makar je pokušaš suspregnuti. Ili možda baš zato.

(odlomak iz rukopisa romana)

anđela milinković

šest pesama

ČETIRI GODINE ŽIVOTA NA ČETVRTOM SPRATU

ledeni pod terase
prilepio joj se
uz gole tabane
kao jezik
kada ga celog prisloni
na Rumenka
tek izvađenog
iz zamrzivača

zelena pidžama
jedva joj je dopirala do članaka
želela je noćnu kapicu
kakvu je nosio
Duško Dugouško

blizina komšijskog balkona
preko puta
nije joj smetala
mogla je satima
da posmatra
kroz velike
nepokrivene prozore
njihov užurban život

sporo je odvajala pete
pa srednji deo
stopala sa poda
na isti način je umela
da lagano povlači
čičak na patikama
slušajući njegovo pucketanje

samo da zadrži balans
na propetim prstima
cilj je dohvatiti
visoke delove
ograde na terasi

anestezija nosa
priljubljenog
uz hladno gvožđe
i nagoveštavajući ukus
metala u ustima

s druge strane zida
troje odraslih
vodilo je neki drugi
užurban život

nisu čuli vrisak sa terase

jedan jedini
koji nikad nije prestao da traje

KARPATOS

udaljeni sa kapela žamor
jedva dopire do nas
pod pegavim senkama maslina

poneko dete
sruči vodopad iz kofe
na naše izvrnute tabane

uveče nad morem
ispaljujemo
vatromet pampura

koliko zrna peska stane
u jednolični život
sekundare na satu

GODINE MONDRIJANA

Slikala sam jednobojne kvadrate, plave crvene žute.
Kretala ispočetka, preslagala puzle.Vikala kroz prozor,
ograničenje u bojama stvara više mogućnosti.

Povici su dovlačili mladiće pred moja vrata.
Mjaukali su, želeli hranu. Nekima bih otključala,
stopalima umazanih bojom, ostavljala tragove do kreveta.

Ujutru, iz flaše popijenog vina, virila bi slikarska četkica.
Telefon je pronosio vest, moja će se platna izlagati
umesto crvenih tepiha.

A onda je filmska ekipa, baš pred dodelu nagrada,
propala kroz jedan plavi kvadrat.
Prijem je morao da počne u unutrašnjosti šahta.

Duž moje ulice, mjaukanje je bilo glasnije.
Drugim su devojkama urezivali šare po vratima.

Četkicama sam unakrsno pričvrstila punđu.
Nagnula vrat na jednu pa drugu stranu. Krcnuo je.

Nisam znala da su u plamtećim kvadratićima solitera,
mnogi ljudi proizveli sličan zvuk. Na pravu stranu,
poslednji put sklopivši Rubikovu kocku.

VARLJIVA PRIRODA SEĆANJA

igrala si basket mojom pernicom
ubacivala trojke u kantu
pravila snežne anđele
licima mojih drugarica
stidim se što sam igračke
dala kao mito
da me ne mučiš jedan dan

sa trideset godina
i dalje nepozvana sedaš za sto
tvoji su monolozi
pozadinska muzika
mojim kratkim filmovima
bela grudva lakta
susreće tvoje čelo
zeleni irisi slivaju se
niz kišobrančić koktela

gledaću gore u drveće
šušti kao rekviziti navijačica

na grani dve devojčice sede
gađaju nas semenkama

OD ISKORIŠĆENIH KONDOMA NAPRAVIO JE OMČU

mislila je da pravi
mornarski čvor

da će ga navući na sidro
zakopati u rečno dno
zajedno sa svim njenim
grotesknim senkama

MALA POMOĆ DUHOVA

možda je on imao krupne šake
da se u njima sklupčam i prespavam
na jastuku jagodice prsta

krotio motor
kao podivljalog konja
među nogama

možda je on studirao mapu ženskog tela
naučio da rastavi i sastavi
preciznu mehaniku

nosio najduži kaput
pod kojim je sakrio čitav park
noći kada nije svanulo

možda su njegovi prsti
bili solidarna zajednica
u kojoj svi rade jednako

a možda je ona bila najveći džentlmen
i bolje nego iko me pratila
do kuće

površina njene kratke kose
nežna poput somota

možda sam u dužici njenog oka
videla stihove, balončiće koje ću izduvati
iz svojih alveola

oni idu sa nama kroz šumu
borovnicama gađaju nebo

drže ruke čvrsto
na našim prepletenim prstima

marina rabrenović

pet pesama

DAROVANJA

Osveštaj mi nežno lice
jedne davne devojčice
koja zanavek sniva.
Osveštaj mi obrvice,
trepavice.
Obrati na mene lastavice,
začešljaj vitice,
razveži skutiće preraslih haljina.
Razvedri sure orlušine svojih misli,
a tvojih jataka u oskudici nežnosti.
Srebrni odsjaj mojih misli
u rojevima se mresti;
ispod površine vode
samo želja talasa.
Voli me kao ponos posle bitke
jer ja sam
tihog slavlja tvoje lice.

VOĆE

Noćas sam ti golube kalemila voće života
U dremežu gde raj smo zemni mešali
pod tabanima i između nožnih prstiju
s peskom noći
u zatonu pulpu Sunca
žedni sišemo
sok života začinismo požudom
I mandarinama noći.

NE NOĆAS

Nemojte mi noćas svirati ni violine,
ni fanfare tankih žica.
Noćas znam da ću biti
samo naprstak
vaših nezajažljivih živih želja.
Biću čep i zavrtanj pijan
od vaših slepih želja put moje krvi.
Svi vi što osećate moje damare
noćas znate da je vreme za stradalnika čin.
Sviraju noćas meni na dvoboj moj.
Štitonoša gordo stoji i opremu prinosi.
Noćas znam da pašće svi vaši ideali
strepnje,
žarke želje i htenja.
Ljubljaste me naivno i dečje
verovaste i u čin prezrenja
malih duševnih slabosti i voljnih mena
Ali ja jača od mermerno kamena
u svojoj veri stojim
daleko od svetovnog znamenja.

USUD

Lud je čovek ovaj pesnik
pijan od ljubavi
na put svoj stavlja
preslicu vunu zavičaj
brašnjenik i blagoslov
i sve preskače
a sve blagosilja
u nebo se vine
taj neskromni batlija
„hudi svoj da proćarda vek
u nemogućim pesmama"
lud je čovek
izvadio stoletnu bukliju
da i šumske care diližansom preže
nekom jarom nemoguća plaha srca posrami
napito zverinje duše oko sebe pomami ne bi li im dokazao
požar što ga u prah zemne prolaznosti
sahrani

Baci šaku na sto i između prstiju
nož stradanja usmeri
gađajući oštro da srce
Kô lubeničar na kaldrmi
zubljom pesme rastoči
I nek se krvlju raspe svako zrno Sunca
ako vode ne može da ukroti
da suze mu umiju
planine i simfonije oblačne ne umnoži
da njega hukom večnim ne zagluše i utrnu
bremenite pute da u kose uveže
u stradalnoj vatri živeće
potirući svakom kretnjom
da se njega tiče
da zauvek sobom posrami
trošni
magloviti
vek.

ONO SVE OVOSTRANO

Sve u meni podrhtava stravom trenutka
Ti si onaj čiju si mi sliku poslao:
najlepši vrani konj koji jezdi.
U besu trzaju mu sapi i grudi mreškaju snagom,
ispod njega nema zemlje,
a nad njim nebeskog svoda.
Tvoj ja sam plahi lik u vodenom ogledalu
jer diviti se tebi znači voleti beskrajem
nikad nikad nikad ti neću uzmaći
Ali nemoj nikada ni nehotice dotaći taći ono
što jedino žena ume i
nebo na zemlju da spusti
nezamenjivim miljem
i živim rajem.

mikro-priče

***

U jednom gradu, u jednoj ulici, tip je prodavo polovne knjige. Držo je knjige iza neki' rešetki, pod ključem. Više ih ne prodaje na tom mestu, kažu da se upalila dotrajala električna instalacija. Bio sam zimus tamo i sad pre neki dan opet. Ostaci izgorelih knjiga još uvek stoje iza rešetki. 'Teo sam da kupim jednu, vidio je prošli put. Iz kojih razloga i zašto je nisam kupio, ne znam. Sad je nema, izgorela. I glavnog junaka te knjige su na kraju spalili na lomači mada on misli da nisu i da se izvuko i od lomače i od kuge i od svega. Možda se i izvuko, možda ja i nisam dobro ukapiro šta je bilo na kraju.

A tu, odma' u komšiluku ima i seksi šop, bio sam zimus i sad opet. Nije izgoro, isti kô pre, možda i bolji.

***

Ne šeta se nedeljom u podne, bar ne po selu. To se ne radi. Ručak, kolači, pa dremanje, pa ništa. TV, onako, reda radi. Po kućama se ljudi pare il' vode ljubav, slušaju radio i puše, gledaju u zid, sve, samo se ne šetaju nedeljom u podne. Nisam ni ja nedeljnopodnevni šetač, omane mi se nekad, danas jeste. Danas je i neko umro, vidim da se sprema sa'rana, pa je selo manje mrtvo il' življe nego obično. Palo mi na pamet da nije lako biti grobar zimi. Smrzne zemlja, tvrdo, možda treba kramp na početku. Možda i raka bude plića za celu lopatu il' bar pola.

Ni pivo grobaru nejde zimi, nije vreme za pivo, rakija ide, a rakija ume da bude gadna. Dođe čoveku da ne izlazi iz rupe, di će. Da l' to kaže ženi kad stigne kući ako ova ga pita kako je bilo na poslu, ko zna da l' ga pita i šta kaže ako ga pita.

Finale je Svetskog prvenstva u fudbalu, sad bi' i ja gledô finale ko svi, ne bi' mislio o grobarevim mukama nego crko mi modem. Na ekranu piše da nema signala, a preko kompjutera

neću da gledam iz inata, baš me briga i za jedne i za druge. Argentina ipak, slušo sam neke argentinske pankere, pevali o Foklandima, ostrvima sa ovcama. Kao njina su oteli im Englezi. Tako nešto.

***

Pričala mi fabrička kuja, radnici joj dali ime Seksi, kakva je magla bila pred zoru. Kaže sto puta gora od one Josipine magle, prava, gadna magla, nije za pesmu, nije za ništa. Poplašila se da će pogubiti kučiće, okotila se pre četir'-pet nedelja. Slušo sam je dok sam je slušo, posle sam samo klimô glavom, dosadila mi. Kučići koji budu imali sreće će završiti kod radnika, deca će se igrati s njima, a posle će na lanac. One druge će pokupiti šinteri.

Zaspim kô partizanski konj, za tri sekunde, čim vidim krevet, ništa ne sanjam. Da sanjam, sanjô bi' Seksi u magli, kučiće i šintere.

***

Jesen u Toskani, šta god to bilo, neko ide tamo da jesenuje. Iskočilo mi na internetu, pa gledam tu tuđu jesen. Neću ići da gledam, gledam i ništa ne vidim. S jeseni su boje u Toskani drugačije nego u bilo gde, tako kaže reklama, verovatno je tako, a opet i da odem ne bi' znao, ne raspoznajem boje. Skoro da sam popizdio na samog sebe što gledam, umem mnogo lepše da zajebem dan. Umem da gledam slike nepozatih ljudi, njihove svatove, krštenja, njive, žene. Ni to ne znam zašto gledam, sve je isto, i žene su im iste. Kažu da je i jesen u Banatu drugčija nego u bilo gde. Sivilo, blato, žive kere nema po ulicama, kô stvoreno za suicid turizam.

„Dođite s jeseni u Banat, ostaćete zauvek."

Čuo sam danas od jednog čoveka da Junajted neće biti šampion još dvajest godina. Maglu nije spominjô, ni blato, ni slike tuđe žene.

***

Kiša, kaljavo svuda. Džaba sam kupovo bombone gospođi Vlajkov. Di ću sad po tom blatu da idem kod nje da pušim? Ništa od tog. Nije život poljem preći, još kad je polje blatnjavo, mani ga. A lepo mi s njom kad god odem, nije džangrizava, ćuti, sluša i ko da nekad klimne glavom, u stvari s pô glave. Ako jednom dođem do novaca platiću nekog majstora da naslika i drugu polovinu, da je gledam ucelo. Nisam imo ništa posebno da joj kažem, samo sam 'teo da je pitam da l' joj je tamo gore il' dole il' di je već, dosadno, da l' ima hemijsku olovku da crta tetovažu, onu sa srcom, da l' popije fićok rakije, da l'... šta znam. Te bombone što joj nisam odno ću ja sutra pojesti, prija mi slatko zajtra.

***

Imam dete, ženu, kuću, posô, dva kredita, kera, dve mačke i bicikli. Imam i zulufe, vijetnamku, kvarne zube, visok pritisak, par ožiljaka, jedan mi od ludog Radiška kad me ujô za palac, a taj je ujedo i veće od mene. Ceo bunt „Pan erotika" više nemam, bacio kad sam se oženio, pa mi posle bilo žao... al' nema veze. Volem sve što imam, samo ne volem kad bi negdi išô, prođe mi kroz glavu – „Di ćeš, koji kurac?" E, to imam od skoro i ne volem što imam.

***

Moja žena je baba i sutra ide unuci na rođendan u Orlovat. Zato ne pijem noćas, iću i ja, mada nisam deda. U stvari, ja sam deda-očuh ako tako nešto postoji. Nisam čuo da je iko to rekô za sebe, „deda-očuh". Svejedno, neću da odem mamuran, ne priliči. Popiću tamo, pa ću biti kô ludi teča, to mi dođe nekako slično, deda očuh i teča, ne znam. Prava tetka, to jest moja ćerka, danas je pojela čokoladnog zeca namenjenog slavljenici, valjda iz ljubomore. Srećom, još nije počela da pije po dečjim rođendanima, a možda i jeste, ni to ne znam. Jedino znam da će put iz Orlovata do kuće biti dugačak, da će žena dva dana da pizdi na mene i da ću morati da stisnem petlju, jer će mi se šorati usput, a praviću se da mi se ne šora. I tako, muke po deda-očuha.

***

Kad ti padne zadnji tiket, pojedi sav lebac od juče, popuši još pet cigara i lezi da spavaš. Izgleda prosto, a nije. Da je onaj iz Džoj Divižn znao za tehniku „tvrda 'leba i cigara", imô bi još par ploča. Kažu da je umô da razmakne firangu, zapali cigaru i gleda u ništa dok cigara ne izgore. Falilo mu samo malo tvrda 'leba da se ne obesi. Šteta.

***

„Poezija može da je uvrnuta i nesvakidašnja, romani su prava stvar. Čitam stare, nove, klasike, krimiće, avangardu, domaće i strane, a priče? Priče ne volim. Priče su kô loš seks, taman počne i kraj, nema više."

E, jebiga. Slušam šta mi gospođa priča. Bi mi malo neprijatno samo neću da pokažem. Očin neprijatno, skoro pa sramota, sujeta il' šta već, nemam pojma. Nabacio sam kez, onaj kô kad isprazniš muda, zapalio desetu cigaru spreman da joj pričam o čarima kratkog seksa, Hemingveju i Bukovskom, spomeno bi' još neke nego nisam čitô, provalila bi rospija da nisam načitan. Odusto sam, šta da se upetljavam , kô da ja ne bi napiso roman o džepovima kad bi umô. Dobra je tema, džepovi, svašta može da stane, ceo jedan život ako ga imaš. Još mi sasula kako su današnji muški metiljavi, da ne umu ni ekser da zakucu kako treba a ne nešto drugo, da joj otvaru vrata i pridržavu stolicu sve neki šlogirani i da će im kazati nek sačeku dok se i ona šlogira, da se ne trpu di im nije mesto. Sago sam glavu, kreno da kažem kako lovačke kere oće nekad da crknu od tuge i da... Opet sam zaćuto posle njenog da nismo ni za očin.

Kakve kere, kakvi bakrači.

точкови новог доба

Светлоплаво небо беше сасвим ведро, а површина Дунава мирна упркос слабом поветарцу који је дувао са истока. По површини воде пресијавали су се зраци јарког сунца које се већ увелико помолило изнад ритске шуме на другој обали. Иако је до поднева остало још доста, врућина је постајала све јача.

Са сремске стране, где су код шанца Бановци пристајале лађе натоварене сољу и оријенталном робом, беху постројени граничари једанаесте компаније Петроварадинске регименте. Иако су се налазили на територији Војне границе, уместо стандардних, *хаусмонтур* униформи у којима су обављали редовне граничарске дужности, сви су били у ратним, *фелдмонтур* униформама и под пуном опремом.

На себи су имали беле, војничке блузе, мађарске панталоне од плаве чоје, на ногама војничке ципеле а на главама црне чакое. На леђима им беху ранци од телеће коже, о боку обешене кожне фишеклије а о раменима мускете са постављеним бајонетима.

У строју су владали мир и челична дисциплина каква дуго није виђена у овој јединици.

Стасити фелдвебел са великим брковима нервозно је корачао испред строја и, по наређењу свог официра, по ко зна који пут прозивао постројене граничаре.

– Јекић, Везмар, Пражић, Королија, Крњаја, Корлат, Ушљебрка, Бабић...

Након прозивке, фелдвебел би потврдно климнуо главом а затим прешао на следећи ред.

– Гуглета, Бонић, Малбаша, Зељуг, Маленић, Шаула, Клашња, Ливада, Миљковић...

Мало даље, на месту где се ред ушорених кућа од набоја спуштао у процепу брега према обали, стајало је много света. Тога дана, готово сви становници шанца Бановци добили су

наређење да се окупе на пристаништу. Сви су морали да обуку чисту и свечану одећу. Окупљена је и литија са црквеним барјацима, на челу са сеоским парохом.

Разлог овог свечаног окупљања војника и цивила тог јулског јутра 1852. године на обали Дунава био је најављени долазак цара Хабзбуршке монархије, Франца Јозефа Првог. Скоро месец дана раније, патријарх Рајачић је из Карловаца послао писма свим парохијама у Подунављу и обавестио их о доласку цара, али и корацима које су свештена лица требала предузети. Слично обавештење добише и официри пограничних шанчева. Још тада су почеле обилне припреме за дочек владара.

За мештане Бановаца то не беше никаква новина. У прошлости су често излазили на царски друм који је пролазио поред њиховог насеља и ту дочекивали владаре, принчеве, грофове и мађарске палатине. Заједно са житељима околних граничарских шанчева стајали су поред пута и клицали уваженом госту, вољно или невољно. Ипак, дочек самог цара беше нешто посебно и сви су знали да је ово трећи пут како неко од владара пролази кроз њихов родни крај. Ти догађаји су се препричавали са колена на колено.

У време њихових дедова, цар Јозеф Други, син славне царице Марије Терезије, прошао је царским друмом поред шанца за време последњег аустријско-турског рата. Други долазак владара десио се у време њихових очева, када је цар Франц Први обилазио Војну границу две године након завршетка Наполеонових ратова.

Овога пута, цар Франц Јозеф долазио је у посету три године након што је мађарска револуција угушена у крви. Беше то још један у низу догађаја који је озбиљно угрозио опстанак Дунавске монархије, а који је она на чудесан начин успела да преживи. Ова посета се разликовала од свих дотадашњих у једној веома битној ствари. Уместо да дође царским друмом у раскошним кочијама, цар је путовао Дунавом на најмодернијем речном пароброду.

Ни пароброд за житеље подунавских шанчева више није био никаква новост. Први „брод на точковима", како су га граничари звали због великих точкова са лопатицама смештених на бочним деловима кобилице, под именом Арго прошао је Дунавом још пре скоро двадесет година и тако најавио примат речног саобраћаја над царским друмом.

Након завршетка револуције и учвршћивања власти, млади и амбициозни владар могао је да се окрене ка неопходним реформама и модернизацији царства. Зато се одлучио да

то покаже и својим поданицима у Војној граници. Свим онима који су га тог јулског јутра спремно чекали и који су због кашњења већ постајали нестрпљиви. Постројени граничари беху нарочито нервозни. Од дугог стајања у строју, леђа су их болела а ноге клецале. И поред изричите наредбе за тишином, многи су гунђали и псовали себи у браду.

У једном тренутку, каплар који је дежурао горе на брегу, одакле се пружао бољи поглед према Белегишу, почео је гласно да виче и маше руком. То беше договорени сигнал.

– Иде! Иде, ено га дим!

Са свог места, каплар је могао да види како је лађа прошла поред шанца Белегиш, где су мештани такође изашли да поздраве владара, и да је наставила пловидбу ка Бановцима. И заиста, убрзо су сви на обали могли да виде пароброд који се појављује на месту где се ток Дунава шири и нагло скреће удесно. Јасно су могли да уоче и црни дим који је куљао из бродског димњака. Изгледа да је котао радио пуном паром.

Командант компаније, хаубтман тамног лица и црних бркова као у Турчина, издао је лајтнанту наређење за почасни поздрав а он је то проследио до фелдвебела. Подофицир је салутирао, окренуо се на пети и узвикнуо – *Мир-но!*

Постројени граничари се исправише и скупише пете. Младићи задужени за пуцање из прангија потпалише фитиље а прота даде сигнал да се црквени барјаци високо подигну. У напетом ишчекивању свима застаде дах. Сви су чекали да неко од официра да сигнал и да започне радосно клицање и пуцање прангија.

Када се пароброд приближио, дим из димњака је постајао све гушћи. Граничари су могли да разазнају велику царску заставу постављену на катарци и чују карактеристичан звук лопатица на бродским точковима које су наизменично ударале у воду и тако покретале брод.

Брод је дошао тачно наспрам пристаништа али нико још увек није дао сигнал. Сви остадоше неми. И официри, и подофицири, и граничари, и прота, и чиновници и цивили. Као да сви беху омађијани великим точковима који су се уз буку равномерно окретали на бродским боковима. Били су већи од свих који су до тада прошли поред шанца као што је и ова лађа била већа од свих претходних.

Граничари, навикли да користе снагу воде, ветра, коња и људских руку, беху изразито неповерљиви према парним стројевима сматрајући их ђавољом работом. Колико год да

су деловали моћно, за њих беху неразумљиви. Док су гледали у точкове који су покретали лађу и довезли цара, у њима нестаде срџбе и поноса. Пред моћним стројем, притиснути сујеверјем и незнањем, осећали су неку чудну понизност и покорност. Ти простодушни и срчани људи, који су више од једног века чували јужне границе царства према Турцима и проливали крв за Хабзбурговце широм Европе, одједном се осетише малим и немоћним.

– Бабо! – зачу се повик неког детета. – Бабо, как'и су оно точкови на лађи?

На те речи, црномањасти хаубтман се нагло трже. Иако је пре непуне три године водио своје људе у јуриш на мађарске ровове у Шајкашкој за време револуције и спремно одбијао нападе коњице, сада је непомично стајао као окамењен. Зачувши дечији повик, окренуо се ка фелдвебелу и издао наредбу. Подофицир је наредбу поновио и постројени граничари, попут гренадира у дворишту бечког дворца Хофбург, подигоше високо браде и поскидаше мускете са рамена. Држали су их обема рукама испред себе, у знак поздрава. Хаубтман се се затим окренуо и махнуо руком у правцу окупљеног света. Прасну́ше прангије и заорише се повици – *Живио! Живио! Живио!*

Сви су радосно клицали по већ унапред увежбаном протоколу. Након што су прангије први пут опалиле, зачуше се и звона са торња цркве, горе на брегу.

Ипак, убрзо приметише да на палуби брода нема никога. Није било ни цара, ни његових ађутаната и официра из пратње, нити морнара.

– Ено цара! – повиче једна жена. – Ено га, маше нам!

– 'Ди видиш цара, Бог с' тобом!? – упита друга док су је узвици окупљених надјачавали.

– Та, ено га маше нам! Како га не видите!

– Нема тамо никог'! – рече један старији мушкарац који је руком заклањао поглед од сунца не би ли боље осмотрио палубу брода.

Зачу се негодовање и кратка расправа је потрајала још неко време. Ипак, већини људи беше сасвим јасно да на палуби брода нема никога. Можда се цар Франц заморио приликом поздрављања мештана у претходним шанчевима па се повукао у своју кабину, или је то урадио због јулске врућине или напросто није марио за своје поданике. То граничари из Бановаца никада нису сазнали. До њих је једино допирала бука коју су стварали велики бродски точкови.

Без обзира на то, протокол се није смео прекидати. Иако цар, а ни било ко други, није изашао на палубу да их поздрави, сви су и даље одушевљено клицали – *Живио! Живио!*

Хаубтман и лајтнант, обојица у белим униформама са позлаћеним еполетама, белим рукавицама и са дубоким, кожним чизмама угланчаним до високог сјаја, салутаирали су према броду. Исто је урадио и фелдвебел. Каплари, гефрајтери и граничари стајали су мирно у строју подигнутих брада и држали мускете испред себе. Прангије су пуцале а црквена звона звонила. Сви су поздрављали „брод на точковима" на чијој палуби није било никога.

– Нема цара! – промрмља граничар Никола Гуглета који је стајао у строју.

– Нема... – додаде Павле Крњаја тихим гласом док су му руке већ подрхтавале од умора.

– У очин! – опсова Јован Миљковић. – Кога ми ондак поздрављамо, цара ил' лађу?

– Тишина у строју! – опоменуо их је фелдвебел.

Послушни и дисциплиновани, граничари извршише наредбу без даљих питања као и много пута до тада. У својој покорности они беху слепи и потпуно несвесвни свих промена које су надолазиле. Као и сви непросвећени и неупућени људи, ни они нису могли препознати важност цареве посете и историјског тренутка.

Гушењем мађарског устанка пре три године отклоњена је највећа унутрашња претња по опстанак царства. Наполеонове дивизије више нису марширале Европом и на континенту је владао стабилан мир. На јужним границама Аустријског царства Турци више нису представљали велику претњу. На Сави и Дунаву није било јањичарских орти које спремно чекају сигнал да крену према Бечу и моћ Османског царства се гасила на хоризонту. Оријент више није био на дохват руке, са друге стране реке.

Са нестанком те претње, граничари и Војна граница полаку су губили своју сврху. Иако су некада били живи бедем према Турцима и извор јефтиног топовског меса које је гинуло широм Европе, сада су, након револуције, постали неповерљив елемент и извор могућих побуна. Њихов свет, са застарелим војничким устројем и феудалним наметима, морао је неминовно да устукне пред новим друштвним односима, развојем индустрије и парним стројевима новог доба. Млади и амбициозни цар Франц је то веома добро знао.

Уместо на колским точковима чији рубови беху позлаћени, цар се довезао на точковима који су могли да иду по води. Показујући својим поданицима тај чудесни строј, ког су они морали да поздрављају као и самог цара, Франц Јозеф је најавио корените промене и убрзану индустријализацију заосталих крајева земље. На тим великим точковима није дошао само цар и најмодернији пароброд. Дошло је и ново доба.

Простодушни и сујеверни, граничари то још увек нису знали. Или, нису могли да разумеју. Наивно су веровали да ће њихов свет остати непромењен и да ће их све невоље заобићи. Али, њих нико није ни питао за мишљење.

Брод се удаљавао од шанца и настављао пловидбу низ Дунав не смањујући брзину. Црни дим је куљао из димњака а бродски точкови су се окретали док су лопатице ударале по површини воде и стварале буку. Окупљени мушкарци, жене и деца и даље су гласно клицали и поздрављали цара кога нису видели. Црквена звона су звонила. Нико од надлежних официра и чиновника није смео да прекине церемонију.

– Лађа се удаљила... – рече Никола Гуглета коме очито беше напорно да стоји у ставу мирно и поздравља цара који се није појавио. – Докле ми ’вако морамо стајати?

– Докле буде требало! – одговори Павле Крњаја.

– Ал’, зашто за име Бога кад’ на лађи нема...

– Ћут’ и стој ту с миром! – рече Јован Миљковић. – Има ко се брине о тим, твоје је да радиш как’ ти се каже!

– Тишина у строју! – загрмео је фелдвебел.

Свака расправа престаде. Граничари из Бановаца су још дуго стајали на обали у ставу мирно тог јулског јутра, чак и након што се царски пароброд знатно удаљио од пристаништа. За њим је остајао густ дим из димњака а бука бродских точкова је полако нестајала у даљини. Дуго су граничари гледали за тим великим и чудноватим точковима, потпуно несвесни свих промена које им је доносило ново доба.

секуле шарић

пас, курва, мрак, зима

О ЊИМА

Месечари, месечари, месечари, месечари, ти
земаљски ходочасници других небеса, месечари,
месечари, месечари, месечари, ходачи њима
знаних човекових кровова надљудских планета.

ОБРАЋАЊЕ

Када се догоди такав сан увећан камичком
тла на којем испосник жели да ходочасти
тада онај, тај који сања може го али и без
стварно мирно али јако да говори
снегу како њему и његовој лавини да служи и
са њима, дакле заједно, раме уз раме, небеспомоћно
и пожељно чујним и чулним корацима корачати... као,
као храбро биће неукротиво ће корачати у пролећне
дамаре
и будуће лето жучног рада.

Он ће пролазити шумом багремовог
хлада, дисаће плућима која су потребна дану (за
даном) и газиће миришљаву траву и понеки опали
зелени лист.

Биће, о, биће као неко ко је најмлађи, тек
рођени анђео првог квадратног километра.

ОДМОР

Земља киклоповог чеда потајно, потајно и увек храни све оне који су гладни, гладнике од глади сталног, суровог, ужасног намета званог о, немаштина.Ти избезумљени више нису то, храбри су, поново се појављују, капљицама страха доносе некакав крај, сити одлазе, само покушавају да сакрију лица, његово једино и свевидеће око својим сузама да оперу, сутрашњи дан да дочекају и да се сви одморе јасним одмором стене и стеновитим пашњаком коначне оранице.

ДНО, АЛАВОСТ

1.

Бели људождер је у великој и чврстој врећи, његово трупло мирује, плута водом великог Амазона, на обали деца серу, серу ли серу и играју се са својим ненадживљеним говнима. То је страшно да страшније не може бити, нико се не обазире за некаквим људским телом које управо тоне на дно тог и таквог Амазона, његово дно живот је без преседана.

2.

На острву су најмање пустог спаса, тако недовршени страхом посматрају жестоки ток набујале реке, призивају помоћ, вичу упомоћ, упомоћ, али њихове грубе речи ванаја нико не чује. Громогласни таласи повраћају своју силовиту моћ, на њеном речном дну су рибе и непознате и тамне рибе-људождери које такође повраћају несварене комаде однекуд дарованих људских телесина. Све то повраћају у плодоносни муљ који управо потопљен брод покрива својим телом и гута страшном и страшно проклетом алавашћу.

О, таква алавост се не види, може се само слутити и може се на обали гледати алавост једног пужа голаћа, може се кренути према њему.

СТРАХ

Ко год да изговори реч страх мора
бити страшно свестан тишине (не)поцепаних
слика, њих можда нико не може да протумачи
делом свог бежања и које га, дакле, окружује
у кругу истинске испуњености.

Ко год да броји до три, један, два, три и слуша
бат пажљвих корака демона у надирању: црних и
лажно белих, ваљда, привидно белих и наводно
добрих ако је њихова доброта... ако постоји
њихова доброта, ако је њено чињење
прихватљво прихватањем правоверне суштине
а сивих, црних, црвених, жутих, безбојних
(провидних!) гладних увек, увек и увек гладних
људским месом, одувек је то тако, одувек је
тако, одувек...

КРВАВА СВАДБА

Драгомиру Брајковићу

Љубави, мислиш ли да је твој сваки недоглед
позајмљено искуство?!

Свадба је била богато наслеђе и нико је по сваку
цену није крио, њени стварно пуни видици и дан данас
се препричавају пуцњем свеколиког оружја које је
било спремно да брани некакав, уствари сјај будућег
знаног века будућих потомака.

Оружје?! Пре тога оруђе недогледно било је то
оружје које је прокрварило осећањем да такав
крај, да је такав крај све осим љубави, па, чак и
њеног непатвореног срчаног срца и никада
безначајног љубависања.

Али смисао љубави, зашто постоје људи? Где
су... заједно, заједно они!

ПИТАЈУ СЕ

За М.

Чулна је моћ бити у додирљивој
близини, седети крај лепе, драге жене, љубити
је у лице непрочитане доброте, миловати је
жуљевитим длановима по истински седој коси
и причати у времену којег више нема.

Чему? Ако је живо блато данак сопственом колу...
Коме? Па, потомству, том јединому свемиру своје сврхе...

Они који ће проносити малу и славну славу
траже се траговима (не)окретања, тог
врсног покрета.

...

Родитељи, ти бајковити а смешни двојници, рађају
мању која већ има биће разумевања и трен
до трена и недвосмислено додирне тло на којем
се живи и умире тако што се прво почне умирати,
затим се умире лелеком и грчем кукњаве а онда се
поново рађа живот који у почетку оклева истанчаним
приликама. Негде и увек је то тако разнесено и
понесено и пљоштимице супротно, никако
другачије, видно и сагледиво и у тами таме.

ОН, ПОНОС

Понос стреса са себе свемирску прашину
и постаје (лековито?) огољен.

Поносна је свака јава сна у нутрини.

ВАБЉЕЊЕ

Зима има лековиту, усправљену нарав, зима је у пустоши ништавна, скоро да је тако. Њене очи не могу да се згазе, изгазе невиделицом покривеног каменог доба које настаје у прапокретној давнини.

Зиму потроши и њена безличност, зној који је одваја од њених протагониста, они ућуте, занеме, желе да ухвате облаке и оптерете их тежином тела, до малопре је то било тако и скоро никако другачије, заиста... заиста њихов пролећни маг никог не ваби.

СРЕЋНА СРЕЋА

Ефтиму Клетникову

Центар свега је догађање на већ сувој, изборној земљи, почетак рата на њој не мења сочива своје стварне и до болног бола зле мађехе. Рат је и једна страшно видљива наказа, управо тада ништа му се не може! Ако су крв, сузе и плач тада су корени исчупани, претходно маловерни.

Љубав је тада неуочљива, можда је и има и прича приче за нека будућа времена стварно будућих и блиских времена и (једнога дана!) биће на златном крсту одабраних доносилаца невиђене среће.

Срећа је светлост распламсалог огњишта и озари запостављено срце и остављену душу, добро негде скрајнуту, срећна срећа је појава дубинског реда или реда који додиром чаробне палице следи, свеједно.

Чаробна палица у људској руци, ех, па то ти је...

ХОДОЧАСНИЦИ

Илији Тулумовићу

Они што личе дијаманту нису присилно избрушена људска мука, додирују се погледима те исте потребе и јашу ознојене и благо миришљаве коње и на путу свог ходочашћа деле храну онима који немају чак ни завежљај нечега и било чега. Људскост је обавијена живим преживљавањем, о људском бесмртном жару постоје записи рударског хтења.

Какви су то ходочасници који једва да додирују земљу, то чине пред спавање или када их на то натера велика и увек будућа невоља. Свети ходочасници нису овце свог мира, знали су и знају да је нада откриће тешко добијеног опроштаја и чува се као лек спаса, као нектар за златоносна уста. Чува се хектолитром свега на путу праведности, километрима које ће неко (захвално!) испричати, препричати као чулно-видно а свакодневно буђење.

АМАНЕТ

Треба заборавити речи сурове планине!

ГОЛИ, ГОЛИ, ГОЛИ АКТ

Врата некакве припадности отварају се сама
од себе, чује се и стварна бука као да их неко
избија из зида, чује се и нека друга бука сладострасти
која напољу никога не дотиче. Непозната и
непрепознатљива тела черече познату
тишину.

Унутра, у некој соби, ознојени срчу чорбу
и ћуте, као да ћутање предходно рађа и
препознаје последице свог голог, голог, голог акта.

Голи акт никада нема огољену душу, такав акт
те малопре споменуте (?) припадности два
необуздана безброја.

Голи, голи, голи акт...

...

Негде је глас заповедника зачетак времена
црне, непоровидне магле и најмање суровог
безакоња. Ходачи-послушници са уздахом скакућу
и као обдарени духови плаше се свог липтећег
одраза очекиваног лица у тако великој и
одговорној води. То је увек, заиста неочекивана
прича која спашава ум који говори речи из подрума
и спаспашава га тако што га обавије гласним говором,
припадношћу лепих речи, тих хероја личног доба и
револуције која говори као да ћути ћутањем
које препознаје сто посто последице.

Ко слуша праве речи не притиска потомство а
бира њиховог некрунисаног заповедника и
буди се уморан, оптерећен, недовршен, узалудан,
прескочен.

boško tomašević

četiri pesme

„MRTVI, KOJI SU POLOVINA NAŠIH ŽIVOTA...”[1]

Mrtvi, koji su polovina naših života i osveta zlobna mašti
čoveka, javljaju se usred zime kraj peći ugrejane u doba
jezna, da snishodljivo, svelih moći, utole žudno, neumolno,
prazne oči na nezajazu naše jave i gordih samoći.

Uživaju s nama još jedanput istoriju svega taštog što prošli su
i oni nekad istim tokom sveta prašnog. O, te varnice iz očnih
duplji razigrane sad svirepošću žudnje spustiše se hladne na
                živе glave
naše na koje je patnja mazno već naborala čelo i jad životni nam
„skarednom šalom blati”.[2]

Živi i mrtvi, bratstvo zemlje i crnih morâ nespokojnih duša
sveistih sudbî, jednog toka blatnog, bićâ glavnji, udvojene sene,
velika sumnja otkriva nas iste pod pokrovom neba, pred

izvesnošću groba. Ogromno okno svoda nas gleda i našu
                tlapnju na istome
putu. Pod sjajem sunca i voštanica, sred stanja usuda
                zavičajne strave, za sve
naše kobne teskobe nejasan je pokrov Božji i plan pira svirepe
                slobode.

1 Ksavijer Marijas: „Sve duše”
2 Šarl Bodler: „Starice”, IV, 7

„OBNOVIĆE SE CELA ZIMA U BIĆU MOME...”[3]

Samo da mi je zime da gledam, vale snega kada sati
otiču u belo i kada cvatnja čiste svetlosti škropi
celo moje telo i na daleke vejavice me seća
– ja, sklonjen u vatri čiste sreće, snatrim svoj život
kako mi sviće kô onda i na razvučene sate naleže
toplim senama u mirisnim srebrnim danima.

Samo da mi je zime da gledam, strasti kristalne beline
kako lete k’ mome oku, nevinom biću, slici što svetli
u sobi milinom umotanih duplji majčinske glavnje
i s pokrićem tišine vuče stropove ledne žadi, katarke
večitosti, uspomene zatvorene u lelujave kute koje mašta
vuče iz čari snatrenja i pod lampom slaže pupoljke sećanja.

Ti dani zime, vejavične grudi uzbibane kapitola drevnih, sjaj
prozora kô glečera plavet, okna sa prahom nebesa za jutara
zvonkih, lednih – sad ih snatrim! Prekoputa krov beo i dimnjak
ispolinskog sjaja, „lebdeći kô neko sunce novo”,[4] uvija u me
saliven mir, bludeći kroz smisao prosjale večnosti što slavlje svoje
obnavlja vitkom zimom i šunjajuću senku groba sabire u penasti vir.

Zime davne, tušte tišine, vali snežnih krestâ, lepotom sna život
mi sališe, nikad tajno, ni daleko, uvek prisno, delo leda što očarava
sanju slasnu i žad neba kad mećava s njega ječi odlomljena
orguljama
vetra s bićem se mojim sastajuć’ kô jedro sa pučinom tavnom
i propletom vala lednih, svilenkastih, u duplji očiju mojih bez
pira i
nesanicâ vitih, odvojenih od žudnje, povratnom me čari sanja.

3 Šarl Bodler: „Jesenja pesma”
4 Šarl Bodler: „Smrt umetnika”

VEČNA ČISTILIŠTA

Skupljen u poslednje dane, u februar bez sunca i čari
što za prvim žutim cvećem trči sred još sivih grana,
nemilo mi je da čitam te znake groba i novog života
sred pustošnog mira, otet na tren strahu tavnom i dubokom.

Napuštaš, sumorna dušo, sve što te je taklo: dronjke
mirisnih dana, leta uspavljujuća, plave duplje jutara, zime
škrgućuće, rodbinu gladnu kraj crkvenih porti, decu svoju,
spojeve gnojne što ih s večeri zatrpava sunce prepuno žala.

Još gledaš sate što te ostaviše, bistre vode u doba kad snegovi
se tope, odsjaj lica u lokvama koje puteve traži kad sreća zadrema
umotana u majčinske skute. Još moglo je biti sati i lovora bez
žalca.
Ali nije! Sunce lije ono što je dalo gordo lakomisleno i sa
osvetničkom
šalom blati užašašće svako bez razgovora ikog sa Božjim stvorom.

I dalje svekoliku nadu nosiš sa sobom, predajući se ispovedanja
šala trošnih, neplaćena čistilišta vučeš za skute i ona se podaju
šalama tim novim. I tako, sve se više gusne red ispovesti, red
čistilišta i ubadaju u tebe navoji mladicâ duše isponova, vetrovi
poznati sa duginih dalji nose dalje ono čisto što od sveta tebe
osta.

Prljavi krug života svuda se gosti. I na nadi upućenoj čistilištu
sriču nam kosti nakalemljene muke i radosti ispijene sve do
zaspalih žala gde se suze pokajanja u peni žuđenog oproštaja
kriju i do sudnjeg suda kô pčele bez žaoke plašnom se tugom
tope.

„JA PAMTIM DIVNO MAGNOVENJE"[5]

Ja pamtim divno magnovenje neodlučne rose.
Kao ja bila je ona kad sretoh se sa šumom žilâ
pre no što se raspeva vosak kadifâ i travâ u
vratima leta. Mnoge retke stvari od života nisam
zadržao, niti slike, niti ikone bojâ, ni raspevane
freske lêski što u ponoć na jezero išetaju same.

5 Aleksandar Sergejevič Puškin: „K"

Al' srebrni trag pisanja koji vuče se po vodi,

rasecajući ponoć na sen i devičanstvo crnog
neba, bio je pravedan u podeli svega: smrti
i života, nevinosti i ploti, gladi i sitosti. Stog' blagi
snop radosti i poverenja na belom somotu slepog
oka sveta rastvorio se polako kô zemlja tajni Riđobradog
smeška u baršunastoj knjizi divnog magnovenja.

Sa tog obilja trena, kako biva, priroda, svitanje,
bokali neba, tok životni trse se kô iskrica maka,
gasi se sijalica ulična, zapoju jutarnji petli i „sine
grobnica nežnih arhipelaga",[6] tren prepoznavanja
mrtvih blizak je tad svima i prinuđen si da kažeš:
„Pamtiti i šta jeste oporo breme, zbrka sinjeg toka,
višak tlapnje, odavno utvrđeno dangubljenje".

6 Osip Mandeljštam: „Tristia" („Na pijerijskimkamnim padinama...")

lazar pavlović

(roman)

DEO PRVI: AMANET, NJET?

Otkucam tačku umesto naslova i pomislim, ne bez izvesnog naprezanja: *zgusnuta tišina*. U njenom središtu, pitanje:

zašto ne napišeš roman? (1)

Gotovo svaki put kada sam – najčešće u hodu, a ponekad i čkiljeći u očev potiljak dok osvežava vesti s prastarog monitora u zadimljenom potkrovnom sobičku – izlagao tu egzotičnu zamisao, nešto ka čemu bi on, bio sam ubeđen, nedvosmisleno trebalo da teži, prekidao bi me, namršten i sklon povlačenju u desetominutnu pušačku ćutnju. Ubrzo bi se razvedrio, spreman da nastavi razgovor o svemu sem o sopstvenoj mladosti kao potencijalnoj građi za knjigu. Bolje rečeno: o sopstvenoj mladosti *uopšte*. Ukoliko ga, u nedostatku bolje ideje, nisam bodrio da govori o najranijem detinjstvu, tamo gde se pod odrednicom *prestup za prepričati povodljivom sinu* (*napomena: budi taktičan*) nalazi krađa višanja iz dvorišta sakatog komšije namćora ili pušenje kukuruzne svile, radije bi ćutao. Tomsojerovština me nije naročito interesovala; verovao sam u to da se narativ razvija od ne tako dirljivih ekscesa. To me nije sprečilo da se godinama kasnije, kao prodavac u knjižari, s mutnom idejom da ću na taj način ispasti zanimljiviji kupcima i starijim koleginicama, pretvaram kako u knjigama za najmlađe *svako, nezavisno od uzrasta, može da pronađe nešto za sebe*. Patetično veran ulozi, čitao bih *Malog Princa* tokom pauze za ručak u skučenom magacinu iza kase i redovno ostajao uskraćen za rečenicu koja bi tom naporu dala dublji smisao. Ne računam retke prilike kada sam knjigu listao zgutan od majčinih lekova za anksioznost. Tada bih nanjušio poeziju i u zbirci anegdota iz pozorišnog bifea.

Otac je često ismevao moju klinačku posvećenost *začudnom*, mada ga je ona neretko i zbunjivala. Nije našao pregršt razumevanja za pseći entuzijazam s kojim sam dočekao sledeća priznanja: da je početkom osamdesetih radio intervju s

Ginzbergom u kojem pesnik o ulozi američke države na svetskom tržištu opijata drobi više nego o bit pokretu i poeziji, o kojoj je moralo biti reči, kako sam ja, glup za poeziju podjednako koliko i opijate, pretpostavljao, misleći da su stihovi koje naduvan pred svitanje zapisujem *subverzija svih postojećih konvencija*; i da je jednom prilikom, u toku iste decenije, za vreme novinarske rezidencije u Parizu, šmrkao heroin po prvi i poslednji put, mada se to gotovo sigurno zbilo i po povratku u Beograd, u prisustvu ljudi koji su, nagađam, već odavno mrtvi. Životi tragičnijih očevih poznanika – među njima je bilo i okultista, premda je otac tvrdio kako sam taj detalj izmislio – takođe su me zanimali, ali o njima tek nije bilo reči. Sada, na vrhuncu, ili preciznije: samom dnu dvadesetih, shvatam otkud nedostatak volje da se o takvoj materiji razgovara, a kamoli piše roman. Dovoljno je da nervozno prošpartam levim krilom Studentskog parka oko devet uveče ili/i saslušam gotovo nezaustavljivi belolučeni monolog tzv. gradske face. No tada sam bio srednjoškolac, spektakl je strpljivo čekao da se u njega bespovratno razočaram: heroji su ginuli mladi, s omčom oko vrata ili gumom iznad lakta, a majka je peglala bele majice za fizičko koje sam ukrašavao žvrljotinama o klasnoj pobuni, provocirajući nikog sem komično konzervativne profesorke poslovne korespondencije. Između ostalog, zahtevala je da učenici jedni drugima persiraju i nosila teget leptir-mašnu. Ukratko, ponašao sam se nedovoljno nepredvidivo ili atraktivno da bi ijedan incident u mojoj režiji bio protumačen kao nešto više ili opasnije od bezazlene posledice razvoda roditelja, a ja sam umišljao kako me se prolaznici smrtno plaše ili, ako ništa drugo, gade. Imao sam i kratku fazu crtanja svastika po marginama svezaka, sve u nadi da će neko od profesora to spaziti i pomisliti: *mali je pametan, ali ništa manje radikalan*.

leksikon

Nisam bio prvi koji je ocu predložio pisanje knjige. Sećam se kako nespretno držim cigaretu u mraku ispred dorćolskog kluba i pućkam dimove u noć, verujući kako je s detinjstvom zauvek svršeno – a cigareta uz sveži razvod roditelja tu misao podvlači – nepunih nedelju dana nakon šesnaestog rođendana. Pored mene je otac i razgovara s prijateljima. Naizgled odsutno prisluškujem, spreman da se pridružim diskusiji na i najsuptilniji signal. Jedan od okupljenih muškaraca sugeriše kako bi moj otac, kao živi svedok i učesnik, trebalo da napiše muzički leksikon poslednje decenije 20. veka, s fokusom na *beogradsku scenu*. Razume se, tu bi, zajedno s bendom, tačnije:

na njegovom čelu, bio uvršten i on, nenametljivi predlagač, koji se nakon konverzacije s ocem okreće desno, odmerava me podrugljivo i zaključuje: *ta cela skins, pank, anarho, kakogod poza, proći će te brže nego što misliš*. Ćutke se smeškam, klimam glavom i pomišljam, minimalistički: *reče migo kurac*. Muzičar je bio u pravu. Da sam u tom trenutku mogao da naslutim ironiju s kojom ću se kvazi-nevoljno prisećati tog perioda, verovatno bih poželeo, još verovatnije: traljavo omanuo da prerežem vene u kupatilu majčinog stana pre nego što bude prekasno, pre nego što dođem do tačke u kojoj se grozim povraćanja na otvorenom u rano popodne ili žickanja; pre nego što pomislim kako bih igde mogao da se zaposlim, ikada. Otac ideju o leksikonu isprva prihvata mnogo bolje nego moju sugestiju o pisanju autobiografske fikcije dve godine kasnije. Dok pešačimo ka mansardi vraćajući se s Dorćola – ulica je vlažna nakon prolaska kamiona Gradske čistoće, sećam se šljapkavog bata naših koraka i žućkastog odsjaja središnjeg svetla semafora na mokrom asfaltu – primećujem kako je otac neobično uzbuđen. Kao da je sasvim slučajno otkrio simpatičnu osobinu kod osobe koju slabo poznaje. Zamišlja kako će smotani sin jedinac, iako krajnje neuk, osmisliti rešenje za korice knjige o beogradskom muzičkom podzemlju: predlaže da počnem što pre. Skicu omotaću napraviti isto veče, grafitnom olovkom na poleđini postera, nadahnut ponoćnim džointom. Pretpostavljam da je to jedan od razloga zbog kojih je projekat bio osuđen na propast od samog začeća.

Prvobitni entuzijazam se potrošio nakon samo nekoliko dana. Dalje od krokija naslovnice se nije otišlo. Nedugo zatim, otac se u potpunosti povukao iz tzv. javnog života, dovršivši proces postepenog osamljivanja do trenutka u kom računaš jedino na najuži krug prijatelja i njihove stanove, opskurne novinske portale, kao i samotne večernje šetnje ka neodređenom gradskom toponimu jer cilj hodanja, uveren si, nadilazi bilo kakav zamislivi obrazac; proces koji je otpočeo razvodom od moje majke, na njenu inicijativu, mada ne bez obostrane krivice. Epilog priče o leksikonu je sledeći: prijatelj mu se više nikada nije javio, ili ga je otac revnosno ignorisao – ne znam jer nismo o tome razgovarali – i čitava ideja je ubrzo zaboravljena.

dve biblioteke

Moja fasciniranost pisanjem romana pojavila se relativno kasno; poznajem pojedince koji su objavljivali knjige još u osnovnoj školi, osvajali nagrade na dečjim književnim konkursima i bili prinuđeni da trpe otvoreni prezir ili, u povoljnijem

slučaju, neskrivenu indiferentnost ostale dece. Tako sam naučio kako dečak koji, ispostaviće se – uzalud, očekuje da stekne popularnost među vršnjacima ili izbegne maltretiranje treba da se odnosi prema književnosti i njenim adeptima. Napori da se tiho stopim s masom nisu urodili plodom: nosio sam naočare te su svi pretpostavljali kako je moja slabovidost posledica patološke ljubavi prema štampanom tekstu. To je bilo daleko od istine. Svejedno, određene navike poput ispravljanja profesora ili suzdržanog jecanja na času zbog loše ocene trajno su me definisale unutar školskog lanca ishrane. Pritajio sam se na dnu zajedno sa ostalim zlosrećnicima. Banda kojoj roditelji pakuju kuvana jela kao užinu i donose kod-kuće-zaboravljenu opremu za fizičko tokom velikog odmora: to su bili moji drugovi. Mahom smo razgovarali o video igricama, pretvarajući se kako detaljno proučavamo svaki broj časopisa *Svet kompjutera*. Makar bila prilagođena našem uzrastu ili reputaciji – potonje je dodatno srozavalo vrednost određenog štiva u našim očima jer luzerstvo je *kul* samo na papiru – književnost smo izbegavali u širokom luku. Tako će i ostati tokom svih osam razreda osnovne škole.

Čim mu u misli navrati moj otklon spram decenijama prikupljane literature u obličju kućne biblioteke, otac je voleo da kaže: *ja sam očekivao da ćeš oduševljeno skočiti na policu, a ti – ništa*. Kad god sam se hvatao za neku knjigu u najdonjem redu, gde je uglavnom bila smeštena poezija, prelistavao bih je uz suzdržano gađenje, kao da mi je neko ponosno tutnuo u ruke snimak porođaja. Sadržaj je podsećao na bolno dugačak san koji ti prepričava bliska osoba očekujući pomoć u tumačenju dok postojano klimaš glavom ali zapravo: ne slušaš. Slično osećanje bi se javilo i tokom analize teksta na časovima srpskog jezika. Nije mi bilo jasno ko se tu kome obraća, i s kojim ciljem? Čim je polica rasformirana nakon majčinog i mog odlaska, a knjige prebačene u kartonske kutije jer je donji deo stana dat pod zakup studentima, odjedanput – moj otpor prema čitanju vidno je smekšao.

Znam kako je počelo: jednog popodneva, tokom čišćenja potkrovlja – otac me je plaćao s maleckom nadom da ću stvoriti pozitivan odnos prema radu – otvorio sam prvu kutiju koja mi je bila pri ruci i izvukao nekoliko naslova. Jedan od njih, s napuklim CD-om na koricama i tužnjikavom fotografijom autora na poleđini, pomoći će mi da po prvi put osetim ono što se kolokvijalno naziva *magija čitanja* a ustvari je, barem u mom slučaju, bilo uzbuđenje zbog činjenice da glavni junak psuje i guta tablete. Bilo je jasno: pisac se obraća meni, i to ne s dna stogodišnje provalije. Otac nije bio oduševljen. To ga, doduše,

nije obeshrabrilo da, videvši kako se od dotične knjige ne odvajam čak i prilikom odlaska u kupatilo, počne da sastavlja minijaturnu biblioteku, ređajući odabrane naslove na neispravnu veš-mašinu u toaletu. Poruka je bila jasna, gotovo kao da je u prekratkom naletu inspiracije izgovara penzionisani profesor srpskog jezika: *u slučaju krajnje nužde, književnost nudi spas*.

Nešto se desilo nakon što sam počeo da preturam po *kultnoj braon ediciji*, kako smo tepali vertikalnom nizu knjiga koji je spajao gornju površinu veš-mašine i potkrovnu kosinu. Počeo sam da uviđam kako se prostor oko mene postepeno menja pod uticajem čitanog. *Zgrade su postale košnice mogućeg*, zapisano je kasnije u mom amaterskom nasrtaju na bit poeziju, a ja sam se sve više uživljavao u ulogu razočaranog pojedinca koji noću, s terase majčinog stana na Konjarniku, bulji u svetla iza tuđih prozora, očekujući ubistvo ili bilo kakav zločin koji bi od njega napravio svedoka, događaj koji bi u inače dosadnu svakodnevicu uneo dašak erotike, i smisla. Zamišljao sam da tako čine istinski zaljubljenici u književnost: gledaju *negde* i čekaju da *nešto* iskorači iz ništavila. Takođe, iskradao sam se sa kućnih žurki, nadajući se da će neka od prisutnih devojaka, primetivši moju izmaštanu bol, izaći sa mnom u maglovitu noć i hodati do svanuća u prisnoj tišini ranog jutra. Najvidljivija posledica te fantazije bila je upala bešike koju sam zaradio sedeći u snegu s bivšom devojkom druga iz odeljenja nakon njihovog dramatičnog raskida nekoliko sati ranije, tokom druženja u stanu ispod čijeg prozora smo se ukotvili. U pokušaju da je impresioniram pesimizmom, na njeno zapažanje o tmurnom danu koji smo dočekali mokrih dupeta, rekao sam: *svejedno, meni je uvek oblačno*. Njena reakcija je bila prikladnija – predložila je da odmah krenemo ka autobuskoj stanici. To je bila prekretnica: rasturio sam toaletnu biblioteku nekoliko nedelja kasnije i počeo da rovarim po ostalim kutijama.

klasici

Nakon što je *kultna braon edicija* doživela svoj neslavan krah, došao je red na klasike. To nije bila svesna namera: opet sam nasumično izabrao kutiju. Prva je sadržala sabrana dela Eriha Marije Remarka. Taj niz od deset naslova nekada je bio smešten pri dnu zidne biblioteke u sobi mojih roditelja, tik iznad poezije. Ispravnije bi bilo reći: u sobi moje majke; otac je svoje dane uglavnom provodio u potkrovnom delu iznad stana, kao svetovni asketa, uzdržavajući se od svega sem cigareta, trave – kao mlađi sam se uvek čudio neobičnom mirisu njegove radne sobe – i nes kafe. Recimo da je njihov *prvi* razvod nastu-

pio mnogo pre drugog, zvaničnog. Nikad nisam čuo da imaju odnos niti smo godinama išli zajedno na more; na proslavama su se, ukoliko bi uopšte i pošli zajedno, svađali pred prividno nezainteresovanom publikom. Jedini put kada sam video da je majka poljubila oca bilo je još u prethodnom stanu; ne verujem da sam imao više od šest godina. Povod iza nežnosti je bio krajnje prozaičan: otac se setio da kupi toalet papir i pored majčinih sumnji. Bio sam ushićen videvši taj čin ljubavi no to je bilo to od bračne sloge mojih roditelja.

Dobro se sećam Remarkove pozicije na polici. Strogi dizajn rikni sugerisao mi je da ništa sem samoubilačke dosade nije moguće pronaći unutar korica. Kako ne bih zaključivao na osnovu dečjih pretpostavki, a i budući da mi se stav unekoliko promenio tokom godina, odabrao sam naslov koji mi se učinio najpoznatijim: *Na zapadu ništa novo*. Ujedno, to je bila i najmršavija knjiga na gomili. Pročitao sam je u jednom sedenju, shvativši da tragedija rata i predsmrtni urlici životinja u noći mogu biti podjednako *interesantni* kao gluvarenje po beogradskim haustorima s flašom kupovne rakije i kutijom babinih lekova.

Otprilike u to vreme, počeo sam da nosim knjige u rancu. Čitao sam ih na časovima. To je bilo omogućeno činjenicom da sam promenio školu. Kako sam prvo polugodište trećeg razreda Druge ekonomske završio sa sedam jedinica, od mene se očekivalo da napravim radikalan rez. Imao sam dve opcije na raspolaganju: jednu, koja je zahtevala minimalan napor, i drugu, od koje sam odustao nakon nedelju dana provedenih pod tutorstvom oca u potkrovlju. Drugim rečima, pristao sam na jednostavniju varijantu, majčin predlog: prešao sam u privatnu gimnaziju gde je ona predavala latinski, izneverivši očeva nastojanja da od mene *stvori čoveka*, mada to nisu bile njegove reči. Ustanova se nalazila unutar lokalne sportske hale tj. u njenim perifernim prostorijama. Ambijent je u potpunosti odgovarao sadržaju nastave. Jednom rečju: parodija. Profesori mahom nisu zahtevali da se obraća pažnja na časovima: gotovo kao da su se bojali reakcije pojedinih đaka, niti je prisustvo bilo obavezno: mogao sam neometano da se zbližavam sa delima koja sam propustio da čitam prethodnih godina.

Iako nam je odnos zahladneo tokom prvih nekoliko meseci mog školovanja u privatnoj gimnaziji, s ocem sam konačno počeo da razgovaram o književnosti; na način koji kod njega nije izazivao podsmeh. S druge strane, moje naprasno interesovanje za nepročitanu lektiru inspirisalo je neke od mojih prijatelja da me nakratko prozovu Kafka.

bitnici

S majkom sam se preselio na Konjarnik. Tamo su već živeli neki ljudi koje sam viđao po gradu. Dovoljno je bilo sačekati poslednji dnevni autobus i u njemu pronaći osobu s kojom si do malopre pričao o idealnom imenu za hardkor bend, jer prikupljaš ekipu za probu, tako kažeš. Ne umeš da sviraš, isuviše si lenj za takav poduhvat; bliže upoznavanje s bilo kojim instrumentom podrazumeva posvećenost. Uzdaš se u sopstveno urlanje, s nadom da nećeš dugoročno upropastiti glasne žice i da to slušaocima neće zvučati kao nervozni lavež sitnog kučeta dok se ono udaljava iz parka nošeno na toplim grudima gazdarice.

Uoči osamnaestog rođendana, koji ću proslaviti u očevom stanu – studenti su u međuvremenu otišli, imali smo čitav donji deo na raspolaganju – već sam imao pozamašan broj prijatelja *iz kraja*. Mahom su bili stariji od mene. Jedan od njih će mi za punoletstvo pokloniti *Na putu* Džeka Keruaka, tzv. originalni svitak. U toj verziji, između ostalog, imena junaka su neizmenjena u odnosu na činjeničnu stvarnost. Usledilo je novo otkriće: o slobodi i neizostavnoj propratnoj autodestrukciji može se pisati u maniru *ozbiljne* književnosti. Tada sam prvi ujedno i poslednji put dobio ideju da položim vozački ispit: bolje mi paše uloga autostopera s isturenim palcem nadole (patetično).

Preko Keruaka, upoznao sam se s pesmama Alena Ginzberga: *Urlik* sam pročitao dvocifren broj puta; određene delove naučio sam napamet i recitovao ih pred ogledalom, pripremajući se za dan kada bi mi to moglo biti od pomoći. Najzad, pomislio sam kako bih i ja mogao da se oprobam u pisanju poezije. S početka, preterivao sam u anahronoj mimikriji; u pesmama maltene samo što nisam pozivao na okončanje američke ofanzive u Vijetnamu. U međuvremenu, pojavio se još jedan heroj iz kutije: Čarls Bukovski. I on je uticao na moja stihotvoračka pregnuća; upaljenoj cigareti na radnom stolu sam priključio flašu piva, a pesmama tragiku oglasa za izgubljene kućne ljubimce. Na svu sreću, očeva pisaća mašina nije bila u ispravnom stanju. U suprotnom, postala bi deo srceparajuće scenografije.

Kada sam stekao kakvo-takvo samopouzdanje nakon što je jedna devojka rekla kako bi rado zalepila moju pesmu na zid iznad kreveta što sam ja pogrešno protumačio kao udvaranje, odvažio sam se da pokažem ocu neke od pesama. Tokom čitanja, nije pravio grimase – smatrao sam da je to dobar znak. Nakon što je primetio da poslednji stih u jednoj od pesama glasi *jebi se*, rekao je: *fuck you*, *vidi*, *pravi si bitnik*... i vratio mi fasciklu s papirima. Predložio mi je da pesme pošaljem redakciji internet

časopisa za književnost. Nikada mi nisu odgovorili. Danas shvatam i zašto: u jednoj od njih se pominje *klaustrofobija modernog čoveka* kao i ništa manje potentan *sveti poredak anđela*.

Poeziju sam pisao po povratku iz noćnog provoda, ujutru. Računao sam na sledeći način: što sam urađeniji, to je pesma bolja, iskrenija. Posredi je nefiltrirana emocija, i to je ono što *pravu* poeziju čini besmrtnom, mislio sam. Uobičajeni motivi: zgrade, ulice, infantilna društvena kritika, prosvetljujuće pijanstvo, devojke, tupi udarci kišnih kapi o prozorsko staklo. Uobičajena poenta: sve sami duhovni slepci u mom okruženju, suština im izmiče, žive svakodnevicu poput zombija, otuđeni, defanzivni, apatični; junak ponosno korača kroz tu nemisleću gomilu, pijan, s gotovo neopazivim osmehom na licu koji najavljuje predstojeću tragediju. Retko koja pesma se nije završavala samoubistvom lirskog subjekta kao vrhunskim gestom slobode unutar konclogora kakvo je savremeno društvo. To poslednje sam čuo od oca: *život u široj zajednici jednak je zatočeništvu s nepovoljnim ishodom*. Ipak, dodao bi zatim, kao ispravku: *mlad čovek je besmrtan, tebe to ne bi trebalo da interesuje, izvini*. Prva misao mi je bliža; potonja nije prošla test: o smrti razmišljam i dok masturbiram.

Pročitavši većinu kanonskih dela bit književnosti, počeo sam sa ambicioznijom pretragom po kutijama. U jednoj od njih pronašao sam američko izdanje Barouzovog *Golog ručka*. Svojski sam se trudio da razumem tekst no bez ikakvog uspeha. Kad god bih ga čitao u prevozu, osećao sam se kao prestupnik, pretpostavljajući da sve skandalizovanju sklone bake koje bi mogle da zauzmu mesto do mog poznaju engleski jezik dovoljno dobro da spaze homoerotski narativ, oforme grupu za linč na licu mesta, zaustave autobus i bace me s nadvožnjaka na auto-put. Godinama kasnije, zbog sličnog osećanja sramote, neću čitati džepnu *Bibliju* u javnosti. Tešio sam se kako je za spasenje dovoljno to što je svuda nosim sa sobom.

zašto ne napišeš roman? (2)

Činjenica da razuzdan život može da posluži kao idealna podloga za prozu motivisala me je da ocu predložim pisanje knjige. Sad shvatam: tada sam bio iznenađujuće nesebičan; danas mi je na pameti jedino to kako ću JA napisati roman vredan neupitnog divljenja publike, kultnog statusa, ženskog obožavanja ili lokalnih promocija bez prisustva dokonih penzionera. U trenucima kad dobronamerno savetujem, a neretko i huškam prijatelje da učine istu stvar, jer, uveravam ih, vode život vredan

prepričavanja, radim to jedino iz nejasnog ubeđenja da za tako nešto oni nisu sposobni. Često pomislim kako je poslovična griža savesti koja sleduje nakon takvih izliva dobro uvežbani trik u službi samozavaravanja: nužno je sačuvati ideju o tome kako samo, i pored svega, *dobri*. Moja samozaljubljenost ističe se u još jednom primeru: ukoliko mi se priča pojavi u književnom časopisu, neretko jedino nju i prelistam.

(odlomak iz rukopisa u nastajanju)

aleksandar artamonov

tri pesme

BOLI ME NOĆ

Zakoračiš li ulicom promašenih golova
Imaj na umu da kaldrma je stara
Puna je rupa skoro bez dna
Mnoge su kiše tu pravile blata.

Zaboravljena htenja – bukagije od olova
I sudbina koja nikad ne odmara
Samo su deo jednog ucveljenog sna
Gde oduvek u falšu svira Travijata.

U mene se ušunjao neki istrajan mrak
Nešto što se oterati ne da
Nešto od čega oslepeše i zvezde
Što osmeh ne trpi, ni utešnu reč...

Neko mutno oko migom daje znak
Maše mi neka nepoznata ruka, bleda
Sumnja, strah i jad u grudima se gnezde
To zrelost me peče kô negašen kreč.

ODE SVE U...

Bože, svašta i meni na pamet pada
Svašta će ova glava u sebi da skrčka
Kô da nije dosta svakodnevnog jada
Jako je ludilo, vrednije od hrčka

Evo, sede ptice, ne jedu semena
Nit' od sebe puštaju glasa
Kakva li su ovo šašava vremena
Dojadili smo Bogu, nema nam spasa

Severac duva, ja kratkih rukava
Proleće, a od sunca ni traga
U ušima zuji i dok se spava
Kanda smo opasno razljutili vraga

Niti miša proganja mačka
Nit pseto zapišava među
U sred dana svetlosti ni zračka
Zaboraviše babe u rukama pređu

Muško jadno od kafane beži
Dlaku brije gde joj valja rasti
A žensko šljema i kô pašče reži
Iz trbuha iglom isceđuju masti

Deca čudnim nekim jezicima zbore
Nit se jure nit igraju žmure
Iz gnezda vire, a već brige ih more
Ne spavaju, ne jedu i samo se dure

Šniraju se čizme, podmazuju se puške
Ako puca tamo, i ovde će da pukne
Igraju se igrice surove, muške
Dok poslednja pesma zauvek ne umukne.

ČAŠICA VIŠE

Samo u pijanstvu stvari gledam
Onakve kakve stvarno jesu
Makar kol'ko se isparenjima ne dam
Nađu me bližnji u ludilu il' besu

Al' kad shvate da zalud ne tištim
Dođe ponekad i do pravog šoka
Jer osećanja zbog kojih tiho vrištim
Nose bistrinu gorskoga oka.

Kad sanak izbaviteljski položi me nežno
Sa svojih toplih grudi nazad u sene
Zaboli taj pad u ovo neizbežno
Hladno blato sveta koji vene.

Pa onda opet... Udri po vinu
I tako u krug dok svetla se gase
Tek kad te lomnog u podrumu skinu
Spadnu sa lica sve bolne grimase.

радован синђелић

четири песме

ПОД ГРМОМ ДИВЉЕ КУПИНЕ

Рађају се руже. Црн месец лебди над реком.
Дивље купине сплет врежа уз високи брест се пуже.
У шевару лежи срна. У сумраку сребрном меком
слуша ћукову песму и гледа како лако рађају се дивље
руже.

Траг крвав тамни на трави дуж уске јеленске стазе
до њене рањене ноге вијугав, змијолик сеже.
И док месечина горка и црна на реку полако капље,
дрхтај грчевит и тежак груди јој нејаке стеже.
Плаши се млада срна јер у црним одорама сенке
у поворци непрекидној уз обод шуме пролазе.
Ветар лахори лагано и љуљушка купинове вреже.
Ослушкујући шуму у ноћи подигле су високо главе
црне и беле чапље. Ћук пева у далекој гори.
Сребрним звоном лагано река шумори, шумори
и нежно љуљушка гнезда у којим спавају лиске,
трепере као прапорци са сребрних грана врба
бисерних маца ниске...
Спустила је главу на траву, жедна је рањена срна,
плаши је шуштање реке и ноћ кô гавран црна.
Свици су око ње попалили своје малене свеће,
а месец је запалио на небу златне небеске леће.
У некој туђој гори светлица за светлицом сева,
а далеки невидљиви ћук пева ли, пева, пева...
И док поспани ветар кроз лишће дивље руже
полагано се гнезди и тананим крилима шушка,
из модре речне воде изрони белоушка
и рече: – Не бој се срно, ћука ни злотвора вука,
ни хладне тмине мрака, ни ове тамне ноћи,
ослушни шта шапуће ти река: – Брзо ће јутро доћи,
а ти ћеш драга да живиш и бићеш сретна до века...

ЈЕЛЕНИ СУ ЗАСПАЛИ У СНЕГУ

Јелени су заспали у снегу
у заветрини боровог шумарка.
Међу црним грањем ћутала су
опустела гнезда.
Ноћ беше мрачна. У тами на брегу
сијала је ноћас само једна звезда
гледајући мирно њихов усуд худ.
Кроз кожу и кости увукла се студ,
ледним својим дахом
као оштрим мачем без милости сече.
Нигде никог. Само гавран
под смрзнутом смреком
сања о свом јату рођеном далеком.
Ноћ полако тече.

МОЈ ДОБРИ СТАРИ ЏОНИ

Сећам се те далеке ноћи,
још од првог сумрака тужно је пиштао ћук,
и чудни је његов пој лебдео дуго
кроз таму столетне шуме борове,
студен храстових шума у кости је гонио гласа његовог звук,
њихале су се узнемирено крошње густе јаворове...
Кроз плетар тршчан играле су се куне,
на још топлом камену мирно је снила млада белоушка,
у гнезду на јабуци, у сну, шаптале су жуне,
пустила је све до земље гране своје бременита крушка.
Звездано се јато спустило ниско – тик на времешни јасен,
обасјавши у широком кругу стару камениту чесму,
сенке су изашле из амбара и навукле своје кринке,
у дубини шуме су спокојно певале своју песму
призивајући далеку кишу, мале зелене гаталинке...
Нешто је шуштало кроз лесково грање,
шумно је трепериo густ јасиков честар,
тама је затворила шуму, месец је позлатио орање,
мирис згаришта је однекуд донео непознат ветар.
Млада жалосна врба треперила је као лира,
пој далеког славуја старом псу није давао мира...
Испод капије дрвене он је ослушкивао ноћ.
Кроз шумарак на брегу, глогиње, врес и броћ
провлачио се тихо и споро снажни виторог јелен

по трагу црних морки кроз јаглац и горки пелен.
Но није гледао њега ни месеца златне зене,
нит сенке што лутају шумом, тамне сабласне сене,
ни црни сумрак што модрим чивитом небо боји...
И кад је почела киша он није хтео да се склони,
много је година прошло ал' сећање кад долети
и сад га видим како верни друг упорно стоји
на капији имања нашег, мој добри стари Џони...

ЋИЛИБАР, СМАРАГД И СТАРИ БРЕСТ

Испловио је месечев чун
златне светлости пун
над модру поспану реку.
Капље месечина полако трун по трун
у мирну модру воду,
на долину и луг и планину далеку.
Пале се полако светиљке
на тамном небеском своду.
Црн брест је једино будан,
низ храпаву мрку кору
ћилибарне сузе му теку.

Свици спавају међу булкама
у полеглој златној ражи,
голуби су заспали у дивљим јабукама.
Низ склад иде полако као да нешто тражи
у дугом црном халату ветар утвара стара.
Месец светлошћу својом
седефа бисерном бојом
над реком чудесне сенке ствара.
У дну великог бреста у остављеној логи
сни белоушка у колут сколутана,
сија се њена кожа смарагдном светлошћу својом.
Застало на сена сивог високом мирисном стогу
јато белих ноћника – лептирова.
Њише се у сну лагано кућун и стара зова
и пегава кукута жута,
а плавога ладолежа високе витке притке
полако се пужу уз стари црни брест.
Дан за даном иде, година за годином мину,
песму далеког ћука ветар носи кроз тмину.
Од тебе одавно не дође ни глас нит каква вест.

кошава

„Нек пада снијег Господе”
Рече Пјесник
Нека престане, грозна, олујна
Кошава из Баната.
Природо, јача од људи
Умири силу
Да се смири моје лозе дрво
Што дрхти и трепери
Сјајно зеленим листовима.
Држим дрво свом снагом
Кад сунце угреје,
Треба хлада. Не крши Кошаво,
Младу лозу.
Дај да процвета мирисна лаванда
И шарено цвеће
Што му певам.
У окрутном, Милентија Поповића
булевару
Где тутње трамвајa.
Ти љуљаш, Кошаво, крошње
Липе, ораха и дуда
И јоргована, које посадих.
Препуне су гнезда
Птичји пој ме у зору буди.
А они су, чудесни, као стасали на Фрушкој
Пред њима стојим покорно
Као пред божанствима.
Грлим та Бића, молим се и заклињем,
Захваљујем. Они су поглед на свет.
А, јабланове, што посекоше
Са врховима у плаветнилу...
Нека се покају.
Нека стане Кошава, бесна и дивља,
Господе.

тихомир петровић

вођство и одговорност

Згомилана неваљалства, сива економија, стихија која се из часа у час излива из корита и испуњава страхом, колико јуче сенила је наш свеукупан тематизовани оквир. У моралној кризи, велики број људи из једног или другог разлога, губе осећање о томе шта је праведно, шта неправедно, шта је дозвољено, шта недозвољено. Ишчашенија од сваког сценарија, реалност која би се могла у машти конструисати, грађанина зауставља у месту, и он се са прстом на челу, пита: сања ли стварност или се буди из ружног сна.

Изабрани. Више је томе узрока, али се с правом упире прст према институцији власти. Јер вођење јавних послова тражи старатеља за свој народ, оног доброг пастира који даје душу за своје стадо. Ако је власт од бога, онда је прва погодба поштовање власти. Висока национална одговорност, управљање народним пословима који искључују оно што се учини друкчије него што би требало (грешке које су скупе и далекосежне због продуженог дејства у будућности), унапред излагање непрестаним незгодама и критици, налаже у првом реду поштене амбиције, снажну индивидуалност и отпорност према утицајима. Има места само за најодабраније, који се боре и брину најжешће што могу – као што се вели – од бога потврђених. Нажалост, ређе се одазивају људи од самопрегорног рада и дела, спремни изложити се погибељи, чији су друштвена свест и савест саставни део њихове целокупности – друкчије изражено – чије је име и дело најпоузданији гарант за вођење јавних послова.

Због чега?

Зато што најстарија човекова жеља и страст неумољива попут уживања дроге, квари нарав и нерви, доноси немир и болест. Сматра се да бављење влашћу потребује „стручњака за подвале и лажи", спремног да прода душу ђаволу. Политичари се етикетирају као „регистар беспослених", они који

у држави налазе непресушно врело личног богаћења, начин да се постане важан и утицајан. Јер вођење политике, пресипање из буџета у џепове, намеће удруживање сваким са сваким, коалицију са коалицијом. Необично скројене природе, претварају се у унесрећителе и торпиљаре човекових огромних резерви оптимистичких нада.

У знатном проценту, државне послове обављају субјекти средње памети и морала, ни по чему достојнији од насумично заустављеног пролазника на улици. – „Зар не видиш, сине мој, са како се мало памети управља светом!", храбрио је шведски политичар Аксел Густафсон Оксеншерна (Axel Gustafsson Oxenstierna) свога сина који се уздржавао да прими јавну функцију. Сликовито казано, разломци држе предавање о целим бројевима. Треба ли рећи, градећи култ свога ја у највишем степену, моћник не подноси бољег од себе, него се окружује горим.

Које је то племе?

У првом реду сој који, као биљка у сутону или у зору, окрећу главу у одређеном правцу, од кога се тражи партијска, парцијална дисциплина. Имати у виду субјекта који гледа да добро одигра карте како би се одржао (партијски живот прати суревњивост, раздор, цик-цак линију, лисичарење). Сједињени општим интересима, чланови се – буду ли изневерена лична очекивања – одричу програма и статута. Пуно је птица селица које не могу да угреју место ни у једној странци, ни на чему задржати и предахнути; на све стране претрчавања, обртања око сопствене осовине, прибегавања у друго јато – што пребега чини немилим у јато из које је одбегао, а немилим у јато у које је добегао; зацело, одузима од стабилизације и професионализма политичке функције. Врдалама до врдаламе, рекао би народ.

Најбоље је пустити писца да представи онога који полази од уверења да је људима потребно стављање под старешинство:

Постоји такав тип несрећног човека који од рођења до смрти живи у заблуди да је, по нечем, позван да се бави јавним пословима, да исправи што је криво и изводи на чистину што је замршено, а у ствари он се бави само самим собом и својим мутним амбицијама, и ничим више и ничим другим. У круг тих својих послова, он увлачи све: идеје, покрете, установе, јавне људе и скромне незнанце. Болујући од фиксне идеје да је он у вези са свим што постоји и да се све

на свету њега тиче, он ниже грешку на грешку и глупост на глупост. Али, убеђен и упоран, он то не примећује. Сваки му је корак погрешан, јер иде у наопаком правцу. (Иво Андрић, *Знакови поред пута*).

Дајемо реч другом писцу:

... Или шта мислите? Мислите ли ви, да ови „најбољи" људи збиља долазе с намером, да скроје најбоље законе за народ? Варате се. Они долазе не да кроје најбоље законе за народ, но да воде за себе најудеснију трговину. Или шта мислите? Мислите ли ви, да они долазе да раде за народ и говоре истину у име народа. На жалост не. Они се толико уморе и настрахују приликом избора, да им је одмор у Парламенту најмилија ствар. И они се толико наговоре лажи приликом избора, да их је стид отворити уста у Парламенту и рећи истину, јер тиме би демантовали своју изборну лаж, која им је пропутила пут до овог храма народног (Владика Николај Велимировић).

Тек, за време изборне кампање, кандидати најављују амбициозно замишљен програм; без устручавања и стида, од стране будућих посланика, начелика и министара нуде се олакшице за живот, инвестиције, запослење, повећање личних примања, укидање корупције. А, заправо, искуство у нашим демократским изборима, показало је каријеристички, властољубиви, властохлепни наум; те да су наречени она Циганка која увек баца криве карте и проузрокује лажну судбину. Без икакве калкулације о могућим консеквенцама, уколико се не испуни јавна реч, која је непоречна и која има важност уговора. Дају се обећања без икаквих потписа, печата и јамчевина; заклетва у Законодавном телу је про форма. У белом свету се, пак, заклињу над *Библијом*!

Осим популарности и моћи, професија нуди могућност богаћења и гратификације, путовања и разоноде. Ни у помисли поглед према бирачком телу, заузврат факту да, по истеку мандата, ваља стати пред народ као пред чисто огледало које неумољиво региструје сва дешавања. У питању је одговорност изборног лица која се изједначава са кривичном, материјалном или дисциплинском дужношћу.

За случај неиспуњења предизборних обећања, политичар треба да се, попут стрелца кад не погоди средиште мете, окрене и у себи тражи разлог за свој промашај; јер се одговорност не може пренети на онога који с тим нема никакве везе.

Пређемо ли преко деликта од којег долазе наше невоље и тескобе, и остане по старом, то значи: понављање исте радње и очекивање другачијег резултата, онда је то – по дефиницији – лудило.

Не идемо даље. Изневерена очекивања, обмане и обећања, потребују суд брз и праведан – без враћања зла за зло, пакост за злобу. Можемо наслутити размере народног страдања. Судити и – у случају кривице – изгон, прикивање виновника, као некад, на стуб срама.

Напуштамо праксу, по којој смена власти иде као наслеђе најприроднијим путем; нова претходну ослобађа полагања рачуна, и сама се безобзирце баца на грабеж и дотицање. Власти се међусобно држе и хватају, коприва коприву не жеже.

Разумемо ли приповедачеве речи: „Онај који би учинио да два класа или две травке расту на комаду земље где је дотле растао само један клас или једна травка, био кориснији за човечанство и учинио земљи важнију услугу него цели сој политичара заједно" (Свифт)?

адриана дондо

неминовност тежине

Бранислав Живановић, *Карго*, Културни центар Новог Сада, Нови Сад, 2022.

Након објављене и награђене збирке *Песма галиота* (2019),[1] Бранислав Живановић крајем прошле године објављује рукопис назван *Карго*, који у исти мах представља и својеврстан наставак претходне збирке али и корак из дубине у тежину. *Карго* се начелно може одвојити на три целине које су назване: *из потпалубља*, *питома природа*, и *из тиртамовог календара*.[2] Песник се игра изразом, стиховима, великим и малим словима, интерпукцијом, метафорама, временом и местом од старе Грчке, Медитерана до савременог Новог Сада, од традиционалног десетерца до прозаиде, а све то је спаковано у кофер који представља његов *ручни пртљаг*, али је ова збирка и *карго* читавог света.

Живановић *Песму галиота* започиње песмом *Јануар. Амнион* (*Песма за мој 33. рођендан*) и стиховима: „Пре и после мене је ожиљак/ царски рез на трбуху јануара." *Карго* отвара песмом *ручни пртљаг* и стиховима: „Пре и после мене је јануар/ Царски рез на трбуху времена." Дакле, већ на самом почетку *Карга* имамо експлицитну везу са претходном збирком, али се чини као да се позиција лирског субјекта мења, на известан начин, „од мене до времена", а видећемо касније и „од града до мора и натраг." Могућност различитих интерпретација оваквих стихова је извесна, али оно што посебно привлачи пажњу јесте мотив царског реза. Лирски субјект на свет долази сечењем ткива друге особе, метафорички слично ничеанској „из болова рођеној наслади",[3] ако полазимо од рођења као чина невероватног бола и још

1 Бранислав Живановић је за наведену збирку освојио признање „Новица Тадић".

2 Сви наслови које Живановић у збирци наводи малим словима, исто су наведени и у овом тексту.

3 Ниче, Фридрих. *Рођење трагедије*, Бигз, Београд, 1983, стр. 53.

невероватније радости. Ово је значајно у контексту целе збирке, у односу на то како се човек унутар ње носи са теретом света и постојања, а носи се баш тако, осећајући бол, певајући о терету како би олакшао део и свог и туђег ручног *пртљага*.

Наредна важна спона, пупчана врпца којом се повезују две последње збирке Бранислава Живановића, али и његовог скоријег стваралаштва, јесте вода као ентитет. *Песма галиота* је у том случају нарочито специфична јер се у њој преплићу и мотиви мора као отворене воде, напрегнутог односа мора и копна који представља посебност Медитерана као таквог, али и мотив времена који посебно окупира песника. Оно између чега би могло бити интересантно успоставити паралелу јесте ослобађање путем спознаје медитеранске безграничности, хтонске природе и тишине, али и ослобађање поезије Живановића, које у предговору антологије *Логичне побуне* примећује Стеван Брадић, а које се догађа баш у моменту када он проговара о Медитерану.[4] У петом и шестом делу збирке *Песма галиота*, *Седам начина посматрања мора* и *Декаподи мора*, лирски субјект повијен под теретом капитала, оглувео од зујања машина, уморан од пропадања и разарања свога града одлази на море. Отвореност његове воде, ћудљивост и ћутљивост Медитерана испоставља се као ослобођење, али је истовремено и пробуђена свест о ужету око врата за које је сидро привезано и непрестано га вуче. У *Каргу* се лирски субјект враћа у тај свет, у тај град, носећи са собом кофер пун самопроналажења, свести да: „знање никада није сасвим доступно/ попут поверења захтева време/ нешто чега немам довољно// под хладним осветљењем корпоративног сунца/ часовник за који ринтам и пешчаник што кроз мене цури/ чекају руке којим ћу се загрлити",[5] али и нове рефлексије о тежини живљења, те је на ивици пуцања од терета. У *питомој природи*, налази се, између осталог, оно што бисмо могли назвати „циклус водених песама" *Карга*, а он започиње *медитеранском*, песмом која одише оним мистичним Медитераном из *Песме галиота* у којој се време и море претачу једно у друго, те је стога и написана складно, у десетерцу.[6] Затим следи *јонска*, која је у форми прозаиде у којој је сваки наредни стих велико слово, без интерпукција, чиме се представља кретање

4 Предговор „Нови пресек" Стевана Брадића у: *Логичне побуне – Антологија савремене српске поезије*, група аутора, прир. Стеван Брадић, Лагуна, Београд, 2022.

5 Издвојен део првог дела назван сачувано међу длановима; неименована песма.

6 Повезаност интерпукција, стиховања и коришћења великих и малих слова у наредним песмама као оруђе и онога шта одређени тип воде представља за Живановића, показао је Бојан Васић у поговору *Карга* насловљеном „Идеја Тежине" (81–86 стр.). У сопственој интерпретацији, у овом случају, пратимо његову мисао.

мора, јер како аутор у *Песми галиота* каже: „Таласи у неправилном ритму/ римују се на јонској обали."[7] Потом иде *дунавска*, у којој зарези прате његов немиран ток кроз десет земаља. Последња у овом низ песама је *балатонска* у којој се тачкама осликава непокретна вода, али пуна живота, боја и мириса.

Живановић потом прелази на песме чији су називи придеви, женског рода, који као да представљају својеврсне персонификације самих песама, у којима се песник посебно игра изузетно сликовитим и снажним изразима, попут песме *покисла* у ком срећемо: „сфумато новембарског јутра", затим песме *анксиозна* и *меланхолична*, али са посебним акцентом на *подношљиву* у којој: „свакодневица пенетрира густо/ ткање речи којима располажем/ подбочен шаком пуном чела/ мрежњачом хватам знакове достојне/ пажње у програму суве загледаности." Из овог дела бисмо посебно издвојили још песму *очинска*, у којој лирски субјект, премда исказује дивљење храбрима да доносе децу на овај свет, категорички одбија да икада буде отац: „поштећен греха да будем отац/ подносим тег слободног избора/ никада нећу сазнати како/ тежи живот властитог детета." Овај моменат у збирци нам је привукао пажњу, с обзиром да је чешће да се женски ликови изјашњавају о улози мајке и пристајању или непристајању на исту, те је перспектива одабира да се не буде отац, као и сама линија његове аргументације у песми, нешто вредно истицања.

Егзистенцијалистички импулс песништва Живановића присутан је у готово целокупном његовом опусу, али је у последњој збирци доведен до савршеног израза. Његова свест која се очитује у последњем стиху песме *подношљива* који гласи: „живот се некада чини подношљивим", премда може звучати крајње резигинирано, суштински означава нешто сасвим друго, а то је пркосно непристајање на такав свет, такав живот, такав град или таквог себе. Лирски субјект у *Каргу* јесте и проницљив и отресит и ироничан и меланхоличан, он има осећај тежине и осећај за тежину, коју препознаје и у „Величковићевој катаклизми" у песми *тиха*, у сликару и уметнику изразите тежине у сваком смислу.

Посебан одељак другог дела назван је *требало је отићи* и у њему имамо потпуни доживљај повратка у град, лирски субјект поздрављa Нови Сад који је сада: „недостижан, утихнули, аветињски, прекомерни, отуђени, имагинарни." У односу према граду, али и критици друштва и експлоатишућег

7 Живановић, Бранислав. *Песма галиота*, Београд: Завод за проучавање културног развитка, 2019, стр. 74.

песништва, проговара ангажовани песник, који је све гласнији од *Песме галиота* до *Карга*, али та гласноћа није пука бука, неки логос који је чисто експресивни, то је позивање на буђење сликовитим приказивањем разореног града, на исти начин као што нас позива на интроспекцију и неку врсту инспекције сопственог портљага који вучемо кроз живот, а са којим вучемо и сам тај живот.

Испитивање *Карга* наставља се у трећем делу збирке *из тиртамовог календара* у ком у тридесет песама, Живановић претреса лоше људске карактеристике, на начин савремених приказа *Карактера* Теофраста, прво Платоновог ученика потом Аристотеловог наследника. Ове песме су врло сажете, али писане осебујним језиком, а опет на начин да се са изразитом лакоћом читалац може поистоветити са неким од тих негативних карактеристика, баш као што то, изразито самосвесно, чини лирски субјект. У том делу књиге, али и на још неким местима, суптилно се осети време у ком је писана збирка, на двоструки начин. Са једне стране пандемија, тескоба, затвореност, бронхије, полицијски час, паника, страх и анксиозност, али са друге стране подсмех онима који такве теме експлоатишу само ради експлоатације, само ради употребе универзалног трагичног искуства те врсте: „дај нам болест дај нам рат песништво/ од нечега мора преживети // [...] песници пишу песме о крају/ а крај се одавно завршио."[8] На овом месту евидентно је да се јавља ангажовани песник и баш тиме приводи крају збирку.

Ово није сведочанство о преживљеној пандемији, ово је збирка о тежини света и човековој (не)могућности да се са том тежином носи. У *Смислу и вредности егзистенције*, филозофкиња Ксенија Атанасијевић каже: „А највеће је постигнуће умрети са свешћу да се под теретом постојања нисмо сломили." Мишљења смо да је Бранислав Живановић управо ту идеју песнички обликовао кроз читаво дело. Ту проналазимо и побуђеног човек у камијевском смислу, ту је ангажовани песник, али ту је и стваралац Карга као писац ком: „ништа модерно није страно."[9]

Зато песник каже: „када научим волети себе/ проговорићу песмом/ која ће угрејати свет."[10] На мало места у збирци се може осетити оваква врста наде, али су та места изразито важна, грејање света на почетку рукописа и

8 Ненасловљена песма из одељка трећег дела који је назван *залазак трећег сунца*.
9 Поговор Бојана Васића „Идеја тежине" у: *Карго*.
10 Ненасловљена песма после *ручног портљага*.

следећи стихови на самом крају рукописа: „представа нашег земаљског света/ визија је тежине што пада/ идејом тежине што нас диже." На прво читање *Карго* се може чинити изразито тешким, готово неподношљивим, лирски субјект се рве и са сопственом поезијом: „све теже спуштам се низ стихове/ овим сидром што тражи дубину/ да се откине у постојање",[11] али наилази моменат у коме схватамо да би и њега требало замислити срећног попут Камијевог Сизифа.[12]

Тежина живљења се испоставља као неминовност (можда чак и неопходност?) за оне које свет погађа, који осећају његов притисак на сопственој кичми. Живот се на тај начин доживљава као силни терет, а човек као теретни брод. *Карго* је ту да путем исказивања тежине, отклони део тежине. Можда не може баш да растерети тај теретни брод, али свакако *Каргов* лирски субјект може да ухвати ручку кофера да пружи моменат олакшања за онога ко га чита.

11 Почетни стихови, такође ненасловљене песме која прати претходну.

12 Реферише се на последњу реченицу чувеног Камијевог есеја *Мит о Сизифу*.

јана алексић

над чиме се замислила софија поповић?

Саша Радојчић, *Дечак са Фанара*, Агора, Zrenjanin, Нови Сад, 2022.

Породичне повести одувек су представљале литерарни изазов, посебно уколико на њих дубински утичу историјски догађаји. Са тим изазовом суочио се Саша Радојчић у романсијерском првенцу *Дечак са Фанара*. У идејној основи његове сложене романескне конструкције чини се да лежи следећа дилема: да ли историјски сплет околности, поднебље и порекло условљавају наше изборе или исход нашег живота усмеравају свесно донете одлуке, као неприкосновени чин слободе? Писац тако естетску рекапитулацију животне кривуље породице Поповић темељи на дијалектици усуда и избора.

У неколико наративних токова прати се судбина њених чланова у временском распону од 1919. до 1946. године. Оквирна прича смештена је у 1946. години, дакле непосредно по окончању Другог светског рата. У том времену нетрпељивих, обележеном политичким претресима ОЗНЕ, када се одвија најгрубља селекција на присташе нове власти и народне непријатеље, сходно њиховој породичној историји, друштвеном статусу и понашању током рата, али и опредељењу изнуђеном суровим ислеђивањима паса-чувара новог система вредности, почиње да се одмотава клупко личних и историјских реминисценсија. Сагу о породици Поповић покрећу сећања јунакиње Софије, учитељице у селу Книћанин, под притиском да напише „узорну" биографију девера Павла, будућег народног хероја, и да се одрекне мужа Петра, који након заробљеништва одлучује да живот настави далеко од друштвено и идеолошки измењеног лица

своје отаџбине. Колико испричана из објективног угла приповедача, толико и испресецана субјективним, самим тим и парцијалним Софијиним успоменама, то је сага о једној српској породици која је дуже од столећа настањена у Цариграду. Читалац их затиче у првим годинама треће деценије прошлог столећа, у четврти тадашњег Инстанбула, које је као повлашћено поетско место истакнуто у самом наслову романа. У граду где је православни живаљ још од турског заузећа Константинопоља, 1453. године, живео „са променљивом срећом", многобројни наследници браће Поп-Теофиловића по доласку почетком 19. века изнашли су начин да се побрину за своју егзистенцију на дуже стазе, држећи се скупа. Главна приповедна линија прати српски огранак породице, на челу са газда-Јованом Поповићем, који држи радионицу европског намештаја. Грчко-турски рат 1919. године, промена државног уређења Турске након Великог рата, турбулентни почетак модернизације, те непредвиђена размена становништва у оквиру мировног уговора, доносе нова искушења. Сплетом новонасталих околности које осетно угрожавају њену безбедност део Јованове породице доноси тешку одлуку да се врати у Србију и да једну неизвесност замени другом. Савладавши нимало једноставне административне и егзистенцијалне препреке, преостали Поповићи, Петар и Софија стижу у Банат да започну нови, колико-толико мирнији живот.

Софија, будући у фокусу приповедачеве пажње, отуда је јунакиња која дилему поједностављено формулисану на почетку овог приказа доследно искушава. Премда емотивно разапета између почившег, а сада заслужног девера Павла и још увек живог, али политички неподобног мужа Петра, она ипак има очувану представу о томе како епохалне силнице, са једне, и лични избори, или бар покушај да их начинимо, трасирају наш егзистенцијални пут. Онирично-магновењска пројекција дечака током ране младости коју проводи на Фанарама, открива јој да се живот одвија сам од себе и да на ствари које нам се дешавају ми заправо не можемо да утичемо, без обзира на наше потезе: „Ако кренеш првим путем, други пут више неће постојати за тебе. И обрнуто. Стварност је увек једна и само једна, она у којој смо. Нема друге стварности. [...] Избор и слобода у вези су са злом. Зло је слобода која је пошла наопако. Погрешан избор. Исклизнуће, отказивање. Одлука никада није погрешна, чак ни када нам доноси бол и патњу. Она је једна и једина, наше 'да', она је начин на који

живимо, путања којом нас носи живот, путања коју не можемо да преокренемо нити да је зауставимо. Кривудава, стрма, једина, наша." Дечак у којем млада Софија препознаје свог анђела чувара, шаље јој браћу Поповићe, као своје овоземаљске одразе „да јој буду заштита и пратња у животу". Три брата (најстарији Марко, прерано страдали у пожару породичне радионице намештаја, сталожени Петар, грађевински инжењер, стручњак за мостоградњу, и Павле, револуционар и комуниста) који чине Софијину стварност, аватарски се сустичу у том лику или наговештају из сна који исказује парадоксално упозорење о томе да је променљивост животна неумитност. Чини се да су ови јунаци намерно носиоци имена Христових апостола и јеванђелиста који су у приповедачевој имагиницији предвођени Божјом премудрошћу, Софијом. Отуда се као прва визуелна асоцијација намеће мапа по којој Софија и њени Поповићи исцртавају вијугаву животну путању. Проклетство вечитих миграната веродостојно одсликава приповедачева опсервација поводом смрти Петровог деда-стрица и Софијине мајке: „И она и Стари сахрањени су на нишком гробљу, далеко од места рођења, онако како они који се селе својим костима остављају белеге по тачкама свога кретања, знајући да су те тачке привремене, и да ће се сеоба наставити. А када једном стигну тамо куда су кренули, или им се учини да су стигли, или се једноставно засите лутања, и нигде се не зауставе, те тачке, ти успутни гробови, подсећаће их да је путовање било стварно. [...] И да је стога само путовање важније од свих путника понаособ и њихових појединачних судбина."

Управо такву путању Радојчић се одважио да онтолошки преиспита. Присиљена да састави животопис свога девера, Софија се сучељава са језичким привидом стварности, који без обзира на референцијални домет, одступа од оног што се заиста збило. Језички оваплотити неухватљиво безмерје догађаја и осећања собом носи ризик рестрикције, неке врсте цензуре, сходно намени написаног. Другим речима, опипљиво животно искуство који су Поповићи прошли у процесу језичке транспозиције губи на својој онтичкој, спознајној и смисаоној пуноћи јер се ограничава на само један његов аспект, једну његову димензију: „И видели бисмо да је све то, и мегалополис наших реченица, и празнина која га окружује, само пуко предворје иза кога пулсира неразговетни живот. Живи живот, који не долази до речи, јер му речи нису потребне. Речи га претварају у нешто друго."

Са том свешћу Софија пружа отпор према писању, али ипак одлучује да састави оно што се од ње очекује, да догађаје представи на начин на који би то учинила нова власт. Њена добровољна аутоцензура и промена перспективе, која се са аспекта голог опстанка, може учинити мудром, носи саблазан кривотворене истине, односно релативизације која је иманентна сваком писању, чак и оном које нужно није подложно идеолошкој инструментализацији. Тако је и метапоетички узмак Радојчићевог приповедача заправо заснован на философском неповерењу у целовитост и истинитост испричаног. Међутим, овде се не ради о постмодернистичкој онтичкој колебљивости, већ о девизи да је стварност језички недокучива и неухватљива, да је сваки наш покушај осмишљавања само умножава и усложњава, а да је сећање на њу увек варљиво.

На другој страни налази се репрезентативни носилац идеолошке слике света, ознаш Миладин Ћирковић. Каријериста, неумољиви и одсечни извршилац наређења и бранилац „нове вере", односно ултимативне истине нове власти, тиме и трагични заточник онога што би Хана Арент окарактерисала као баналност зла, уноси другачију визуру породице Поповић. Из метаперспективе центра моћи, коју по службеној дужности Миладин заузима, сваки члан Софијине породице има јасно дефинисано место на лествици друштвене прихватљивости. Међутим, овај маркантни јунак – који умногоме подсећа на младог Срету Петронијевића званог Руски, јунака романа *Треће пролеће* Драгослава Михаиловића – идеолошком непоколебљивошћу прикрива унутрашње несигурности, симпатије према Софији и завист према Павлу, ситном буржују који из чистог хира „прилази заклетим непријатељима своје класе", а кога постхумно иста идеологија привилегује и одликује. И Миладинови иследнички методи и владање на крају ће се наћи под истражитељским рефлектором, када се и политички однос према Совјетском савезу буде променио. Приповедач тако има додатни аргумент да философску рашомонијаду истакне као пуко стање ствари, што је представљено у поглављу „Епилози (1948)".

Идући трагом Софијиних реминисценција а са циљем да исприча једну, књижевно досада недовољно обрађену мигрантску сторију из националне прошлости, приповедач преплиће приче и премрежује их нама познатим историјским ситуацијама, као што су Први светски рат, Грчко-турски рат, Други светски рат, Сремски фронт, послератно

деловање ОЗНЕ. Поступци јунака, оживљених у укрштају приповедачеве ретроспекције и Софијине ретроспективе, мотивисани су ситуацијама у којима су се обрели. Поред спретних и сналажљивих послодаваца газда-Јована и његовог погрченог рођака Јаниса Папаса, овај живописни свет чине мудри старац Јанко Поповић, Јованов стриц, велики колекционар антикварних и одбачених ствари, Платон Сима, најшколованији у фамилији, Софијина мајка Теодора, тетка Ирина и теча Алехандро, који је очаран Хомером, дошао да види налазиште Троје и остао у Турској. Пуштени у приповедни погон, многи ликови су тек маркирани, упечатљиви по једној доминантној својој карактеристици. Изгледа, међутим, да приповедачев приоритет и није био да их продуби, превасходно стога што су у ретроспективном излагању они морали и бити заокружени. Њихова улога је у томе да се што уверљивије одслика озбиљност ситуације у којој се породица нашла, а потом и бременитост одлуке да се једном удешен живот напусти и крене пут нове неизвесности. Такав преломни тренутак, али у другачијим историјским околностима и на другом месту, Софија поново проживљава. Неспремна да се упусти у нову ситуацију и придружи своме супругу у иностранству у изградњи новог почетка, њој преостаје да се суочи са могућношћу још једног изнуђеног избора. Насупрот своме мужу, она на себи осећа сав терет људске рањивости и непрестаног отпочињања: „Животи људи само донекле личе на Петрове мостове и не могу се поправљати и обнављати у недоглед. Од другачијег су материјала, наизглед мекшег, а у ствари знатно кртијег, ломнијег. Краћи им је рок трајања. И када једном обнова постане немогућа, од таквог живота ће остати само рушевина."

Ову породичну повест Радојчић је успео да обликује без патетике, са једне, и без цинизма, са друге стране, имајући на уму да је пише у пострагедијско доба. Зато се велика драма овде одиграва унутар појединаца, док драма епохе, тачније драматично смењивање епоха, бива јасно наговештено у појединачним и колективним гестовима јунака, или, пак у њиховим опсервацијама. Упак, писац овде имплицитно исказује мисао да и трагедију генеришу егзистенцијални удари који не могу да се истрпе. Тиме што те ударе подносе на свој начин, измичу им се или их предупређују, јунаци овог романа, превасходно Петар и Софија, суспрежу трагедију. Дакако да на њихов личносни интегритет најпре налећу мрачне немани друштва која су у кризи или реинтеграцији.

Њихов витализам и борбеност, чак и након озбиљних пораза, предупређује трагичко осећање света. Тако је ова прича моделована према духовном обзору савремености. Павле је, слично Петру Бајевићу и Богдану Драговићу, Ћосићевим јунацима из трилогије *Време зла*, своју врлину и своје таленте ставио у службу идеала, поетске доктрине са великим изгледима на историјски успех. Када се успех догодио, овај борац за праведнији свет, већ је морао да оде са лица земље. У супротном, дошло би до разочарања, тачније до јунакове личне трагедије. Врлина би се тада испоставила као излишна, а таленти протрећени. Његова посебност и доследност била би плаћена високом ценом.

Да би пренебрегнуо исклизнуће у патетику, али и пружио телеолошки легитимитет свом фикционалном свету, Радојчић је на почетку сваког поглавља, дакле на повлашћеном месту, сместио цитате из философских дела од антике до модерног доба. Ти функционално упошљени искази показују сагласност мишљења и делања, односно да свака људска путања има мисаоно покриће и оправдање. Уколико се благовремено увиде, историјске и људске законитости суспрежу емотивне реакције, онемогућавају преурањене судове и приближавају јунаке истини да је стварност кроз коју се пробијају зачаран круг и да се изнова понавља. А благодат је што је ни у сну ни у збиљи не можемо до краја спознати.

nevena bojičić

sve je u linijama: povratak u sagovorništvo

Darko Tuševljaković: *Hangar za snove*,
Gradska biblioteka „Karlo Bijelicki", Sombor, 2022.

„Sve je u linijama", rekao je, „i u krugovima, koncentričnim." Prva rečenica priče „Odakle si ti?", reminiscencije neimenovane pripovedačice na prvi, sudbinski susret – rezonira s napomenom Darka Tuševljakovića iz uvodne Reči autora da linija smenjivanja njegovih opsesivnih tema „nije prava, već spiralna, vrtložna". Pred nama je, dakle, miscelanea pripovesti, od minijatura do pripovedaka, od intimističko-lirskih skica i stilskih vežbi do punokrvne fantastike, čiji je redosled intuitivan a prosede vrtložan; intuitivnost ne samo što tekstualno dejstvuje kao vrtlog već se tekst kao vrtlog i organizuje, vorteks prosijava kao kompoziciono načelo. Utoliko je zbirku *Hangar za snove* moguće čitati kao, na idejnom i umetničkom planu, delo osobenog, intimnog vorticizma.

U takvom, vorticističkom čitanju, priča „Odakle si ti?" otkriva se kao programska: tematizujući drevnu kosmološko-ontološku dilemu – ko smo, odakle smo, kuda idemo – ona se i sama ispisuje u vrtložnom zamahu. Tekst je strukturiran spiralno: razgovor dvoje neznanaca u avionu, *transkribovan* u reminiscenciji iz ženske perspektive, odvija se tako što iz prve rečenice – *sve je u linijama*... – ponire u prošlost i u niži registar. Saznaćemo, naime, da prva rečenica priče nije i prva rečenica razgovora: *Prvo što je rekao, pošto je odmotao celofan, odnosilo se na hranu. „Svi se žale na avionske obroke", rekao je*... Odatle se reminiscencija vraća u viši registar razgovora o životu kao o koncentričnim kružnicama koje se opisuju iz jedne *tačke mikrokozma*, nepredvidljivim pa ipak zadanim tom tačkom u prostoru. Pri sredini priče, gde je dejstvo vrtložne sile najjače, sagovornik izgovara pitanje koje su mu postavljali na svim opi-

sanim kružnicama: *„Ko si ti? Odakle si? Šta tražiš ovde?”* Potom otkriva i strah od visine, posledično i od letenja. No razgovor dvoje saputnika, započet u avionu koji i sam ponire u turbulencijama, završava na pasoškoj kontroli, na dnu vrtloga: *„Toliko je trajao taj put. Osamnaest sati straha... Ali obroci koje su nam posluživali su zaista bili dobri.”* Priznanje ontološkog straha spaja se, nadovezujući se u govoru, sa odagnavanjem, otpisivanjem straha prizemnom opaskom o obrocima, no time se ontološki strah i priznaje kao utrobni. Otud je vrtložni narativni postupak s početka – izbor saputnice da prvo ne ispripoveda prvu rečenicu, već prvotnu – analogan autorskom zamahu jednako kao svesnom prepuštanju viru da nas potisne iz sebe; fatum koji odgađamo svojim rečima.

Kompoziciono središte zbirke čini jukstapozicija dveju minijatura: „Zašto uvek gledam dole” i „Zašto uvek gledam gore”. Prva početkom evocira – intuitivno citira – priču „Odakle si ti?”: *Sve je u kružnim putanjama i u usporavanju, govori mi on.* Predmet razgovora i ovde su kružnice koje se, usporavajući, mikrokosmički i makrokosmički opisuju; od atoma do galaksija, kao što kruži kašičica u šolji kafe, odvija se kretanje ka pretpostavljenoj nepomičnosti: *E tu, dragi moj, tu bih voleo da vidim čega ima. Dotle bih voleo da stignem.* U tome je, možebiti, odgođeni odgovor na priču „Odakle si ti?”, pripovedanjem odgođena odgonetka ljudskog fatuma: ne znam odakle sam, ali znam dokle bih voleo da stignem. Stremljenje znatiželjom predlaže se kao modus ne samo ljudskog postojanja već i pripovedanja, zajedništva. Pripovedajmo da bismo nekud zajedno stigli. Prepustivši se znatiželji kao potisnoj vrtložnoj sili, svemirski putnik kazuje „Zašto uvek gledam gore” – u središte zvezdanog jata, iščekujući supernovu – ali ispoveda i znatiželju povratka: *Nakon eksplozije, put do kuće bio je ispunjen golicavim zračenjem iščekivanja i slatke neizvesnosti.* Put do kuće, poniranje iz neizrecivih prostranstava nepomične samoće, uvek je povratak iščekivanom sagovorniku, ljudskoj zajednici posredovanoj pripovedanjem, neizvesnom početku pripovesti.

Ipak, u intuitivno-kreativnoj kosmogoniji *Hangara za snove*, počecima se može pridati izvesnost toposa. Još jedna priča, „Ponavljajući obrasci”, počinje ustaljenim, *ponavljajućim* obrascem: *Rekli su mu da treba da ide u predgrađe.* Ponavlja se i postupak iz priče „Odakle si ti?” da se za prvom rečenicom regresira u prošlost; time se *in medias res* početak naknadno motiviše, a pripovedna situacija ukotvljuje u hronotop. Protagonist je, naime, duševno neopremljen da se nosi s gubitkom

roditeljâ: *Dotad nije ni znao da spada među one koji ne umeju da prihvate gubitak*. U takvom stanju, izbegava i da se pogleda u ogledalu jer *činilo mu se da postaje osušena verzija nekadašnjeg sebe, dehidrirana voćka*. U priči „Odakle si ti?" pak, opisujući boravak u Kini, saputnik kaže: *Bio sam na pijaci na kojoj nisam poznao nijednu voćku*. Urušavanje u sebe do neprepoznatljivosti lajtmotivski se projektuje u nepoznat, egzotičan prostor, a lični gubitak se ospoljuje kao *terra incognita*. U hronotopu „Ponavljajućih obrazaca", *terra incognita* je i predgrađe u koje protagonist odlazi da nađe iscelitelja: *Vojvođansko predgrađe je predgrađe iz pakla ili iz sna, ako to nije isto. Obrasci ulica, drvoreda, šorova, niskih fasada i ograda ponavljaju se unedogled*. Dezorijentisanost u prostoru, nema karta duševnog rastrojstva, ispisuje se i kao dezorijentisanost u jeziku. *Jezik koji je tu čuo nije mogao da razume. Mađarskog nije znao ni reč*.

Nemuštost na nepoznatoj teritoriji iziskuje animalizaciju. Iscelitelj posreduje između ljudskog i životinjskog, izmamljuje iz čoveka životinju koja će postati njegov ljubimac i totem. Patnja iz junaka izlazi zoomorfno, u obličju vidre koja je *izvukla bolest iz njega*. Kao u bajci, iscelitelj ga upozorava da vidru mora dobro čuvati jer *drugu šansu dobiju svi. Treća je već problematična*. Junak će svoju ljubimicu-zaštitnicu ipak izgubiti, pa će se, oplakujući je kao deo sebe, dati u potragu koja će ga ponovo odvesti u predgrađe. U tamošnjim kružnim linijama i usporavanju, spiralno ponirući do animističkog i animalnog u sebi, on *više nije bio siguran odakle je došao ni kuda treba da ide*. Učiniće mu se da ga vidra mami ka klupi na kojoj sede starac i starica i tu će, u sporazumnom dokidanju ljudskog govora, iz njega predjezičkom magijom isteći sve što je jezikom bilo nesaopštivo. Utoliko se u ovoj priči povratak iščekivanom sagovorniku otkriva kao moguć i u nemuštosti.

Idolizacija životinje odigrava se i u priči „Poslednja kafana pred pustinju", čiji junak *posmatra mačka kako posmatra dine*; udvojenost pogleda uzdiže mačka u dvojnika. Dvojništvo je hijerarhizovano: mačak je *bio tamo i vratio se*, a junaku odlazak u pustinju (*terra incognita*) i povratak u sagovorništvo tek predstoje. Životinjski dvojnik raspolaže drevnim znanjem, a *njegove oči imaju boju peska*, sasvim kao u Bodlerovom sonetu „Mačke": *A zlatna zrnca, poput najfinijeg peska / Ovlaš ozvezdavaju tajnovite im zene*. Povratak iz pustinje ukinuo bi hijerarhiju između životinje i čoveka, sjedinio dvojnike u jednakosti. Stoga, u kružnim lajtmotivskim obrascima zbirke, junaka ove priče možemo zamisliti kako se iz pustinje vraća svojoj životinji ovladavši nemuštim jezikom.

Hangar za snove otvara priča „Pogled na jednu porodicu", a i u njoj su mačke bića privilegovanog znanja i jasnijeg vida. *Sve je u linijama*, a linije su od mačaka: *Vazda smo držali mačke oko sebe, gde god živeli. Groblje tih životinja proteže se za nama kao dugačka, krivudava linija. Mi je često ne vidimo, ali mislim da je mačke dobro poznaju.* Strah od smrti, patnja za izgubljenim, pogled u nepomično oko peščane oluje – animistički su dodeljeni mačkama. Koncentrične kružnice mikrokosmosa, uviranje u sebe pogleda uprtog naviše, mačje su makabrične povorke. Onkraj tog prizora, u završnoj priči „Persejide", dečak putuje automobilom sa ocem, kroz kišu koja se – u pogledu deteta koje *uvek gleda gore* – doima meteorskom. *Još malo i stigli ste* – tim se rečima okončava zbirka, a putovanje ostavlja neokončanim. Intuitivni vorticizam Darka Tuševljakovića, između neodgodive smrti i fatuma odgodivog pripovedanjem, u priči „Ovo ludilo se ne da izreći" podstiče nas da pripovedamo uprkos neizrecivosti: *Čas jesmo, čas nismo; čestice u vrtlogu, kôd koji se iznova piše i prožima dane poput svetlosti.*

даница м. савић

императив андрогина

Маја Солар: *А хтела сам*, ППМ Енклава, Београд, 2022.

Измичући прецизном жанровском одређењу, визуелне промене поетског ткања уочавају се као текстуални и унутартекстуални графостилеми који интензивирају утисак неодвојивости форме од садржаја песничке књиге *А хтела сам* Маје Солар. Живо испреплетано трогласје доминантних и, истовремено, нераскидивих тема поетског света Маје Солар – паника, несаница и еротика – чине поему у којој свако од ових стања поприма различити дискурзивни облик. Као маркери самог облика теста, текстуални графостилеми подразумевају контрапункт поетског и прозног у коме се очитава немир лирског субјекта обузетог паником или инсомнијом. Композициони принцип фуге песникињи допушта да разради тему несанице кроз искидане поетске целине на коју се наставља поетска проза да би, напослетку, прерасла у посебно графички истакнут еротски прозни запис, који, такође, није ослобођен лирског израза. Док се стања панике и будности трансформишу од графичког облика песме до прозног облика поетизоване прозе, еротско је графички посебно маркирано курзивним словима. Онеобичавање се постиже унутар текстуалним графостилемима кроз одсуство великог слова као почетка реченице. Одсуство мајускуле песникиња користи као семантички простор који оспољава хаптичку димензију ероса. Кратке реченице, међусобно одвојене само тачком, представљају нецензурисану свест о искуству еротског: *„осјенчи је нека врелина свемира. веома брзо свршава. запјенуша нека потиљачна бомба. нека кошава се распукне кроз главу. види свјетлеће титраве јазавце у тами зграде, можда ипак нису паукови. и даље чврсто држи здјелично дно. у прождрљивом струјном колу. хоће још. хоће њега. устаје. трчи. са све тежим ногама.*

са још већим завежљајем пожуде."[1] Исприповедани у трећем лицу, еротски фрагменти књиге *А хтела сам*, мозаички се преламају кроз остале поетске целине текста које су исповедног тона. Оваквим поступком, доживљај еротског јавља се као наративни оквир из кога се искорачује у дискурс поетског. Кратке, испрекидане реченице интензивирају слике аутоеротског, хомоеротског или хетероеротског доживљаја. Са друге стране, ови различити еротски доживљаји сублимирају платоновску чежњу за Другим: „ова паника стварно уме бити надрндана / мора да има нека документа / да је неки знак у хороскопу. да је интерсексуална / јер сви смо".[2] Еротске елипсе развијене кроз алегоријске слике – *„развјездава се у његовим устима."*;[3] *„у подрумима још влажније."*;[4] *„крче радио-валови. у језику пантомиме."*[5] – доприносе да призори еротског догађаја као последицу имају постизање естетског ефекта без склизнућа у експлицитну баналност описа сексуалног акта. Присуство Другог у овим фрагментима потврђује социјалну кодираност љубави – хаптичке сензације јављају се као доживљај себе у другом и обрнуто. Стога се и простор и предмети у присуству Другог еротизују – виљушка, вино, степениште, јавни простор испрод прозора библиотеке – задобијајући еротску намену. Рушећи табу женске сексуалности, ови фрагменти књиге *А хтела сам* кроз еротеме подривају чулне границе љубави, да би их у поетским фрагментима превазишли као свеколику жељу за Другим: „желим те толико те желим / желим те и мртвог / и живог / само не желим да те боли / да ме боли".[6]

Са друге стране, лирски субјект, упркос жељи, осећа страх од бивања у Другом: „чим помислим да бих се могла склупчати у теби / ево га / фијук панике / очас посла ми / одрубљује главу".[7] Физиолошко присуство панике лоцира се у телу – „паника живи у зубима / некада је маслачак / њежно жмирка тек да не заборавим да је ту / киселоумно бриди / не боли / иако је у устима цијела менажерија / боли / скамени вилицу / иако је све као безопасно / као, нико није умро од тога".[8] Упркос томе што се од панике не умире, за лирског субјекта она је оркестраријум агоније која се очекивано телесно манифестује. Властито тело се поима као саучесник паничног

1 Маја Солар, *А хтела сам*, Београд: ППМ Енклава, 2022, стр.24.
2 Исто, стр. 24–25.
3 Исто, стр. 14.
4 Исто, стр. 19.
5 Исто.
6 Исто, стр. 32.
7 Исто, стр. 16.
8 Исто, стр. 9.

напада – „уме да буде прилично јогуната / та паника / укочи зубало дêсни врат / руке раме труп па чак једном и ногу / плућне кошаре је најмање готиве / шишти / уплашене од недискретности / угљенастог праха који оставља / за собом".[9] Попут сујеверног страха, паника добија антропоморфне особине невидљивог парализућег непријатеља који поседује лукавост и своје невидљиве помагаче – ђаволице. Отуда „паника узима сва обличја и волумене"[10] у избегавању жудње за другим. „Паника ме натерала да размотримо савез, веома је упорна. Нека саборништва се морају направити. Признајем да не могу сама: дакле, паника и ја, само да не будеш ти."[11]Амбивалентност неутаживе потребе за Другим, услед страха од препуштања и поништавња себе у еросу, чини се узроком панике „Јер да ти се сувуше приближим. Да послије не нестанеш и шта ћу онда."[12] Отуда нерешив конфликт у лирском субјекту – „видим да бих се могла још више заљубити / онако како сам се увек заљубљивала / пожелети да ме те руке држе / крвожедно / да постану сав мој простор / и чим то помислим / паника просвира зубе / чим помислим супротно / да ћу наставити сама / паника се опет бучно угњезди у зубе".[13] Са нападом панике простор се поима као флуидан – „кухиња је навалила на собу / и ова је немоћна / тек сам ја / расточена".[14] У субјекивној визури простор интимног добија претеће карактеристике – спаваћа соба, пуна плесни и обрасла алгама, јавља се као хтонски простор у коме се очитава несаница лирског субјекта. Насупрот простора неспавања је панични простор кухиње која чува трагове Другог – „али бесана кухиња је навалила / простор вилени / из тегли и теглица / мигоље твоје трепавице".[15] У поетским целинама текста, Други се доживљава кроз одсуство, па отуда фрагментирање његовог тела у простору, односно интензивирање потребе за Другим. Свеколика потреба за Другим очитава се као недостајање – „Недостаје ми људско сијено. Недостаје ми он. Недостаје ми она. Недостајеш ми ти."[16]

Разлози одсуства Другог, поред унутрашњег немира и амбивалентног осећања лирског субјекта, продором актуелне стварности постају наметнути спољашњим, неконтролисаним околностима. Наиме, период глобалног карантина оцртава се као фон принудне усамљености, па се отуда јавља као

9 Исто, стр. 15.
10 Исто, стр. 32.
11 Исто, стр. 28.
12 Исто, стр. 55.
13 Исто, стр. 43–44.
14 Исто, стр. 38.
15 Исто, стр. 45.
16 Исто, стр. 48.

интензификатор анксиозности. Налик дневничком запису, каталогизују се предмети и све оно што би се са Другим могло радити у микрокосмосу карантина – „Могли бисмо бити у карантину заувијек."[17] – од књига, гитаре, бојица, зачина, вина до телесних вежби, међусобног мењања гардеробе, спремања доручка и сл. где се пројекција заједничког карантинског живота јавља као оптимална пројекција љубави. У оваквој атмосфери открива се и искуство женског писања растрзаног између тренутне слике света и интимног напада панике – „материја се ускомеша / створи идеју да морам завршити толико и толико / страница до тада и тада / да морам опрати чаше што пре / пребрисати под осамдесетпроцентним алкохолом / отићи на пијацу / купити што више зеленог / јести што више сировог".[18] Биће жене је разапето између потребе за самоизражавањем кроз стваралаштво и обављања свакодневних кућних послова, као и императива модерног живота који подразумева здраву исхрану и психотерапију. „Можда нека наука о спавању и анксиозностима ипак постоји. Само не знам ништа о томе. Или немам новца за психотерапију."[19] Међутим, у глобалној карантинској атмосфери изостаје оно опште место од 500 фунти годишње као предуслов за женско писање, док је други предуслов женског стваралаштва – сопствена соба, односно стан, пренасељен одсуством Другог. Други је реметилачки фактор за писање, стога он мора бити протеран из интимног простора – „опет се ставим у улогу: / више спартанка него стоичица / а упорно жилаво накострешено свирепо / саосећајна / зато: дугачки пољубац за марш из свих мојих тијела [...] неприсебно незаустављиво ћу писати".[20] Парадоксално намери, Други је свеприсутнији у самоћи лирског субјекта – „као да је дивота невиђена кад живиш сама"[21] – где се одиграва најзначајни сусрет, сусрет са собом у коме се мапира присуство несанице.

За пореклом неспавања трага се кроз преиспитивање прошлости – Спавање је искочило из шина још у детињству. [...] Будност се сама накотила.[22] Упркос доминантној тескоби прекомерне будности, несаница лирског субјекта Маје Солар чини структуру његовог бића које је *немирно* и *пребудно*, *припитомљено за неспавање*. Отуда оправдање жељи за свеобухватним осећајем будне стварности – „ако спавам, пуно тога измиче"[23] – која расте са присуством, односно одсуством

17 Исто, стр. 35.
18 Исто, стр. 16.
19 Исто, стр. 18.
20 Исто, стр. 27.
21 Исто.
22 Исто, стр. 18.
23 Исто, стр. 11.

Другог – „Плашим се да нешто не пропустимо. Ми јесмо, није да нисмо, покушавали заспати заједно, али толико тога ми желиш рећи, толико тога ти желим рећи. Причамо као суманути."[24] Па ипак, пренадраженост чула услед одсуства сна чини да се посумња у властито постојање које се поуздано потврђује додиром као *јединим поузданим чулом* – „Пипати све око себе, пипати наглас."[25] Стога се саставља каталог додира, тј. додирнутих предмета стварности који треба да потврде постојање лирског субјекта. Преко тактилних сензација предмета се прелази на сензације тела и унутрашње сензације бића – „под прстима жуљају идеје за неке никада довршене текстове".[26] Жудња за сном се схвата као потреба за заљубљивањем у спавање и радозналост да се открије механизам његових фаза. Сан се тумачи као *грешка* спавања – „то да је сан нешто случајно. А опет неопходно".[27] Међутим, спавање изостаје, па се мапирају могући начини успављивања, од сујеверних радњи – „За спавање је потребно закопати исјечене нокте у саксију"[28] – до мирења са богињом *сновицом*. Упркос жељи за дељењем сна – „могли бисмо спавати и бити буднији у сну него на јави"[29], јунакиња ове поетске прозе поседује *кофеинско* тело које је органски разлог њене будности што оправдава лајтмотивско варирање првих стихова поетских фрагмената текста. Истовремено, несаница је начин да се буде са Другим – „Ма ништа о спавању нисам знала док нисам срела тебе. Твој метаболизам је ноћни, мој је дневни, али заспати не можемо. Ти не спаваш јер тражиш догађај. [...] Ја тражим тебе."[30]

У потрази за Другим расклапа се разумевање ове књиге Маје Солар где се слика света поетски казује кроз призму интимног и нецензурисаног у доживљају еротског, напада панике или присуства инсомније. Уметнички обликујући мит о андрогину, песникиња га апострофира као нужност дехуманизоване данашњице оболеле од отуђења. Табуи сексуалности и непожељна ментална стања у књизи *А хтела сам* поетски се транспонују налик откривењу свакодневног и прећутаног, налик скидању вела са женског искуства, односно истине савременог света. Стога се свакако ова књига, и садржински и композиционо, указује као *прворазредни поетски догађај* како је описује Урош Ђурковић.

24 Исто, стр.46.
25 Исто, стр. 13.
26 Исто.
27 Исто. стр. 41.
28 Исто.
29 Исто. стр. 42.
30 Исто, стр. 54.

emilija vučićević

, roman,

Bojan Vasić: *Vlastelinstva*, Treći Trg & Srebrno drvo, Beograd, 2022.

U prethodnoj godini objavljene su dve knjige Bojana Vasića: zbirka poezije *Udaljavanje*, u izdanju Arhipelaga, i roman *Vlastelinstva*, u izdanju Trećeg Trga i Srebrnog drveta. Interpretaciju romana prvenca višestruko nagrađivanog pesnika (nagrade „Mladi Dis" i „Matićev šal" za zbirku *Srča*, te „Miroslav Antić" i „Vasko Popa" za *Toplo bilje*) možemo otvoriti pitanjem žanra, odnosno motivacije za čestu pojavu u savremenoj produkciji – proširivanje poetskog izraza na romaneskni žanr od strane afirmisanih i već oformljenih pesničkih glasova. Ipak, treba biti oprezan i ne skliznuti u generalizaciju: Vasić je, kao što smo naveli, objavio u istoj godini i zbirku poezije, te ne treba govoriti o jednosmernom prelasku u polje proze, niti praviti vrednosnu razliku između knjiga na osnovu žanra.

Deluje da je Vasićevo oprobavanje romaneskne forme zapravo varijacija u smeru oslobađanja pesničkog izraza – opipavanjem prostora koji govorni niz osvaja dugim rečenicama isprekidanim zarezima, umesto granicom stiha, pri čemu se, naročito u ritmu, ponekad oseća i neskrivena inspiracija Crnjanskim: „Posle škole bih razmicao sve te stvari svuda po sobi, blago, rukom, [...]". U tom smislu, važno je napomenuti da Vasićev roman ne predstavlja samo puki prelazak pesnika u prozni žanr, već oprobavanje mogućnosti pesničkog jezika da se ispolji u drugačijem formalnom kontekstu. Često je čitav pasus sačinjen od jedne rečenice, pri čemu se, dalje, pasusi uvezuju u veće celine, tj. nenaslovljena poglavlja romana, koja suptilno pomeraju priču unapred. Neretko anaforsko ulančavanje pasusa („Ćutanje je kad se vazduh razgori [...]", „Ćutanje je samo besmislen ples [...]", „Ćutanje je pepeo [...]", itd.), intenzivna poigravanja asonancom i aliteracijom („hridovi hirova"), hijazmi („sve dublje i dublje

u sve"), snažne metafore i sinestezije – predstavljaju elemente standardnog repertoara pesničkih postupaka koji su u osnovi Vasićevog romana. Iako navedeni postupci doprinose tome da se pasusi mogu čitati izolovano, poput pojedinačnih pesama, pri čemu nasumično otvaranje knjige i čitanje zasebnih fragmenata pokazuje koliko je Vasićeva rečenica izbrušena, intenzivna i konstantno lepa, *Vlastelinstva* su umnogome i narativna. Razvijajući se, roman ispreda priču o odrastanju dečaka, tako da svako poglavlje donosi zaokruženi hronotop od formativnog značaja: od opisa fotografije, usvajanja jezika, preko prvih iskustava čitanja, škole, rata devedesetih, do prvih seksualnih iskustava i inicijacije u svet odraslih epizodom o klanju svinje. Pritom, primetno je kako se stasavanjem dečaka i roman strukturalno učvršćuje i sve više narativizuje – pri kraju knjige epizode su zaokruženije, a povećava se i broj imenovanih junaka: na početku romana su neimenovani članovi porodice – otac, majka, brat, baba i deda, pradeda, dok u drugom delu najpre nailazimo na donekle tipskog lika seoskog pijanice Slepca, potom na Koleta, Jocu i Mikija, te na kraju na malu galeriju likova koju čine Milena, Ile, Dane, Žmiro, Zdravko, Nada, Dragan, Relja i drugi, a koji se pojavljuju na putu kroz Bosnu. Roman o odrastanju dečaka devedesetih godina, koji u prvom delu intenzivno problematizuje usvajanje jezika iz infantilne perspektive, dok u drugom daje prostor većem broju likova i situacija jeste i roman *Zabluda Svetog Sebastijana* Vladimira Tabaševića. Premda se oba bivša *cachéovca* bave istom temom na sličan način, najupadljivija distinkcija jeste u tome što, za razliku od Tabaševića, kod Vasića ne postoji nagli skok (možda je preciznije reći – *pad*) u stilskom i narativnom pogledu u drugom delu knjige, već se priča, konstantnim prelaskom „iz jezika u stvarnost" i obrnuto, suptilno zaokružuje i privodi kraju. U svakom slučaju, nameće se pitanje – šta je *differentia specifica* Vasićevog romana u obradi jedne od omiljenih tema književnosti?

Prva rečenica, ujedno i prvi pasus romana *Vlastelinstva*, postavlja koordinate iz kojih proizilazi osnovna problematika romana – (ne)mogućnost da se ispripoveda sećanje jezikom odraslog čoveka: „Na početku mora da su bile reči, što promiču u koloni od dva po dva nezgrapno meka sloga, i ove, sadašnje, što se ne sećaju starih, već pamte samo lica, gustinu svetla i nemu stvarnost prizora." Odmah na početku razdvojen je jezik deteta od jezika kojim se govori to detinjstvo, i u tome je, u izvesnom smislu, i inovativnost ovog romana: pripovedač je svestan da se ne seća predverbalnog i da ne postoji mogućnost

da se autentično prenese to stanje, ili kasniji trenutak usvajanja jezika, pri čemu, pomalo hipoforski, odmah opravdava načine i razloge svog pripovedanja. „Ove", „sadašnje", napisane reči, vezuju se za motiv svetla i tišine, to jest „neme stvarnosti prizora", pri čemu se igra svetlosti i mraka varira kroz ceo roman, i na paratekstualnom planu – od minimalistički praznih korica i praznina među pasusima – i u samom tekstu: motivima crnila, mraka, praznine, vlage i promaje, koji, personifikovani, ispunjavaju i formiraju dečaka. Sa druge strane, tišina, odnosno ćutanje, najbliže je stanju predjezičkog, što se naročito problematizuje u centralnom delu romana, koje metapoetički predstavlja ćutanje kao izvor imaginacije i pomerenosti, iskliznuća iz stvarnosti: „Ono što sam, u ćutanju, stekao tajno i ispod žita, pod stolom vremena, iskosilo je običnost stvari ili neki prizor, zaplelo svakodnevne glagole u neobična imena, pomešalo odsjaj s pravcima, isto kao kada se jato sardela iz podsvesti izbaci na palubu, pisanjem uhvaćeno u mrežu jezika." „Statičnost, praznina, detinjstvo" elementi su kojima Vasić depatetizuje početak, predjezičko i predmemorijsko stanje subjekta. Počev od uvodne ekfraze, tj. opisa fotografije i crnih džakova van nje, koje narator „i sada" vidi i oseća kao pretnju mraka i praznine da prekriju prostor i njega samog, u sadašnji govor uplivavaju tama, nesigurnost i strah dečije percepcije stvarnosti. Sa druge strane, ne treba zanemariti ni aluziju na Bibliju, koja je vezana za predverbalno, slogove, reči „na početku", a koja je proširena i kasnijim iskustvom protagoniste koji, sa pradedom, kada je već dovoljno porastao, čita Bibliju, prepuštajući se prizorima: „pustio sam da me potope slova, izrazi opori, gusti i sirovi, iščupani direktno iz zemlje [...]. Jer, isto ono što leži u pradedinoj knjizi leži i u utrobi mog pogleda, u mraku, i pod licima ljudi i stvari, živih i neživih, prizori i prostor kakav sam znao, ali dignut na neku drugu ravan." Inspiracija biblijskom imaginacijom i okrnjenosti zamračenost detinjeg sveta, kao i topla i nežna liričnost koja prosijava iz deskripcije, neodoljivo podsećaju na segmente Kišovog romana *Bašta, pepeo*, naročito na Andijevo poistovećivanje sa protagonistima *Male školske Biblije*. Slično tome, prisustvo korozivnih elemenata koji, poput crnih džakova sa početka, uplivavaju u idealnu sliku detinjstva, blisko je opisima iz uvodnih rečenica Kišovog romana, gde se majčinim poslužavnikom, koji je „već počeo da gubi tanku niklovanu glazuru kojom je nekad bio prevučen", najavljuje neminovna propadljivost i prolaznost. „Sve je na meni obično i nema o čemu da se priča", čitamo na početku Vasićevog romana, i zaista,

deluje da je sve u knjizi, iz života i lektire, čak isuviše poznato, no ipak postoji nešto iza, snažno i dobro, poduprto iskustvom rečenice Crnjanskog i Kišovog lirizma, tek zagrebano ali dovoljno sugestivno, „dignuto na neku drugu ravan", i u tome je najveća magija Vasićevog romana.

Vlastelinstva nisu lišena ni društvenog konteksta koji se odnosi na konkretne događaje devedesetih, u kojima dečak odrasta, usvajajući simultano različite nadražaje – i pejzaže vojvođanskog sela, svetlost grada, porodične odnose, literaturu, ali i političku stvarnost posredovanu rečima sa televizije, iz škole, jezikom i gestikulacijom ukućana i šire okoline. „Nove, raznobojne novčanice, što se menjaju iz meseca u mesec, sve šarenije i veće, natovljene nulama", menjanje nafte za kozu, „čovek sa dugom kosom i istom takvom bradom" na ujakovom zidu, izbeglice i pradedin jezik, sirene za vazdušnu opasnost – upućuju nedvosmisleno na konkretnu istorijsku situaciju, i predstavljaju, donekle, opšta mesta prikazivanja devedesetih. Biranje navedenih prizora može biti opravdano prostom činjenicom da su upravo najprisutniji utisci tog perioda i najviše formativni u sećanju, no ipak – domišljanje detinjstva na ovim mestima romana neretko nije dovoljno uverljivo, ni ubedljivo naivno i zamagljeno, ni otvoreno, eksplicitno i konkretno, i u toj tenziji iskrsavaju slabija mesta knjige:

> „Jer ja sam novac skupljao i iznova bacao, kao i te stvari-igračke, ucrtavajući iznova, svakog puta, njihove pozicije kao na nekoj karti.
>
> Takva je bila moja, izmišljena, ali i igra odraslih, koji su i svoje igračke s vremena na vreme razbacivali po karti, ucrtavali gde je koja pala, da bi se povodom tog razbacivanja neprestano svađali, a onda ih opet sakupljali i iznova bacali, ponovo na karti iscrtavajući granice među stvarima da bi se oko njih opet raspravljali kao i ranije, i od toga je bilo sastavljeno vreme, njihovo, stvarno, kao i ono predviđeno za igru, sve više se tako preklapajući i postajući isto."

Iako i na ovim mestima ponavljanja i jezik ne gube na intenzitetu, prikazivanje rata kao igre odraslih, uz gorenavedene primere, jeste redundantno, alegorično, i u suštini neuverljivo. Sa druge strane, u *Vlastelinstvima* se oseća, i pri kraju romana naročito naglašava, klasna pozicija dečaka, i ta su mesta dosta umešnije prepletena sa osnovnim narativom. Naime, u epizodi u kojoj se, na ivici sazrevanja, dečak upoznaje sa dva lica smrti – klanjem svinje kojem je oponirano sećanje na „pravu smrt", smrt pradede – dešava se, gradativno, inicijacija dečaka u jednu

društvenu grupu. Na početku poglavlja, narator je i fizički odvojen od „koljača", Koleta, oca, Joce i Mikija: „Nisam želeo da budem unutra, sa njima, oni nisu želeli da izađu napolje, ne pripadamo jedni drugima [...]", dok, do kraja poglavlja, i iz narativne sadašnjosti, dolazi do identifikacije sa ostalim junacima: „Sada znam da sam jedan od njih, iako mi tada to uopšte nije bilo jasno, još jedan pripiti čovek u blatu, bez jednog prsta, upišan kao poraz, onakav kakav i treba da budem [...]". U poslednjem poglavlju knjige, napisanom u formi obraćanja, intenzivira se klasna razlika uvođenjem opozicije „vas, nosača [teniskih] reketa" i „nas, nosača srpova", koja donekle odgovara i poetičkoj razlici „mog buncanja" i „tvog govora", čime Vasić pitanje poetike implicitno pretače u klasni kontekst. No, u poslednjem pasusu romana, čitamo: „Ćutim, sada samo želim da zaćutim, jer vidim to jasno. Nigde nema vaše subote, nosači srpova. Postoje samo ovi redovi, i ja u njima. Postoji samo izdaja." Pitanje izdaje sa kraja romana – nosača srpova ili ćutanja, detinjstva, ili jezika – ostaje otvoreno, dok se cela ideološka potka knjige može potkrepiti i zapažanjem Uroša Kotlajića, sa blurba knjige: „Ovaj glas kao da dolazi iz rascepa u diskursu: između dečje naivnosti, prijemčive i jednostavne, i onog što se pod pojmom *ideologije* može razumeti kao sistem vrednosti vladajućeg, svakako kapitalističkog, poretka."

Uži izbori većine značajnijih književnih nagrada (NIN-ova i Vitalova nagrada, te nagrade „Beogradski pobednik", „Biljana Jovanović" i „Dušan Vasiljev") upućuje na to da u dosadašnjoj recepciji postoji konsenzus o nesumnjivo visokom kvalitetu Vasićevog prvog romana. Strah, učenje, progovaranje, ljubav, literatura, rat, priroda, leto, teskoba, vlaga i toplota – sve u *Vlastelinstvima* oseća se kao *deja vu*, neverovatno poznato, no iskustvo dovoljno pomereno poetskim jezikom, koji u neprestanom samopromišljanju iznova i uporno razbuđuje i podseća odakle sva prijatnost čitanja.

tatjana smiljanić

frankenštajn: živ je, živ! – od modernog prometeja do još modernijeg odiseja

„Zastajao sam, ispitujući i analizirajući sve sitne pojedinosti uzročnosti, za koje sam nalazio primere u prelaženju iz života u smrt i iz smrti u život, dok mi iz dubine tame nije iznenada sinula neka svetlost – svetlost tako blistava i čudesna, a ipak tako jednostavna da sam, iako zbunjen velikim izgledom na uspeh koji mi je ona nagoveštavala, bio iznenađen što sam među tolikim genijalnim ljudima, koji su svoja istraživanja upravili ka istoj nauci, jedino ja bio određen da otkrijem tako čudnu tajnu."

Viktor Frankenštajn

Ova misao bila je trenutak začeća jednog od najsnažnijih i najupečatljivijih bića koje je ljudski um mogao da smisli. Plod koji se razvio iz ovog misaonog procesa rastao je u utrobi laboratorije dr Frankenštajna, dobijajući konačan oblik sa zašivenim delovima tela različitih pokojnika, sa likom koji ni njegov tvorac nije mogao gledati od užasa i gađenja, postao je fascinantno svedočanstvo najveće ljudske greške – iz mrtvih je vraćeno ono što mora da ostane mrtvo. Viktor Frankenštajn je znao da onaj ko bude otkrio misteriju smrti, ujedno će razotkriti i misteriju života. Biće novi bog. Biće slavljen i obožavan. Računao je s tim da se više niko neće hteti prepustiti prirodnom sledu događaja i kraju života i krenuo je tim mračnim putem ne bi li dokazao da smrt nije krajnja stanica. Viktorov eksperiment pokrenuo je lavinu događaja koja se nije mogla zaustaviti jer, za razliku od ljudskog bića koje dolazi na svet kao neispisana knjiga, njegovo „novorođenče" je oživljena gomila mesa i kostiju koja nije imala kad i od koga da uči o savesti, empatiji, moralu i nepisanim pravilima koja nas čine ljudima. Osposobio je telo da bi ponovo živelo, dok o svesti nije razmišljao. Zgrožen finalnim izgledom svog eksperimenta, bez trunke sažaljenja

prema novorođenom stvorenju, dehumanizovao ga je ne dajući mu čak ni ime. Odbijao je mogućnost da ga prihvati i zaštiti bar poput životinje sa minimumom razuma i, umesto da mu pruži utočište, da ga prouči, pobegao je od njega, sa gađenjem i prezirom ga nazivajući čudovišnim demonom koji je postao njegov najveći neuspeh i najveća noćna mora.

Ali tu priču svi znate. Meri Šeli je u njenom romanu *Frankenštajn – Moderni Prometej* uglavnom naglašavala monstruoznu, grotesknu prirodu bića iz pakla, bezosećajnog mučitelja i ubice, bez obzira što mu je dala glas u njenom romanu. Uzaludni su bili njegovi neočekivani i dirljivi vapaji za ljubavlju, pažnjom i razumevanjem, kad je na njegov vrat natovarila ubistva iz osvete, ubistva nedužnih. Nema te vage koja bi prevagnula na njegovu stranu. Ono sa čim je Meri ipak računala bili smo mi, njeni čitaoci. Ostavila nam je da sami odlučimo kako ćemo misliti o njenom Demonu. I mislili smo šta god smo hteli. Oni veštiji snimili su, manje ili više, priči dosledne filmove i serije, napisali isto takve knjige i stripove.

Jedan strip posebno je privukao pažnju publike – *Frankenštajn: Živ je, živ!* iz 2018. godine. Prekrasno, umetničko delo bilo je putovanje na koje su se otisnula dva čoveka –scenarista Stiv Najls i ilustrator – Berni Rajtson. Na putovanje je krenulo i Stvorenje iz njihove priče. Tamo gde je završio roman Meri Šeli, započela je odiseja najprogonjenijeg i najusamljenijeg bića koje je ikad hodalo ovim našim svetom. Iz snežnih predela, sa obronaka vulkana u kojem je našao smrt za kojom je bolno čeznuo, spletom zanimljivih okolnosti, njegovo telo ponovo se našlo blizu ljudi nakon dugih godina hibernacije.

Novi život pod mentorstvom naučnika, dr Sajmona Inglsa, probudilo je u njemu nadu da će ovog puta možda uspeti zadobiti poverenje ljudskog roda, predajući se čarima učenja i obrazovanja za koje je mislio da je most koji mora da pređe da bi se bolje uklopio u društvo i da bi ga ljudi bolje prihvatili. Zaboravljajući na činjenicu da nisu ponašanje i rečenice koje izgovara ono što je ljude teralo da ga mrze i povređuju u prošlosti, već njegov strašan, preteći, kolosalni izgled, zanosio se idejom da će naći mir i osloboditi se usamljenosti koja ga je davila decenijama.

Svaka njegova misao, svaki unutrašnji monolog koji ćete pronaći na stranicama Najlsovog i Rajtsonovog stripa, ispunjeni su gorkim ukusom kajanja i potrebom za iskupljenjem. Ono što su dva umetnika ponovo stvorila iz lednika više nije bila kreatura vođena strašću i neutaživom željom za družbenicom

sa kojom bi delila svoje tužno postojanje. Oni su Stvorenje humanizovali, usadili su u njegovu svest viši cilj, ugušili su primitivnu strast i seksualnu potrebu, produbili su onaj momenat iz Merinog romana u kojem se ono mučilo sa kajanjem i krivicom. Najlsov scenario ne odbacuje odgovornost Stvorenja za ubistva i ostala nedela, vešto mu je dodelio pratioca, sablast njegovog tvorca, da bi i njega i nas, s vremena na vreme, podsetio za šta je sve ono bilo sposobno. Autor impulsivno Stvorenje stavlja na iskušenja zbog kojih je mogao ponovo da povređuje, ali mu daje i izbor. Zbog onog, najbliže čoveku što je svakog dana sve više sazrevalo u njemu, Stvorenje je donosilo ispravne odluke da ipak ne radi gadne stvari posle kojih nema povratka.

Život u kući dr Inglsa doneo mu je kakav-takav mir i bio je zahvalan na njihovom prijateljstvu. Trebalo je da prođe deset dugih godina da bi se pomirio sa činjenicom da su pukotine u idealizovanoj slici čoveka koji mu je pomogao da ponovo oseti lepotu života, a koje je svakog dana sve više primećivao, počele opasno da se šire. Zar naučnici ne mogu bez te mračne strane, pitate se? Očigledno da mnogi od njih ne mogu i da su im previše primamljive te božansko-stvaralačke igrice. Ni dr Ingls nije bio izuzetak. Da li će Stvorenje uspeti do kraja oblikovati svoju humanu prirodu i nastaviti život u novoj sredini? Taj odgovor zapravo ćete naći na prvim stranama ove bezvremene priče.

Na samom početku stripa *Frankenštajn: Živ je, živ!* Stiv Najls je napravio omaž autsajderima, ljudima izobličenog, neprivlačnog izgleda koji je plašio zajednicu iz koje su dolazili, jer se nisu uklapali u njene standarde. On je, takođe, stavio fokus na ljubav Stvorenja prema životu, namerno izostavljajući romansu u zapletu priče. I to je veoma važno, jer od svih ljubavi koje smo sposobni da osetimo, najsnažnija je ona prema detetu i prema životu. I kad ostanemo sami, kad nema nikoga da nas pita kako smo, kad je tišina oko nas preglasna, kad nas zadese najgore tragedije, kada smo bačeni na samo dno – ljubav prema životu će nas podići na noge. Naučiće nas da ponovo dišemo, da hodamo, da jedemo, da spavamo, da volimo i budemo voljeni. Možda ćemo govoriti da ne želimo ponovo da učimo, ali ćemo ipak učiti. I ovaj prvi Adam stvoren u laboratoriji, sastavljen od mrtvih delova ljudskog tela, nedužan jedino u svom neshvatljivom postojanju, naučio je to na teži način. Ljudi su oduvek zazirali od onih koji su zavirili sa druge strane ogledala, poput Lazara i ovog stvora. Nenaviknuti na izuzetke, oni koji nisu mogli da pojme ni smisao života, a kamoli smrti, jedino što su znali da urade je da ono što je jednom bilo mrtvo ponovo učine mrtvim.

Stiv Najls i Berni Rajtson ovog puta im to nisu dozvolili.

Njihova priča je pobeda nad smrću, ona slavi život uprkos Rajtsonovoj bolesti koja je skoro zaustavila proces stvaranja ovog dela. Kada se Rajtson suočio sa činjenicom da neće poživeti dovoljno dugo da bi nacrtao Najlsovu priču do kraja, jednostavno je crtačku štafetu predao umetniku koji je na najbolji način nastavio trku, gotovo identičnom brzinom i stilom – Keliju Džounsu. Kad znate da je čovek, koji je odlazio sa ovog sveta, poslednje atome narušenog zdravlja trošio na stranice ovog stripa, onda to delo prelazi na viši, apstraktni nivo i dobija još veću vrednost.

Bogatstvo „masnog" crnila, sivo-plave boje zimskog neba i oštra, snežna belina koja i čitaocu ledi krv u žilama, bogati monolozi, do najsitnijih detalja nacrtani prikazi, zanimljiv razvoj priče, bonus crteži u olovci, samo su neke od preporuka zbog kojih je milina čitati „opet živo Frankenštajnovo čedo".

Lepota stripa *Frankenštajn: Živ je, živ!* vidljiva je već u uvodnom delu priče kada saznajemo ime Stvorenja – Frenk. Ime – ono što svi mi uzimamo zdravo za gotovo, a u stvari je veoma važna stvar. Ime je deo našeg identiteta, a bez identiteta mi smo samo prazne ljušture. Napokon, delo Frankenštajnovih ruku više ne moramo da nazivamo Monstrumom, Čudovištem i Demonom. Stvorenje je evoluiralo. Sposobno je da racionalizuje svoju prošlost i shvati ulogu koju je imalo u strašnim, tragičnim događajima. Sposobno je da shvati da je predumišljaj ono zbog čega je bio kriv. Sposobno je da se povuče kad treba, i da se založi za sebe.

Naš Frenk je porastao. Pomirio se sa načinom na koji će ga ljudi uvek posmatrati i našao je caku kako da živi sa tim. Na pitanje koje je sebi postavio bezbroj puta – ima li u svetu mesta za njega – sam je pronašao odgovor, završavajući priču plemenitim, ljudskim mislima: „Iako nisam čovek, i dalje sam živ, a svako stvorenje na ovom svetu, bilo da je nastalo naukom, bilo čarobnjaštvom, zaslužuje da živi."